

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคม
และชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

ดร.ปกรณ์ชัย สุพัฒน์ และคณะ
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

ตุลาคม 2556

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคม
และชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

ดร.ปกรณ์ชัย สุพัฒน์ และคณะ
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ รวมทั้งได้รับความกรุณาและให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีในการดำเนินงาน จาก ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการ สกว. ด้านงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ และผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม และผู้ช่วยศาสตราจารย์พัชริน ดำรงกิตติกุล ผู้ประสานงานวิจัยในระบบสถาบันการศึกษา สกว. ในการให้แนวทางการดำเนินงานรวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ กนก โตสุรัตน์ ที่ปรึกษาอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกาศิต อนุภาพ แสสนยากโรอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และผู้บริหารทุกท่านของมหาวิทยาลัยที่ยังให้ข้อเสนอแนะและอำนวยความสะดวกและส่งเสริมกระบวนการวิจัย

นอกจากนี้ขอขอบคุณผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ นายประทีป กิริติเรขา และนายกเทศมนตรีเมืองศรีสะเกษ พล.ร. นายฉัฐมงคล อังคสกุลเกียรติ รวมทั้งผู้ร่วมวิจัยระดับหน่วยงานทุกหน่วยงานและระดับท้องถิ่นในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลชะยุ้ง จังหวัดศรีสะเกษทุกท่านที่ทำให้โครงการนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

สุดท้ายต้องขอขอบคุณบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษทุกท่าน สมาชิกหน่วยงาน สำนักมาตรฐานและประกันคุณภาพการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษทุกท่านที่ช่วยดำเนินการขับเคลื่อนเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จัดทำกระบวนการวิจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่างๆ จนทำให้วิจัยครั้งนี้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสำบูรณ์และสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคมและชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือเชิงระบบที่ขับเคลื่อนการจัดการวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งพัฒนาระบบการเรียนรู้ของนักศึกษาในการพัฒนาอาชีพร่วมกันคนท้องถิ่น และเพื่อพัฒนาระบบประเมินคุณภาพผลงานวิชาการรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น โดยมีกระบวนการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน(Mixed Methodology) คือ เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) และกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม(Participatory Action Research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลของการวิจัยเชิงคุณภาพจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน และเมื่อได้กระบวนการดังกล่าวแล้ว ตรวจสอบ(Verification) ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือศึกษาการสะท้อนความคิดเห็น โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการเสวนากลุ่ม (Focus Group) กระบวนการสร้างองค์ความรู้ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการขยายองค์ความรู้สู่เครือข่าย ผ่านชุดโครงการศึกษาดำลชะบุง อำเภอกุทุมพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ มีโครงการย่อยจำนวน 3 โครงการ และชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ โครงการย่อย 12 โครงการ

ผลการศึกษาพบว่า

ระบบจัดการวิจัยร่วมกับการจัดการศึกษา เพื่อบริการวิชาการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสานประเพณีและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ระบบจัดการวิจัยร่วมกับการจัดการศึกษา เพื่อบริการวิชาการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสานประเพณีและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมและศักยภาพในพื้นที่ผ่านกระบวนการดำเนินการโดยกำหนดทิศทางเพื่อพัฒนารูปแบบบริหารจัดการทั้งในระดับต้นน้ำ – ระดับกลางน้ำ – ระดับปลายน้ำ

ระบบประเมินคุณภาพการวิจัยเพื่อรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น : ศูนย์วิจัยและพัฒนาใช้สังคม มุ่งให้เกิดองค์ความรู้ในระดับนักศึกษา นักวิจัย ชุมชน สังคม และองค์กรที่มีส่วนได้-เสียในประเด็นระดับชุมชน สังคม สามารถบูรณาการผ่านการจัดการเรียนรู้เชิงระบบภายใต้ศูนย์วิจัยและพัฒนาวิจัยรับใช้สังคมสู่การเชื่อมโยงสิ่งที่แตกต่างให้เกิดสมดุลและมีประสิทธิภาพ โดยมีการกำหนดปณิธาน วิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ภายใต้การควบคุมโดยสร้างโครงการสร้างตามบทบาทหน้าที่ภายใต้รูปแบบของคณะกรรมการซึ่งมีองค์ประกอบหลักๆ สององค์ประกอบ คือ หน้าที่คณะกรรมการบริหารศูนย์วิจัยและพัฒนาวิจัยรับใช้สังคมระดับจังหวัดเชิงกำหนดนโยบายและบูรณา

การเชิงเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติกับหน้าที่คณะกรรมการศูนย์วิจัยและพัฒนาภายใต้การจัดการเรียนการสอนระดับสถาบันอุดมศึกษา เน้นการปฏิบัติและบูรณาการเชิงเชื่อมโยงสู่ประเด็นที่ต้องการทำวิจัย โดยมีระบบในการขับเคลื่อนเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการประชาสัมพันธ์ศูนย์ฯ กระบวนการอบรมสัมมนา ระดับศูนย์อย่างน้อย การประชาสัมพันธ์เพื่อระดมนักวิจัยทั้งเชิงวิชาการ ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กระบวนการบ่มเพาะนักวิจัยของศูนย์ฯ ก่อให้เกิดการพิจารณาหัวข้อการวิจัยของศูนย์ฯ รวมทั้งกระบวนการติดตามกระบวนการวิจัยของศูนย์ฯ นำไปสู่การเผยแพร่การวิจัย หรือการนำไปใช้ประโยชน์ในระดับศูนย์ โดยเพิ่มศักยภาพจัดหาและบริหารทุนวิจัยเพื่อประสิทธิภาพสูงสุดคือการประเมินโครงการของศูนย์วิจัยและพัฒนาวิจัยรับใช้สังคมจังหวัดศรีสะเกษต่อไป

คำสำคัญ

- 1) ระบบจัดการวิจัยร่วมกับการจัดการศึกษา
- 2) ระบบประเมินคุณภาพการวิจัยเพื่อรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น
- 3) ศูนย์วิจัยและพัฒนาวิจัยรับใช้สังคม

Abstract

The study of university mobility and community service in Sisaket aimed at improving systematic cooperation for Sisaket community, including enhance students learning for local development and also increase quality of research quality assurance. The study used mixed methodology, combining qualitative research with participatory action research to collect data relevant to the research objectives. The result from qualitative study can deepen understanding of the situation leading to solution of poverty. Later, the process would be verified after in-depth interview and focus group in creating knowledge, exchanging knowledge and distributing knowledge to network. This could be done through a series of educational program in Khayung and Uthumphon Phisai district. There were three sub-projects including a series of flood study in Huay Samran, Sisaket consisting of twelve sub-projects.

The result stated that researching and educating process for serving community needs and conservation of tradition stressed on collaborative process within the area through the process of upstream-midstream-downstream. To increase quality of research quality assurance, research center aimed at acknowledging students, researchers, community, society and organizations dealing with the issue. Integration can be done through determining determination, vision and mission, together with objective under committee. The committee consisted of two major components; determining policy to integrate research committee to higher education instruction and emphasizing on target research issue. This could be done through advertising the center, seminar within the research center, advertising to gather researchers, community, and related organizations. Through training, topics of study, researching process leading to dissemination of knowledge gained from the studies in order to evaluate the research center to serve community needs.

Keywords

- 1) combining research process with instruction
- 2) Evaluation system for community research
- 3) research center for community service

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	
	ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา.....	1
	วัตถุประสงค์.....	3
	ระเบียบวิธีวิจัย.....	3
	กลุ่มเป้าหมาย.....	4
	บทบาทภาระหน้าที่.....	4
	ระยะเวลา.....	4
	สถานที่.....	4
	ผลที่คาดว่าจะได้.....	5
	การประเมินผลโครงการ.....	6
บทที่ 2	แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
	การบริหารจัดการงานวิจัย.....	8
	นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 – 2559).....	9
	ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย การติดตาม ตรวจสอบ และประเมิน ผล ยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 – 25559).....	13
	การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	16
	ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ.....	37
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	41
บทที่ 3	ระเบียบวิธีการวิจัยกระบวนการรับใช้สังคม	
	แนวคิดการมีส่วนร่วม.....	44
	การบริหารงานวิจัยเชิงกระบวนการ.....	93
	ศักยภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษสู่ความเป็นสถาบันอุดมศึกษารับใช้สังคม.....	100
	การขับเคลื่อนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษสู่ความเป็นสถาบันอุดมศึกษารับใช้....	106
	คู่มือการลงพื้นที่ตำบลขะยุง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ.....	111
	ข้อมูลพื้นฐานระดับชุมชนสองฝั่งห้วยสำราญ.....	129
	ประกาศ ก.พ.อ. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ ๑๐) พ.ศ. ๒๕๕๖..	137

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการขับเคลื่อนวิจัยรับใช้สังคม	
ทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบที่ดำเนินการเชิงบูรณาการระหว่างเป้าหมายความต้องการเชิงพื้นที่กับบทบาทหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาและการขับเคลื่อนของมหาวิทยาลัยรับใช้สังคมและชุมชนนำไปสู่กรอบแนวคิดที่ดำเนินการบริหารโครงการวิจัย โดยผ่านโครงการศึกษาตำบลชะยูง อำเภออุทุมพพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ	142
ทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบที่ดำเนินการเชิงบูรณาการระหว่างเป้าหมายความต้องการเชิงพื้นที่กับบทบาทหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาและการขับเคลื่อนของมหาวิทยาลัยรับใช้สังคมและชุมชนนำไปสู่กรอบแนวคิดที่ดำเนินการบริหารโครงการวิจัย โดยผ่านโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ	212
บทที่ 5 ระบบบริหารจัดการงานวิจัยรับใช้สังคม	
ระบบจัดการวิจัยร่วมกับการจัดการศึกษา เพื่อบริการวิชาการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสานประเพณีและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม.....	323
ระบบประเมินคุณภาพการวิจัยเพื่อรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น.....	354
บทที่ 6 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม เพศ	71
2 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม อายุ	71
3 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม ระดับการศึกษา	72
4 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม อาชีพ	72
5 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่ม	73
6 จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม ตำแหน่งในปัจจุบัน	73
7 แสดงระดับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกภายหลังจากร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน ของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการพัฒนาคน	74
8 แสดงระดับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกภายหลังจากร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการพัฒนาสังคม	75
9 แสดงระดับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกภายหลังจากร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ	76
10 สรุปภาพรวมระดับการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกภายหลังจากร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี	77
11 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านคณะกรรมการ	78
12 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านสมาชิก	79
13 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการวางแผน	80
14 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการจัดองค์กร (กำหนดกำลังคน)	81
15 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี ด้านการควบคุม	82
16 สรุปภาพรวมแสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานกลุ่มองค์กรชุมชนของเทศบาลตำบลบึงบุรี	83

บทที่ 1

บทนำ

1. ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา

วิสัยทัศน์และทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 มุ่งพัฒนาภายใต้ บนพื้นฐานวิสัยทัศน์ ที่กล่าวว่า “สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง” โดยให้ความสำคัญกับสถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาฐานการผลิตและบริการให้เข้มแข็งและมีคุณภาพบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาที่สำคัญกับการพัฒนากำลังคนให้มีความรู้ความสามารถจะพาไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นอุดมศึกษาจึงต้องมี Creativity and Innovation เพื่อเป็นผู้นำการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมเพื่อนำไปสู่การรับใช้สังคมและชุมชนสอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบันที่มีพลวัตสูง ทำให้ท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับโลกาภิวัตน์อย่างตัดขาดไม่ได้ การพัฒนาท้องถิ่นจึงต้องการฐานความรู้ ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นมีหน้าที่โดยตรง หากนำภารกิจการสร้างความรู้ ท้องถิ่นที่มองเห็นศักยภาพความเชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งบรรจุในกระบวนการเรียนการสอนปกติ ก็จะทำให้การพัฒนาท้องถิ่นบนฐานความรู้เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องสู่การดำเนินงานสร้างความรู้สำหรับการนำไปสู่กระบวนการรับใช้สังคม ชุมชน และพื้นที่ สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นได้จำเป็นต้องมีระบบเพื่อตอบสนองเชิงกระบวนการและสอดคล้องกับระบบของสถาบันอุดมศึกษา ที่เน้นการบูรณาการกับการเรียนการสอนปกติที่มีความเชื่อมโยงกับสถานการณ์ที่แท้จริงของท้องถิ่น และสามารถอยู่ในกลไกและโครงสร้างปกติในพื้นที่ได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏตามพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นตามมาตรา 7 ที่กล่าวว่า “มหาวิทยาลัยเป็นอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เสริมสร้างพลังปัญญาของแผ่นดิน ฟื้นฟูพลังการเรียนรู้เชิดชูภูมิปัญญาของท้องถิ่นสร้างสรรค์ศิลปวิทยาเพื่อความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน ของปวงชน มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ให้การศึกษาส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง ทำการสอน วิจัย ให้บริการทางวิชาการ แก่สังคม ปรับปรุงถ่ายทอดและพัฒนาเทคโนโลยี ทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ผลิตครูและส่งเสริมวิทยฐานะครู” ซึ่งก่อให้เกิดการดำเนินการสร้างความรู้สำหรับการนำไปสู่กระบวนการรับใช้สังคม ชุมชน และพื้นที่ สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี โดยปรัชญาเบื้องต้นเป็น

ต้นแบบของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษในฐานะเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มีพันธกิจในการดำเนินการสร้างความรู้สำหรับการนำไปสู่กระบวนการรับใช้สังคม ชุมชน และพื้นที่โดยมีการขับเคลื่อนสอดคล้องกับกระบวนการภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ทั้ง 4 ยุทธศาสตร์ได้แก่ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาและการสร้างโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษา ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาที่มีคุณภาพ ยุทธศาสตร์การให้บริการวิชาการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสาน ประเพณีและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่สามารถสร้างเป็นกลไก ของกระบวนการรับใช้สังคมและชุมชนของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

นอกจากนั้นเมื่อวิเคราะห์เชิงระบบพบว่า การค้นหาข้อเท็จจริงในพื้นที่และวิเคราะห์สถานการณ์ แบบมีส่วนร่วมของภาคีข้อมูลเชิงพื้นที่_ด้วยการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมมาดำเนินการในการจัดเวทีเรียนรู้ พบว่าระบบราชการของจังหวัดศรีสะเกษ มีดัชนีในการควบคุมการปฏิบัติการโดยเน้นความเชื่อมโยงกับ 8 ยุทธศาสตร์ชาติ 5 ยุทธศาสตร์ภูมิภาค 6 ยุทธศาสตร์จังหวัดศรีสะเกษ ให้ความสำคัญกับประเด็น ด้านโครงสร้างด้านเศรษฐกิจและสังคม การศึกษา การสาธารณสุข ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ด้านการจัดระเบียบชุมชน/สังคม ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีต ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นความต้องการชุมชนเชิงพื้นที่ซึ่งนำไปเชื่อมโยงกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และบทบาทหน้าที่สถาบันอุดมศึกษา และการตอบสนองยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ก่อให้เกิดกระบวนการเพื่อผลักดันสู่ทิศทางขับเคลื่อนเชิงระบบของมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคมและชุมชน

จะเห็นว่าทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบข้างต้นเกิดขึ้นมาจากสภาพความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ต้องมีเครื่องมือในการดำเนินการพัฒนาสังคม คือระบบวิชาการรับใช้สังคมที่มีการพัฒนาขึ้นตามลำดับ มีกลไกด้านสนับสนุนอย่างเป็นระบบ มีโครงสร้างชัดเจนและต่อเนื่องจนได้นักวิชาการเพื่อชุมชนท้องถิ่นจำนวนหนึ่ง ประกอบกับเริ่มมีการพัฒนากลไกสนับสนุนการจัดการผลงานทางวิชาการการขับเคลื่อนกระบวนการดังกล่าวมหาวิทยาลัยมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีพี่เลี้ยงทางวิชาการที่มีศักยภาพอย่างสูงสำหรับการขับเคลื่อนจากบทบาทความร่วมมือดังกล่าว ซึ่งฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) สถาบันคลังสมองของชาติ ได้ร่วมในการขับเคลื่อนแนวทางและกลไกสนับสนุนการสร้างผลงานทางวิชาการรับใช้สังคมขึ้น เพื่อนำเสนอ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการวิจัยรับใช้ชุมชนท้องถิ่นและสังคม รวมทั้งการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนากลไกสนับสนุนการสร้างผลงานทางวิชาการรับใช้สังคม

มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ นำแนวทางดังกล่าวมาสู่กระบวนการขับเคลื่อนแบบบูรณาการกับระบบบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยราผ่านโครงการวิจัย บริการวิชาการรับใช้สังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ปี พ.ศ. 2555 ที่มุ่งเน้นนอกจากผลงานวิจัยในพื้นที่แล้ว ยังต้องตกผลึกองค์ความรู้เกี่ยวกับวิชาการรับใช้สังคมว่าควรต้องดำเนินการอย่างไร ควรมีประเด็นเชื่อมโยงออกมาในลักษณะใด กรอบการวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนเชิงพื้นที่ควรเป็นอย่างไร แผนการวิจัยมีลักษณะใด กระบวนการตั้งโจทย์ ออกแบบการวิจัยและพัฒนาข้อเสนอควรมีแนวทางอย่างไร ลักษณะของระบบประเมินผลงานวิจัยรับใช้สังคมควรมีลักษณะใด ผลงานวิจัยนำไปสู่สาธารณูปแบบใด แนวทางของปฏิสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยกับสังคมชุมชนท้องถิ่น ควรเกื้อกูลกันลักษณะแบบใด กระบวนการสร้างความรู้แก่ชุมชน บทเรียนการบริหารจัดการงานวิจัยของวิจัยรับใช้ชุมชนสามารถถ่ายทอดความรู้ มุ่งให้เกิดองค์ความรู้ในระดับนักศึกษา นักวิจัย ชุมชน สังคม มหาวิทยาลัยสู่การนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร โดยคำตอบของกระบวนการการวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดกระบวนการสร้างคุณภาพและพัฒนาความสามารถระยะยาวการที่จะให้สถาบันอุดมศึกษามีบทบาทจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของนักศึกษาและความต้องการของสังคม ตลอดจนตอบสนองความต้องการกำลังคนของสังคม ชุมชนท้องถิ่นด้วย โดยสร้างความเชื่อมโยงกันในสิ่งที่แตกต่างกันอย่างสมดุล

2. วัตถุประสงค์

1. พัฒนากลไกความร่วมมือเชิงระบบที่ขับเคลื่อนการจัดการวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ของนักศึกษาในการพัฒนาอาชีพร่วมกันคนท้องถิ่น
3. เพื่อพัฒนาระบบประเมินคุณภาพผลงานวิชาการรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน(Mixed Methodology) คือ เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) และกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลของการวิจัยเชิงคุณภาพจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาคความยากจน และเมื่อได้กระบวนการดังกล่าวแล้ว ตรวจสอบ(Verification) ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือศึกษาการสะท้อนความคิดเห็นโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการเสวนากลุ่ม (Focus Group) กระบวนการสร้างองค์ความรู้ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการขยายองค์ความรู้สู่เครือข่าย

4. กลุ่มเป้าหมาย

1. อาจารย์และนักศึกษา
2. ชุมชนท้องถิ่น
3. คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
4. งานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

5. บทบาทภาระหน้าที่

1. มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

- 1.1 สร้างผลงานวิจัยบริการวิชาการรับใช้สังคม
- 1.2 สร้างคนสู่กระบวนการวิชาการรับใช้สังคม
- 1.3 สร้างกระบวนการวิจัยบริการวิชาการรับใช้สังคม
- 1.4 บูรณาการเรียนการสอนสู่การวิจัยบริการวิชาการรับใช้สังคม
- 1.5 เชื่อมโยงงานวิจัยบริการรับใช้สังคมสู่การขอผลงานทางวิชาการ

2. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

- 2.1 หนุนเสริมกระบวนการเชิงระบบการบริการวิจัยการรับใช้สังคม
- 2.2 สนับสนุนผู้ทรงคุณวุฒิเสริมพัฒนาโจทย์เพื่อรับใช้สังคมชุมชนในพื้นที่และการนำผลงานวิจัยไปขับเคลื่อนให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

3. ชุมชนพื้นที่

- 3.1 พัฒนาระบบความรู้ในการพัฒนาจากงานวิจัย
- 3.2 สังคมแห่งการเรียนรู้ คน ชุมชน สังคมในพื้นที่
- 3.3 ขับเคลื่อนพลวัตรของคน ชุมชน สังคมในพื้นที่

6. ระยะเวลา

ตั้งแต่เดือนเมษายน 2555 - ตุลาคม 2556

7. สถานที่

1. คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
2. งานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
3. ชุมชนพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชะยุง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

8. ผลที่คาดว่าจะได้

1. ตอบสนองวัตถุประสงค์การวิจัย

1) ระบบจัดการวิจัยร่วมกับการจัดการศึกษา เพื่อบริการวิชาการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสานประเพณีและการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม

2) ระบบประเมินคุณภาพการวิจัยเพื่อรับใช้สังคมชุมชนท้องถิ่น

2. สังคมชุมชนและท้องถิ่น

1) ผลงานวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของสังคมชุมชนในพื้นที่และนำเสนอสู่ สาธารณะ

2) ความรู้ของคน ชุมชน สังคม องค์กร หน่วยงาน ระดับพื้นที่จากกระบวนการ ขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยรับใช้สังคมชุมชนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

3) เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการติดตาม และประเมินผล กระบวนการที่เลี้ยงในสังคมชุมชนวิจัยเชิงพื้นที่นำไปสู่การถ่ายทอดและสร้าง เครือข่ายอย่างยั่งยืน

3. มหาวิทยาลัย

1) เกิดระบบการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อรับใช้สังคมชุมชนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ

2) เกิดกระบวนการสร้างกรอบการวิจัย แผนการวิจัย กระบวนการตั้งโจทย์ ออกแบบ การวิจัยและพัฒนาข้อเสนอ ระบบประเมินผลงาน ผลงานวิจัยนำไปสู่สาธารณะ หรือการตีพิมพ์ การ ขอผลงานวิชาการ บทเรียนการจัดการงานวิจัยพื้นที่ภายใต้การให้บริการของมหาวิทยาลัยและ ปฏิสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยกับสังคมชุมชนท้องถิ่น

3) ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการรับใช้สังคมของอาจารย์และนักศึกษา ของ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

4. หน่วยงานภายนอกมหาวิทยาลัย

1) เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการขับเคลื่อนผลงานวิชาการรับใช้สังคม

2) กระบวนการเชื่อมโยงผลงานทางวิชาการ ระบบความคิดนโยบายคุณภาพ การศึกษาการวิจัยกับการปฏิบัติการใช้ประโยชน์ การเรียนการสอน และนวัตกรรมที่รับใช้สังคม ชุมชนและท้องถิ่น

9. การประเมินผลโครงการ

1. การติดตามผลการวิจัย
2. การประเมินผลงานวิชาการจากชุมชนและจากการประเมินการบริหารจัดการตาม
วัตถุประสงค์การวิจัย
3. ผลลัพธ์ในการพัฒนาระบบบริหารจัดการงานวิจัยบริการวิชาการรับใช้ชุมชนสังคมใน
พื้นที่
 - กรอบการวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่บริการของมหาวิทยาลัย
 - แผนงานวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่บริการของมหาวิทยาลัย (ประเด็นการ
วิจัยงบประมาณการวิจัย การสร้างนักวิจัย และโครงการสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก
รวมทั้งกฎ ระเบียบที่เอื้ออำนวยให้การทำวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่)
 - กระบวนการตั้งโจทย์วิจัย การออกแบบการวิจัย
 - ระบบพิจารณาข้อเสนอโครงการ
 - ระบบประเมินผลงานวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่
 - ผลงานวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่ นำเสนอสู่สาธารณะหรือการตีพิมพ์
 - บทเรียนการจัดการวิจัยเพื่อรับใช้สังคม ชุมชนในพื้นที่บริการของมหาวิทยาลัย
 - การมีปฏิสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยกับสังคม ชุมชน ท้องถิ่น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคมและชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ศึกษาข้อมูลจากแนวคิดทฤษฎีและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

1. การบริหารจัดการงานวิจัย
2. นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 – 2559)
3. ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย การติดตาม ตรวจสอบ และประเมิน ผลยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 - 25559)
4. การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
5. ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การบริหารจัดการงานวิจัย

วิจารณ์ (2546: 9-10) ได้เสนอรูปแบบการบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยในภาพกว้าง ๆ นั่นคือ การบริหารจัดการงานวิจัยจะต้องมีการจัดการทั้งที่เป็นการจัดการต้นทางการจัดการกลางทางและการจัดการปลายทางของงานวิจัย

การจัดการต้นทาง ก็คือการจัดการเพื่อตั้งโจทย์วิจัย หน่วยงานที่จัดการเรื่องงานวิจัยจะต้องรับเอานโยบายหรือแผนปฏิบัติการด้านการวิจัยที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้มาจัดการดำเนินการเพื่อตั้งโจทย์วิจัยที่ตอบสนองความต้องการของสังคม ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ (User) อาจเป็นการวิจัยข้ามศาสตร์ การวิจัยข้ามสถาบัน ซึ่งหมายความว่าผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการตั้งโจทย์วิจัยจะต้องมาจากหลากหลายสาขาวิชา การจัดการต้นทางนี้ผู้จัดการงานวิจัยจะต้องมีทักษะในการสังเคราะห์ข้อมูลและข้อคิดเห็นที่หลากหลาย เข้าเป็นโจทย์วิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม สามารถที่จะดำเนินการวิจัยให้บรรลุผลสำเร็จได้ รวมทั้งสามารถหาแหล่งทุนมาสนับสนุนการดำเนินการได้

การจัดการกลางทาง เป็นการจัดการหลังจากโครงการวิจัยนั้น ๆ ได้รับการสนับสนุนและได้เริ่มต้นดำเนินการแล้ว มีเป้าหมายเพื่อช่วยให้โครงการวิจัยประสบผลสำเร็จและมีคุณภาพดี ซึ่งอาจต้องมีการช่วยเหลืออุดหนุนอุดหนุนข้อขัดข้องต่าง ๆ ทั้งทางด้านเทคนิคและด้านการจัดการในบางครั้งผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกมาช่วยติดตามหรือตรวจเยี่ยม หรือช่วยให้คำแนะนำแก้ปัญหา เป็นต้น

การจัดการปลายทาง เป็นการจัดการเมื่อโครงการใกล้จะแล้วเสร็จสมบูรณ์หรือเสร็จสมบูรณ์แล้ว เพื่อช่วยให้ผลงานมีคุณภาพสูงและมีการปรับปรุงออกสู่ผู้ใช้หรือสาธารณะชนในลักษณะที่เหมาะสมกับสถานการณ์

วิจารณ์ (2546: 10) ยังได้กล่าวถึงหลักการจัดการงานวิจัยได้ว่า “...ต้องเป็นการจัดการความเชื่อมโยง เพื่อเชื่อมโยงงานวิจัยระหว่างสาขาวิชา เชื่อมโยงระหว่างสถาบัน เชื่อมโยงกับภาคการผลิตหรือ เชื่อมโยงกับปัญหาสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อขจัด โรครัย ในวงการวิจัยไทย นั่นก็คือ โรคโคตเดียว (isolation) ซึ่งแปลความได้ว่าเป็นกระบวนการทำวิจัยแบบคิดเอง ทำเองสรุปเองและไม่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในวงกว้าง...”

ปรัชญา เวสารัชช์ (2546: 51-52) ได้เสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาระบบวิจัยในมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยจะต้องมีการสำรวจความพร้อม คือ ต้องมีการตัดสินใจว่าจะเลือกแนวทางในการพัฒนาระบบบริหารงานวิจัย โดยต้องมีการสำรวจจุดอ่อน จุดแข็งด้านงานวิจัยของตนเอง มีการกำหนดเป้าหมายที่พึงประสงค์อย่างชัดเจน ต่อจากนั้นจึงจะมีกระบวนการผสมผสานและบูรณาการผสมผสานกิจกรรมและผลงานวิจัยกับพันธกิจอื่นของมหาวิทยาลัยอันได้แก่ การเรียนการสอน การบริการทางวิชาการหรือแม้แต่การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ประการต่อมาจึงจะเน้นที่การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย เช่น มีการดึง อาจารย์ บุคลากร นักศึกษา เข้าร่วมในกิจกรรมวิจัย เช่น ร่วมกันตั้งโจทย์วิจัย ร่วมงานวิจัย เป็นการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการวิจัย และมีการพัฒนางานวิจัยอย่างต่อเนื่อง ทั้งในการจัดสรรทุนวิจัย สนับสนุนหลักสูตรที่เน้นการวิจัย การจัดประชุมเพื่อเผยแพร่งานวิจัย การประชาสัมพันธ์งานวิจัย รวมทั้งมีการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการวิจัย ซึ่งก็คือการลดปัญหา อุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในกิจกรรมการวิจัย เช่น มีการจัดแจงจุดใจในลักษณะต่าง ๆ เช่น มีการให้คำตอบแทน มีการยอมรับ การพิจารณาความดีความชอบ การได้เสนอผลงาน การพิจารณาตำแหน่งทางวิชาการ เป็นต้น

ประการสุดท้ายก็คือ มหาวิทยาลัยจะต้องมีการรักษามาตรฐานงานวิจัยและมีการกำกับดูแลจรรยาบรรณนักวิจัย

2. นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 – 2559)

สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติได้จัดทำ “นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559)” เพื่อมุ่งเน้นให้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยของหน่วยงานวิจัยต่างๆ และใช้เป็นกรอบทิศทางการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อเสนอการวิจัยของหน่วยงานภาครัฐที่เสนอของบประมาณประจำปีตามมติคณะรัฐมนตรี โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยุทธศาสตร์การวิจัยระดับภูมิภาค รวมทั้ง ความต้องการของพื้นที่ นโยบายการวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) เน้นการบูรณาการด้านการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ควบคู่กับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม ทั้งนี้ กรอบการดำเนินงานวิจัยจะเน้นงานวิจัยที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) โดยมีการจัดลำดับความสำคัญและความจำเป็นของการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีจุดเน้นที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงและภาวะความเสี่ยงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ในขณะที่งบประมาณการวิจัยจะกระจายไปยังหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งในภูมิภาค และมีกลไกกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิจัยในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนา การพัฒนาศูนย์กลางการวิจัยเฉพาะทาง และการพัฒนาบุคลากรการวิจัยร่วมกัน ซึ่งการดำเนินยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะมีความเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ดังนั้น นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะเป็นพื้นฐานเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงกับการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ และนโยบายการวิจัยของชาติระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572)

วิสัยทัศน์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2555-2559) คือ ประเทศไทยมีและใช้งานวิจัยที่มีคุณภาพ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน โดยมีการกำหนดพันธกิจการวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2555-2559) คือ “พัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการวิจัยของประเทศให้สูงขึ้น และสร้างฐานความรู้ที่มีคุณค่า สามารถประยุกต์และพัฒนาวิทยาการที่เหมาะสมและแพร่หลาย รวมทั้งให้เกิดการเรียนรู้และต่อยอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ตลอดจนเกิดการพัฒนาคุณภาพ ชีวิต โดยใช้ทรัพยากรและเครือข่ายวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม” สรุปยุทธศาสตร์ การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ได้แก่ ยุทธศาสตร์การวิจัย

การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาทางสังคม โดยมเป้าประสงค์การวิจัยคือ สร้างเสริมองค์ความรู้ ให้เป็นพื้นฐานเพื่อความมั่นคงของประเทศโดยการสร้างความเข้มแข็งของสังคม การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิต และความผาสุกของประชาชน มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนา คุณภาพการศึกษา ระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต สวัสดิการ เพื่อความมั่นคงของชีวิต ตลอดจนการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี การสร้างความเข้มแข็งและการ สร้างภูมิคุ้มกันของท้องถิ่นและสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนที่เน้นกระบวนการมี สว่นร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจน นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพเยาวชน ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ และการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ ซึ่งมีกลยุทธ์การวิจัย 10 กลยุทธ์ คาดว่าจะใช้งบประมาณเพื่อการวิจัย รวม 139,290 ล้านบาท (ร้อยละ 32) และในระดับ ภูมิภาคอาจมุ่งเน้นในประเด็นการวิจัย กลยุทธ์การวิจัย และแผนงานวิจัยที่มีความจำเป็นต้องการ ผลงานวิจัยในพื้นที่ด้วย

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 2 การสร้างศักยภาพและความสามารถในการ พัฒนาทาง เศรษฐกิจ พัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยมเป้าประสงค์การวิจัย คือ สร้างเสริมองค์ความรู้เพื่อเป็นพื้นฐาน สู่การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืน โดย คำนี้ถึงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทาง การเกษตร ซึ่งครอบคลุมการสร้างมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร ป่าไม้และประมง รวมทั้งการพัฒนา และจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และ เศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ทางอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมบริการ ซึ่งครอบคลุมถึงการท่องเที่ยว การพัฒนาด้านพลังงานโลจิสติกส์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยคำนึงถึงบทบาทการแข่งขันของประเทศภายใต้ การเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ รวมทั้ง สัมพันธ์ภาพกับประเทศเพื่อนบ้าน และสร้างสรรค์องค์ความรู้เพื่อรองรับการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community – AEC) โดยดำเนินการบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและมุ่งก่อให้เกิด ประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ซึ่งมีกลยุทธ์การวิจัย 8 กลยุทธ์ คาดว่าจะใช้งบประมาณเพื่อการ

วิจัย รวม 152,349 ล้านบาท (ร้อยละ 35) และในระดับภูมิภาคอาจมุ่งเน้นในประเด็นการวิจัย กลยุทธ์การวิจัย และแผนงานวิจัยที่มีความจำเป็นต้องการผลงานวิจัยในพื้นที่ด้วย

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 3 การอนุรักษ์อนุรักษ์เสริมสร้าง และพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าประสงค์การวิจัย คือ พัฒน่องค์ความรู้และฐานข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการและการพัฒนาทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพอย่างเป็นระบบ โดยท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและสังคม รวมทั้งการสร้าง องค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรดิน ทรัพยากรธรณี ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรสัตว์น้ำรวมถึงการแบ่งปันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Meaningful Public Participation) และการวิจัยที่เกี่ยวกับการรองรับและฟื้นฟู หลังภัยธรรมชาติและภัยพิบัติในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น ซึ่งมีกลยุทธ์การวิจัย 4 กลยุทธ์ คาดว่าจะใช้งบประมาณเพื่อการวิจัย รวม 34,823 ล้านบาท (ร้อยละ 8) และในระดับภูมิภาคอาจมุ่งเน้นในประเด็นการวิจัย กลยุทธ์การวิจัย และแผนงานวิจัยที่มีความจำเป็นต้องการผลงานวิจัยในพื้นที่ด้วย

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 4 การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนานวัตกรรมและบุคลากรทางการวิจัย นวัตกรรมและบุคลากรทางการวิจัย โดยมีเป้าประสงค์การวิจัย คือ พัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและการพึ่งพาตนเอง โดยใช้ฐานความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาการต่าง ๆ อย่างสมดุลและเหมาะสม มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ และต่อยอดภูมิปัญญาของประเทศและสาธารณะ ตลอดจนเสริมสร้างศักยภาพการวิจัยของประเทศ ซึ่งมีกลยุทธ์การวิจัย 2 กลยุทธ์ คาดว่าจะใช้งบประมาณเพื่อการวิจัย รวม 91,409 ล้านบาท (ร้อยละ 21) และในระดับภูมิภาค อาจมุ่งเน้นในประเด็นการวิจัย กลยุทธ์การวิจัย และแผนงานวิจัยที่มีความจำเป็นต้องการผลงานวิจัยในพื้นที่ด้วย

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 5 การปฏิรูประบบวิจัยของประเทศเพื่อการบริหารจัดการความรู้ ผลงานวิจัย นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ ทรัพยากร และภูมิปัญญาของประเทศสู่การใช้ และภูมิปัญญาของประเทศการใช้ประโยชน์

เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ด้วยยุทธวิธีที่เหมาะสมที่เข้าถึงประชาชน สังคมอย่างแพร่หลาย โดยมีเป้าประสงค์การวิจัย คือ พัฒนาระบบและกลไกการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศเพื่อบริหารจัดการความรู้ ของประเทศ อย่างมีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการด้านการวิจัยของประเทศ ซึ่งมีกลยุทธ์การวิจัย 2 กลยุทธ์ คาดว่าจะใช้งบประมาณเพื่อการวิจัย รวม 17,411 ล้านบาท (ร้อยละ 4) และในระดับภูมิภาค อาจมุ่งเน้นในประเด็นการวิจัย กลยุทธ์การวิจัย และแผนงานวิจัยที่มีความจำเป็นต้องการผลงานวิจัยในพื้นที่ด้วย

อนึ่งสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้พิจารณาจากยุทธศาสตร์การวิจัยทั้ง 5 ยุทธศาสตร์ เพื่อนำมาพิจารณาจัดความสำคัญเป็นกลุ่มเรื่องวิจัยที่ควรมุ่งเน้น โดยคำนึงถึงวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้น ความต้องการผลงานวิจัยและความรู้เพื่อเร่งแก้ไขปัญหานั้นและนำไปสู่การเสริมสร้างและพัฒนาประเทศโดยเร็วเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สามารถกำหนด กลมเรื่องวิจัยที่ควรมุ่งเน้น 13 กลุ่มเรื่อง ได้แก่ (1) การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง (2) ความมั่นคงของรัฐ และการเสริมสร้างธรรมาภิบาล (3) การปฏิรูปการศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้ (4) การจัดการทรัพยากรน้ำ (5) ภาวะโลกร้อนและพลังงานทางเลือก (6) การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออกและลดการนำเข้า (7) การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาและการฟื้นฟูสุขภาพ (8) การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ (9) เทคโนโลยีใหม่และเทคโนโลยีที่สำคัญเพื่ออุตสาหกรรม (10) การบริหารจัดการการท่องเที่ยว (11) สังคมผู้สูงอายุ (12) ระบบโลจิสติกส์ และ (13) การปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ

สรุปนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะมีการดำเนินการเพื่อสนับสนุนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ รวม 26 กลยุทธ์การวิจัย ซึ่งประกอบด้วยงบประมาณภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงงบประมาณวิจัยจากแหล่งทุนวิจัยอื่น โดยตระหนักถึงข้อจำกัด ด้านงบประมาณภาครัฐ ความพร้อมของประเทศ โดยเน้นการใช้ทรัพยากรการวิจัยและเครือข่ายภาคการวิจัยที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ การลดความซ้ำซ้อนในการจัดสรรงบประมาณที่เกี่ยวกับการวิจัย การสร้างความมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนและทุกระดับ เพื่อมุ่งพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการวิจัยของประเทศ โดยเฉพาะการต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์และผลักดันให้เกิดการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และสาธารณะให้มากขึ้น โดยมีระบบการติดตามและประเมินผลงานวิจัยให้เป็นไปตามระยะเวลาและเป้าหมายที่กำหนดไว้

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะก่อให้เกิดผลงานวิจัยที่มีคุณภาพ มีการใช้งบประมาณเพื่อการวิจัยอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นที่มุ่งใหม่การนำภูมิปัญญามาต่อยอด ก่อให้เกิดผลงานวิจัยเพิ่มขึ้น และมีการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสาธารณะ ตลอดจนมีการเชื่อมโยงในการนำผลการวิจัยไปสู่การลงทุนในเชิงพาณิชย์เพิ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมสร้างความผาสุกของประชาชน และสร้างศักยภาพในด้านต่างๆ รวมทั้งเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนสืบไป

3. ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย การติดตาม ตรวจสอบ และประเมิน ผลยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 - 2559)

การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัย การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลยุทธศาสตร์ การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดการบริหารไว้ดังนี้

1. การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยในภาพรวม ในการดำเนินการตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีการกำหนดแนวทางการบริหารยุทธศาสตร์ที่ให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติ พร้อมทั้งกำกับกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่สามารถเชื่อมโยงผลสมฤทธิ์ในแต่ละยุทธศาสตร์ให้เกิดเป็นผลสำเร็จในภาพรวมของด้านต่างๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ วิทยาการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนด้านการบริหารจัดการความรู้ โดยกำหนดกลไกการสร้างมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นในการวิจัย โดยมีจุดเน้นการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงและภาวะความเสี่ยงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยให้สามารถนำผลการวิจัยที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสาธารณะ ในระดับชุมชนและระดับประเทศ ตลอดจนเชื่อมโยงสู่การนำผลการวิจัยไปสู่การลงทุนในเชิงพาณิชย์ให้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ งบประมาณเพื่อการวิจัยตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 ระหว่างปี งบประมาณ พ.ศ. 2555-2559 นี้ จะประกอบด้วย งบประมาณภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงงบประมาณวิจัยจากแหล่งทุนวิจัยอื่น โดยตระหนักถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณภาครัฐและความพร้อมของประเทศ อย่างไรก็ตามอาจกำหนดให้มีการจัดตั้งกองทุนวิจัยและปรับปรุงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่รองรับการดำเนินยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติให้บรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริง โดยเน้นการใช้ทรัพยากรการวิจัยและเครือข่ายภาคีการวิจัยที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ การลดความซ้ำซ้อนในการจัดสรรงบประมาณที่เกี่ยวกับการวิจัยเพื่อก่อให้เกิดการใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนและทุกระดับ

2. การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติระดับนโยบาย เพื่อให้การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ กำหนดให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ไปบรรจุไว้ในยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน และแผนปฏิบัติราชการของหน่วยงาน รวมถึงแผนการดำเนินงานของภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติเป็นหน่วยงานกลางในการประสานและร่วมกำกับกับการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนโยบายงบประมาณ สนับสนุนการวิจัย ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการวิจัยของประเทศ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนิน

ภารกิจด้านการวิจัยของประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และลดการซ้ำซ้อนด้านแผนงานวิจัยและงบประมาณวิจัย อันจะทำให้การดำเนินยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติเป็นไปอย่างคุ้มค่า

3. การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยระดับภูมิภาค กำหนดให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำแผนงานวิจัยตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ไปบรรจุในแผนการปฏิบัติราชการของหน่วยงาน แผนการดำเนินงานของภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พร้อมทั้งกำหนดใหม่ระบบและกลไกการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายวิจัยภูมิภาค หรือกำหนดรูปแบบคณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยในระดับภูมิภาค ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยส่วนกลาง มีกระบวนการบริหารจัดการแบบบูรณาการรวมทั้งการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานที่เป็นตัวแทนส่วนราชการในภูมิภาค ตลอดจนเครือข่ายอื่น ๆ อีกทั้งยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการคิด การทำและการลงทุนวิจัยขององค์กรเอกชน ภาคประชาชน และชุมชนท้องถิ่นในการวิจัยอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ เพื่อให้มีการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยอย่างมีเอกภาพและมีประสิทธิภาพในทุกระดับ ซึ่งนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งด้านการวิจัยในระดับภูมิภาคและชุมชน พัฒนาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ อันจะก่อให้เกิดผลตอบสนองต่อการพัฒนาภูมิภาคให้เข้มแข็ง สมดุลและยั่งยืน และนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยอย่างกว้างขวาง

4. การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยระดับหน่วยงาน ส่วนราชการและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องดำเนินการพัฒนาแผนงานวิจัยและโครงการวิจัยให้สอดคล้องกับกลยุทธ์การวิจัยตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) พร้อมทั้งกำหนดให้มีกลไกการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยระดับหน่วยงานหรือระดับจังหวัด/กลุ่มจังหวัด โดยการดำเนินงานของคณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยระดับหน่วยงานหรือระดับจังหวัด/กลุ่มจังหวัด ที่อาจแต่งตั้งขึ้น โดยอาจกำหนดให้มี “ผู้รับผิดชอบการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัย (Chief Research Officer - CRO)” ขึ้นทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยในระดับหน่วยงานหรือระดับจังหวัด/กลุ่มจังหวัด ทั้งนี้เพื่อให้หน่วยงานหรือจังหวัด/กลุ่มจังหวัด มีระบบการบริหารการวิจัยที่ชัดเจน มีการเสริมสร้างวัฒนธรรมด้านการวิจัยในหน่วยงานหรือจังหวัด/กลุ่มจังหวัด ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและมีเอกภาพ ขณะเดียวกัน ก็ให้เกิดความเชื่อมโยงฐานข้อมูลด้านการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ทุกหน่วยงานสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูล องค์ความรู้และผลงานวิจัยเพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยให้กว้างขวาง เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน และให้มีการใช้ประโยชน์ผลงานวิจัยในเชิงพาณิชย์ เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ

5. การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์ ยุทธศาสตร์การวิจัยในนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์การวิจัย และ 26 กลยุทธ์การวิจัย ดังนั้น การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัยดังกล่าวให้เกิดประโยชน์

สูงสุดต่อการพัฒนาประเทศ ต้องมีการกำหนดกลไกการประสานการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัย เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์การวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 13 กลุ่มเรื่องวิจัยที่ควร มุ่งเน้น โดยอาจกำหนดให้มีการบริหารและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยในรูปคณะกรรมการ และมี แนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนที่สามารถสนับสนุนให้เกิดพลังเสริมซึ่งกันและกัน (Synergy) ในการ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาตามทิศทางของ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) นอกจากนี้ ยังมุ่งให้เชื่อมโยง กับการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ นโยบายและการวิจัยของชาติระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572) รวมทั้งนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของหน่วยงานบริหารการวิจัย หน่วยงานให้ทุนวิจัย และ หน่วยงานที่มีภารกิจวิจัยด้วย ในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้นทุกภาคส่วนควร คำนึงถึงประโยชน์ในภาพรวมของประเทศ โดยการยึดมั่นในหลักการและเป้าหมายการดำเนินการ และหากนำไปสู่การเจรจาต่อรองก็ควรเป็นการเจรจาต่อรองที่มีลักษณะเป็นการร่วมมือที่ได้ประโยชน์ ร่วมกัน (Win-Win) การเจรจาในลักษณะนี้มีผลทำให้คู่เจรจาเป็นมิตรแบบถาวรและยั่งยืน

6. การติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลยุทธศาสตร์การวิจัย การติดตาม ตรวจสอบ และ ประเมินผลยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555 - 2559) ในการดำเนินการกิจกรรมตาม นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ให้บรรลุผลสำเร็จ กำหนดให้มีแนวทางในการติดตามและประเมินผลงานวิจัย รวมทั้งติดตามผลการใช้จ่ายงบประมาณ ให้เป็นไปตามระยะเวลาและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยในทางปฏิบัติได้กำหนดแนวทางการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล ดังนี้

6.1 การวัดผลการดำเนินงานตามแผนงานวิจัย ในการวัดผลการดำเนินงานตามแผน งานวิจัยของหน่วยงานต่างๆ มีการดำเนินการให้ครอบคลุมในมิติต่างๆ ได้แก่ ดานประสิทธิผลหรือ ผลสัมฤทธิ์ตามแผนงานวิจัย ด้านคุณภาพ ด้านประสิทธิภาพ และด้านการพัฒนาองค์กร โดยมีการ วัดผลการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ ในระดับหน่วยงาน ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ทั้งนี้ โดยมี สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เป็นหน่วยงานกลางรับผิดชอบการวัดผลการดำเนินงาน

6.2 การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ การ ติดตามความก้าวหน้าประจำปี (Annual Review) ดำเนินการติดตามความก้าวหน้าของตัวชี้วัดต่าง ๆ ในแต่ละยุทธศาสตร์ และดำเนินการประเมินผลในช่วงขณะมีการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การวิจัยของ ชาติในแต่ละปี เพื่อนำไปสู่การพิจารณาทบทวนและปรับปรุงแผนการดำเนินงานต่อไป ทั้งนี้ แต่ละ หน่วยงานอาจแต่งตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ เพื่อติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในระดับหน่วยงาน โดยมีสำนักงานคณะกรรมการ วิจัยแห่งชาติ เป็นหน่วยงานกลางรับผิดชอบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในภาพรวมของ ประเทศ ซึ่งครอบคลุมการติดตามและประเมินผลงานวิจัย รวมทั้งการติดตามผลการใช้จ่าย

งบประมาณให้เป็นไปตามระยะเวลาและเป้าหมายที่กำหนดไว้ การประเมินผลเมื่อสิ้นสุดแผนงานวิจัย (Summative Evaluation) ดำเนินการประเมินผลสมฤทธิ์และผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดแผนงานวิจัยหรือเมื่อสิ้นสุดแผนในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 รวมถึงดำเนินการนำผลงานวิจัยไปสนับสนุนการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศให้ประสบความสำเร็จ การตรวจสอบเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Surveillance) การเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ย่อมส่งผลบางประการต่อการบริหารแผนงานวิจัยและยุทธศาสตร์การวิจัยจึงจำเป็นต้องมีการทบทวน ตรวจสอบ วิเคราะห์ความเสี่ยง และประเมินสถานการณ์อย่างเป็นระบบ เพื่อส่งสัญญาณเตือนภัยเป็นระยะๆ ให้เห็นถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นต่อยุทธศาสตร์การวิจัยและการนำยุทธศาสตร์การวิจัยไปปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงแผนงานวิจัยให้ทันต่อสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และให้สอดคล้องกับแผนการปฏิบัติราชการของหน่วยงาน รวมทั้งแผนงานขององค์กรภาคเอกชนที่มีการทบทวนและปรับปรุง ทั้งนี้ คณะกรรมการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติของหน่วยงานที่จะจัดตั้งขึ้น จะทำหน้าที่วิเคราะห์และเสนอแนะการปรับปรุงแผนงานวิจัย ตลอดจนแนวทางขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง โดยมีสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เป็นหน่วยงานกลางรับผิดชอบการปรับปรุงแผนงานวิจัย ตลอดจนแนวทางขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติในภาพรวม

4. การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สาระสำคัญของนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้จัดทำ “นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559)” เพื่อมุ่งเน้นให้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยของหน่วยงานวิจัยต่างๆ และใช้เป็นกรอบทิศทางในการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อเสนอการวิจัยของหน่วยงานภาครัฐที่เสนอของบประมาณประจำปีตามมติคณะรัฐมนตรี โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยุทธศาสตร์การวิจัยระดับภูมิภาค รวมทั้งความต้องการของพื้นที่ และสอดคล้องกับทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

นโยบายการวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2554 นั้น เน้นการบูรณาการด้านการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ควบคู่กับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม ทั้งนี้ กรอบการดำเนินงานวิจัยจะเน้นงานวิจัยที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) โดยมีการจัดลำดับ

ความสำคัญและความจำเป็นของการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีจุดเน้นที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงและภาวะความเสี่ยงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ในขณะที่งบประมาณการวิจัยจะกระจายไปยังหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งในภูมิภาค และมีกลไกกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิจัยในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนา การพัฒนาศูนย์กลางการวิจัยเฉพาะทาง และการพัฒนาบุคลากรการวิจัยร่วมกัน ซึ่งการดาเนินยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะมีความเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ดังนั้น นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) จะเป็นพื้นฐานเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงกับการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ และนโยบายการวิจัยของชาติระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572)

นโยบายการวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 ระหว่าง พ.ศ. 2555-2559 ได้กำหนดไว้บนพื้นฐานความต่อเนื่องจากนโยบายการวิจัยของชาติ พ.ศ. 2551-2554 ดังนี้

1. เน้นการบูรณาการด้านการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ สามารถเชื่อมโยงกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2 ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ความต่อเนื่องของนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2554) การปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ รวมทั้งนโยบายการวิจัยของชาติ ระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572) โดยการวิจัยจะตอบสนองความต้องการของชุมชนและปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนเพื่อการพัฒนาประเทศ พร้อมกับดาเนินการควบคู่กับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ อันเป็นรากฐานอันสำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้มุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ทั้งจากหน่วยงานที่มีภารกิจประจำตามหน้าที่ (Function) ภารกิจตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของชาติหรือรัฐบาล (Agenda) และภารกิจในพื้นที่ (Area) ซึ่งจะส่งผลให้การดาเนินการตามยุทธศาสตร์การวิจัยในระดับหน่วยงานและภูมิภาคเกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการงานวิจัยและการบริหารงบประมาณเพื่อการพัฒนาภูมิภาคต่างๆ อันจะทำให้เกิดประสิทธิผลต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม

2. ให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ตลอดจนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมกันเสนอแนะ ปฏิบัติ และติดตามผล เพื่อให้เกิดการพัฒนางานวิจัยในทุกภาคส่วนและทุกระดับของประเทศ อีกทั้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยที่มีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและตอบสนองการพัฒนาประเทศมากขึ้น

3. เน้นงานวิจัยที่สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งมีการกำหนดกลยุทธ์การวิจัยที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีจุดเน้นที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงและภาวะความเสี่ยงในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยให้สามารถนำผลการวิจัยที่

ได้รับไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสาธารณะ ในระดับชุมชนและระดับประเทศ ตลอดจนเชื่อมโยงสู่การนำผลการวิจัยไปสู่การลงทุนในเชิงพาณิชย์ให้มากยิ่งขึ้น

4. จัดสรรงบประมาณการวิจัยให้กระจายไปยังหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งในภูมิภาค โดยมีกระบวนการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อการวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ และมีกลไกกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิจัยในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค อันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนา การพัฒนาศูนย์กลางการวิจัยเฉพาะทาง และการพัฒนาบุคลากรการวิจัยร่วมกัน

5. ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2555-2559) อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยมีการดำเนินการวิจัยและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ โดยกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลการวิจัย รวมทั้งติดตามผลการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อการวิจัยให้เป็นไปตามระยะเวลาและเป้าหมายที่กำหนดไว้

6. ให้นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) เป็นพื้นฐานเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงกับการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งนโยบายการวิจัยของชาติระยะยาว 3 (พ.ศ.2553-2572) ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาวิจัยที่มีคุณภาพ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและ ยั่งยืนของประเทศ

นโยบายการวิจัยของชาติดังกล่าวรองรับวิสัยทัศน์การวิจัยของชาติ คือ “ประเทศไทยมีและใช้งานวิจัยที่มีคุณภาพ เพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน” โดยมีพันธกิจการ วิจัยของชาติ คือ “พัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการวิจัยของประเทศให้สูงขึ้น และสร้างฐานความรู้ที่มีคุณค่าสามารถประยุกต์และพัฒนาวิทยาการที่เหมาะสมและ แพร่หลาย รวมทั้งให้เกิดการเรียนรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประโยชน์ เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ตลอดจนเกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้ทรัพยากรและ เครือข่ายวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม” 4

สภาพทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) เป็นองค์กรกลางที่มีหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาวิจัยแห่งชาติในการเสนอแนะนโยบายทางการวิจัยของประเทศ และคณะรัฐมนตรี ในคราวประชุมปรึกษาหารือ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2521 ได้มีมติมอบหมายให้ วช. มีบทบาทสำคัญในเรื่องการวางนโยบายและแผนวิจัยส่วนรวม รวมทั้งให้มีหน้าที่พิจารณาโครงการและแผนงานการวิจัยให้เป็นไปตามนโยบายและแผนงานวิจัยโดยรวม ซึ่ง วช.ได้จัดทำ “นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ.2551-2553)”ซึ่งเป็นฉบับที่ 7 ขึ้น เพื่อให้หน่วยงานวิจัยต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติการวิจัย บนพื้นฐานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับ ที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) และจัดทำขึ้นจากการที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมทั่วภูมิภาคและประเทศ ซึ่งคณะรัฐมนตรีในการประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2550 ได้มีมติเห็นชอบ และให้กระทรวงและกรมต่าง ๆ แต่งตั้งคณะทำงานในระดับกระทรวงและระดับกรม ทั้งใน

ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อให้มีการจัดทำแผนการวิจัยของหน่วยงานที่สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติที่ วช. จัดทำขึ้น รวมทั้งปัจจุบันคณะรัฐมนตรีในการประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2552 ได้มีมติอนุมัติ นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2554) ที่ได้ปรับและขอขยายนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2553) ให้ถึงปี 2554 เพื่อให้สอดคล้องและเกิดการบูรณาการการวิจัยกับการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ขณะเดียวกัน วช. ได้พิจารณาเห็นควรมีการจัดทํานโยบายและแผนแม่บท การวิจัยของชาติ : นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2555-2559) ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายการวิจัยทุกภาคส่วนในทุกภาคเพื่อให้ได้กรอบและประเด็นวิจัยสำหรับการจัดทำเนื้อหาสาระของยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และใช้เป็นข้อมูลสำหรับการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัย ของชาติ ภาพรวมต่อไปที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ สอดคล้องและทันกับปัญหาและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและการเมืองที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งมีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ และมีความเชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐบาลในชุดปัจจุบัน รวมทั้งครอบคลุมกรอบประเด็นวิจัยตามนโยบายการวิจัยของชาติระยะยาว (พ.ศ. 2552-2571) บนพื้นฐานบริบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะก่อให้เกิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเกิดองค์ความรู้ที่เป็นฐานของสังคมแห่งปัญญาในการพัฒนาประเทศที่สมดุลและยั่งยืนต่อไป 5

ข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และ ประเด็นปัญหา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีพื้นที่ประมาณ 105.5 ล้านไร่ หรือประมาณ 1 ใน 3 ของประเทศมีอาณาเขตทิศเหนือและทิศตะวันออกจดประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้จดประเทศกัมพูชา ทิศตะวันตกจดภาคเหนือ และภาคกลางของประเทศไทย โดยมีสภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน : สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีพื้นที่ถือครองทางการเกษตร 57.9 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ดินเค็มประมาณ 17.8 ล้านไร่ หรือร้อยละ 30.7 ของพื้นที่ทางการเกษตรของภาค โดยเป็นดินเค็มจัดที่ไม่สามารถเพาะปลูกได้จำนวน 1.5 ล้านไร่ เค็มปานกลาง 3.7 ล้านไร่ และเค็มน้อย 12.6 ล้านไร่ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่มีโอกาสจะเป็นดินเค็มอีกประมาณ 19.6 ล้านไร่ ดินเค็มบริเวณใต้พื้นดินของภาค เป็นแหล่งเกลือหินที่มีปริมาณสำรองประมาณ 18 ล้านล้านตันและเป็นแหล่งโปแตส ที่มีปริมาณสำรองกว่า 2,500 ล้านตัน ที่บริเวณ 2 อำเภอบาเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ ประมาณ 500 ล้านตัน และบริเวณจังหวัดอุดรธานีประมาณ 2,000 ล้านตัน ที่สามารถพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องได้อีก ซึ่งทรัพยากรแร่หลายชนิด (โปแตส เหล็ก ทองแดง) เหล่านี้ยังไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่

ประชาชนและเศรษฐกิจของภาคเท่าที่ควร นอกจากนี้ปัจจุบันทรัพยากรดินเสื่อมโทรมจากการเพาะปลูก ใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้น การถูกชะล้าง และเผาตอซังหลังเก็บเกี่ยว

น้ำ : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลุ่มน้ำประธาน 3 ลุ่มน้ำ ได้แก่ (1) ลุ่มน้ำโขง (2) ลุ่มน้ำชี และ (3) ลุ่มน้ำมูล และมีเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ 11 แห่ง ได้แก่ อุบลรัตน์ สิรินคร ลำปาว น้ำอุบล ลำตะคอง จุฬารามณ์ น้ำพุง มูลบน ลานางรอง ห้วยหลวงและลาพระเพลิง ปริมาณน้ำฝนในภาค เฉลี่ยอยู่ที่ระดับ 1,474 มิลลิเมตรต่อปี ยกเว้นบริเวณตอนในด้านตะวันตกของภาคซึ่งได้แก่ ชัยภูมิ ขอนแก่น นครราชสีมา กาฬสินธุ์ จะมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยน้อยกว่าเกณฑ์เฉลี่ยโดยอยู่ที่ระดับประมาณ 1,123 มิลลิเมตรต่อปี ส่วนจังหวัดในบริเวณริมแม่น้ำโขง เช่น หนองคาย นครพนม มุกดาหาร จะมีปริมาณน้ำฝนมากโดยอยู่ในที่ระดับประมาณ 2,000 มิลลิเมตรต่อปี ดังนั้นในภาพรวมแล้วทรัพยากรน้ำมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการแต่ก็เก็บได้เพียงร้อยละ 17.0 ส่งผลให้ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง และน้ำท่วมในช่วงฤดูฝนเป็นประจำ ที่ผ่านมามีการพัฒนาระบบชลประทานได้เพียง 8.1 ล้านไร่ คิดเป็นเพียง ร้อยละ 14.1 ของพื้นที่การเกษตร ซึ่งยังมีศักยภาพที่จะพัฒนาระบบชลประทานได้อีก 7.1 ล้านไร่ ส่วนระบบประปาหมู่บ้านยังขาดแคลนอีกกว่า 9 พันแห่ง 6

ป่าไม้ : พื้นที่ป่าไม้ในภาคปัจจุบันมีจำนวนเพียง 13.1 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 12.4 ของพื้นที่ภาค ปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้นเนื่องจากการปลูกป่า ทั้งในพื้นที่อนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ และป่าชุมชน แต่ยังคงมีพื้นที่เสื่อมโทรมกว่า 17 ล้านไร่ จากการเข้าครอบครองทางการเกษตร และมีพื้นที่ชุ่มน้ำหลายแห่งเริ่มเสื่อมสภาพจากการเข้าใช้ประโยชน์โดยขาดการดูแลรักษา

สภาพด้านเศรษฐกิจ ขนาดเศรษฐกิจของภาคมีขนาดเล็กและมีการขยายตัวต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดช่องว่างของรายได้ระหว่างภาคมากขึ้น ส่วนหนึ่งเนื่องจากผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มต่ำและโครงสร้างเศรษฐกิจยังพึ่งพิงสาขาการเกษตรเป็นหลัก โดยมีกรรมสิทธิ์ส่วนร้อยละ 82.0 ของสาขาเกษตร ประกอบด้วย ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย และยางพารา เป็นพืชหลัก แม้ปัจจุบันและสามารถผลิตข้าวได้มากที่สุดของประเทศ แต่แนวโน้มสัดส่วนการผลิตข้าวเริ่มลดลง ขณะที่ไม้ยืนต้น เช่น มันสำปะหลัง และยางพารามีการผลิต มากขึ้น นอกจากนี้อุตสาหกรรมแปรรูปเกษตรจากอาหารและเครื่องดื่ม ยังเป็นอุตสาหกรรมหลักของภาค รองลงมาคือ เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ไฟฟ้าอิเล็กทรอนิกส์ และสิ่งทอ แต่อุตสาหกรรมอาหาร เครื่องดื่ม และสิ่งทอมีแนวโน้มบทบาทลดลง ขณะที่อิเล็กทรอนิกส์ ชิ้นส่วนยานยนต์ และพลังงานทดแทนมีสัดส่วน เพิ่มขึ้น การค้าชายแดนไทยลาวและไทยกัมพูชาที่มีความสำคัญมากมีการขยายตัวสูงและเกินดุลต่อเนื่อง โดยเฉพาะการค้าผ่านด่านจังหวัดมุกดาหาร สาขาบริการมีสัดส่วนการผลิตสูง แต่ร้อยละ 80 มาจากสาขาการศึกษาและสาธารณสุข ขณะที่โรงแรมและภัตตาคารมีสัดส่วนเพียง ร้อยละ 11.9 รายได้เฉลี่ยต่อหัว (Per capita GRP) ของประชากรของภาคเพิ่มขึ้นไม่ทันกับระดับเฉลี่ยของประเทศขณะที่สัดส่วนรายจ่ายเพิ่มขึ้น เป็นผลให้การออมภาคครัวเรือนลดลง และมีขนาดหนี้สินเพิ่มขึ้น โดยภาพรวมจำนวน

คนยากจนลดลงทั้งในเมืองและชนบทแต่ยังคงมีจำนวนสูงถึง 3.6 ล้านคนและมีสัดส่วนสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศเกือบ 1 เท่า และสูงกว่าของ ค่าเฉลี่ยของกทม. กว่า 10 เท่า

สภาพด้านสังคม ประชากรของภาคมีจำนวนมากกว่าภาคอื่นๆของประเทศ ปัจจุบันประชากรมีปีการศึกษาเฉลี่ยเพิ่มขึ้น แต่โอกาสและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาดำกว่าทุกภาคของประเทศ คุณภาพสถานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้มาตรฐาน แม้ได้รับงบประมาณเฉลี่ยต่อหัวสูงกว่าระดับประเทศ และยังมีเด็ก 6-14 ปี ไม่ได้รับการศึกษาในระบบ 2.2 แสนคน สัดส่วนประชากรวัยแรงงานยังสูงแต่จะเริ่มลดลงในปี 2555 ซึ่งจะส่งผลให้อัตราพึ่งพิงสูงขึ้น ขณะที่รายได้ต่อครัวเรือนต่ำสุด แรงงานส่วนใหญ่มีความรู้ระดับประถมศึกษา และเป็นแรงงานนอกระบบที่ไม่มี 7 หลักประกัน ส่วนแรงงานระดับอาชีวศึกษามีสัดส่วนน้อยมาก นอกจากนี้ยังมีการอพยพแรงงานสูง สุขภาวะของประชากรดีขึ้นและเข้าถึงบริการสาธารณสุขมีมากขึ้นถึงอาจเป็นเหตุให้ร้อยละ 97.8 อายุขัยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นและอัตราการเจ็บป่วยต่ำกว่าระดับประเทศ แต่ยังมีปัญหาสุขภาวะถึงร้อยละ 15.6 ขณะที่อัตราการตายของทารกกลับเพิ่มขึ้น และ ร้อยละ 38.5 ของประชากรมีพฤติกรรมบริโภคที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพนอกจากนี้ประชากรเป็นโรคธาลัสซีเมียเพิ่มขึ้นจาก 49.0 รายต่อแสนคนในปี 2545 เป็น 62 รายต่อแสนคนส่งผลให้คุณภาพประชากรและแรงงานลดลงนอกจากนี้ประชากรแพทย์ในภาคนี้น้อยและกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลักของภาค สถาบันครอบครัวอ่อนแอลงมีการหย่าร้างและแยกกันอยู่เพิ่มขึ้น 2 เท่า พร้อมทั้งมีเด็กและผู้ด้อยโอกาสในชนบทถูกทอดทิ้งเพิ่มขึ้นกว่า 5 หมื่นคน ชุมชนมีการรวมกลุ่มทางสังคมมากกว่าภาคอื่น การได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารและได้รับความเป็นธรรมทางสังคมมากขึ้น แต่ยังมีความขัดแย้งที่เกิดจากการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐในสัดส่วนสูงกว่าภาคอื่นและมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อย

บริบทการเปลี่ยนแปลง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องเผชิญกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกและภายในประเทศในหลายด้านซึ่งกระทบทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดในการพัฒนาอย่างมาก ดังนั้นการเตรียมความพร้อมและรู้จักนำศักยภาพที่มีอยู่มาปรับใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพโดยผ่านกระบวนการวิจัยจึงเป็นสิ่งจำเป็นตัวอย่างบริบทการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมีดังนี้คือ

1. สภาวะโลกร้อนและสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนส่งผลให้เกิดฝนแล้ง และน้ำท่วมบ่อยครั้งขึ้น ซึ่งได้สร้างความไม่แน่นอนให้กับการผลิตการเกษตรในภาคซึ่งส่วนใหญ่ของประเทศ ประกอบกับการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของจีน ได้ส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนน้ำในแม่น้ำโขงในบางช่วงเวลา

2. ปัญหาด้านพลังงานจากฟอสซิลมีแนวโน้มลดลง มีผลให้ราคาน้ำมันที่สูงขึ้นต่อเนื่อง และรัฐบาลมีนโยบายชัดเจนในการสนับสนุนการผลิตพลังงานจากพืช เพื่อทดแทนการนำเข้าน้ำมันส่งผลให้มีการลงทุนผลิตเอทานอล (ethanol) จากพืชหลักของภาค เช่น อ้อยและมันสำปะหลังมากขึ้นอาจกระทบความมั่นคงด้านอาหาร

3. การจัดทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีของรัฐบาลไทยกับจีน ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น และความร่วมมือกับเพื่อนบ้านภายใต้ปฏิญญา ACMECS ได้ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้การค้าการลงทุน และการท่องเที่ยวของภาคเชื่อมโยงกับประเทศดังกล่าวและกลุ่มอนุภาคลุ่มน้ำโขงขยายตัวมากขึ้น การเคลื่อนย้ายคนและแรงงานในกลุ่มอนุภาคลุ่มน้ำโขงมีมากขึ้นส่งผลให้เกิดการแพร่ระบาดของโรค อาทิ เอชไอวี วัณโรค และยาเสพติด 8

4. ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีด้าน ข้อมูลสารสนเทศ (Information and Communication Technology) เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) นาโนเทคโนโลยี และวัสดุศาสตร์ (Nanotechnology and material science) ที่มีผลกระทบอย่างมากต่อการดำรงชีวิตและอาชีพของประชาชนตลอดจนการแข่งขันด้านเศรษฐกิจของประเทศ

5. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ขณะที่วัยแรงงานมีแนวโน้ม ลดลง ทำให้อัตราการพึ่งพิงสูงขึ้น

6. แรงงานคนหนุ่มสาวออกจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและ ภาคบริการในเมือง ใหญ่มากขึ้น ส่งผลให้ภาคเกษตรขาดแรงงาน การผลิตหันมาพึ่งเครื่องจักรมากขึ้น และลดการผลิตลง ซึ่งอาจเกิดความไม่มั่นคงด้านอาหารในอนาคต และก่อให้เกิดปัญหาด้านสังคมเพิ่มมากขึ้น

7. ความไม่มั่นคงทางการเมืองภายในประเทศอันมีผลต่อการค้า การลงทุน และการบริการ ตลอดจนคุณภาพชีวิตของประชาชน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย 19 จังหวัด และ แบ่งกลุ่มจังหวัดออกเป็น 5 กลุ่ม โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้จัดตั้งหน่วยงานตัวแทนในภาคทหาหน้าที่ร่วมกับจังหวัดและกลุ่มจังหวัดในการจัดทำแผนพัฒนาของ ภาคในระดับกลุ่มจังหวัดและจังหวัดขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขปตามดังนี้

1. กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 (อุดรธานี หนองคาย หนองบัวลำภู เลย)

(ก) มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน เพราะมีอุทยานแห่งชาติหลายแห่ง อาทิ ภูหลวง ภูเรือ ภูกระดึง และมีแหล่งอารยธรรมบ้านเชียง ดังนั้นการพัฒนาจึงให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูระบบนิเวศน์เพื่อรักษาสมดุลธรรมชาติควบคู่กับการใช้ ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว ที่ได้มาตรฐาน สะดวก และความปลอดภัย

(ข) มีศักยภาพด้านการผลิตและแปรรูปสินค้าเกษตรทั้งอ้อย ข้าว มันสำปะหลังและยางพารา เนื่องจากมีโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรขนาดใหญ่อยู่จำนวนมาก อาทิ โรงสีข้าว โรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมัน และเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือการพัฒนา ควรเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพ และการปรับโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตรสู่สินค้าที่ให้ผลตอบแทน

สูง อาทิ ยางพารา การยกมาตรฐานการผลิตสู่ GAP และการบริหารจัดการลุ่มน้ำเพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วมและการขาดแคลนน้ำ 9

(ค) มีศักยภาพด้านการค้าและการลงทุนร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน เนื่องจากมีด่านที่เป็นช่องทางการค้าหลายแห่ง เช่น ด่านท่าลี่ เป็นจุดสามารถนำสินค้าภายใต้โครงการ Contract Farming ที่ร่วมมือกับ สปป.ลาว ได้โดยไม่เสียภาษี และด่านหนองคาย ยังเป็นด่านที่มีมูลค่าการค้ามากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงควรมีการพัฒนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับสปป.ลาว โดยการลดปัญหาอุปสรรคการค้าแดนของทั้ง คน รถยนต์ และสินค้า ควบคู่ไปกับการเร่งพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกของเมืองและด่านชายแดน

2. กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 (สกลนคร นครพนม มุกดาหาร)

(ก) มีศักยภาพการเป็นประตูการค้า และการท่องเที่ยวเชื่อมโยงลาว เวียดนาม โดยเป็นศูนย์กลางกระจายสินค้า(Distribution Center) เชื่อมโยงกับเพื่อนบ้านได้ เนื่องจากมีสะพานข้ามแม่น้ำโขงที่มุกดาหาร และสะพานที่กำลังก่อสร้างที่จังหวัดนครพนม ซึ่งจะทำให้สามารถเชื่อมสู่ท่าเรือสินค้าที่เมืองวินด์ และดานัง ในประเทศเวียดนาม ตามเส้นทางหมายเลข 8 และ 9 สะดวกมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาจึงควรให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจด้านการค้าการท่องเที่ยวและการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้าน ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกในเมืองและด่านชายแดน

(ข) มีศักยภาพด้านการผลิตการเกษตรเนื่องจากมีพื้นที่ชลประทานมาก และปริมาณน้ำฝนดี และยังสามารถร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านทำการเกษตรในรูปแบบ Contract Farming ทั้งข้าวโพด อ้อย ยูคาลิปตัส พืชพลังงานทดแทน และปศุสัตว์ เพื่ออุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร จึงมีทิศทางการพัฒนาควรเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร และเน้นส่งเสริมให้พื้นที่ชลประทานเป็นพื้นที่เกษตรก้าวหน้า ผลิตสินค้ามูลค่าเพิ่มสูง ควบคู่กับการสนับสนุนการทาปศุสัตว์โดยเฉพาะโคเนื้อ

3. กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด)

(ก) มีศักยภาพด้านอุตสาหกรรม การค้า และบริการ เนื่องจากตั้งอยู่กึ่งกลางภาค และมีบริการพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดี โดยเฉพาะด้าน Logistics ซึ่งมีถนนสายหลักคือสายมิตรภาพและสาย E-W Economic Corridor พาดผ่าน รวมทั้งมีสถานการศึกษาระดับสูงและศูนย์ราชการจำนวนมาก ตลอดจนเป็น ICT City ดังนั้นการพัฒนาจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองรองรับการเป็นศูนย์กลางการค้าบริการ และการลงทุนของภาค อาทิ เขตอุตสาหกรรม ศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Services) Container Yard หรือ Inland Container Depot และระบบ Logistic ที่มีประสิทธิภาพ

(ข) มีศักยภาพด้านการผลิตการเกษตรโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของทุ่งกุลาร้องไห้อยู่ในกลุ่มนี้ และยังมีพื้นที่ชลประทานขนาดกลาง และใหญ่หลายแห่ง อาทิ ชลประทานลพาวที่กาฬสินธุ์ หนองหวายที่ขอนแก่น และชลประทานร้อยเอ็ด นอกจากนี้ 10

ยังมีศักยภาพด้านอุตสาหกรรมพลังงานทดแทน (Ethanol) เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบที่สำคัญ คือ อ้อย และมันสำปะหลัง และมีโรงงานผลิต Ethanol ขอบตั้งในพื้นที่จำนวนมาก ดังนั้นการพัฒนาจึงควรเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำเพื่อลดปัญหาอุทกภัย และใช้พื้นที่ชลประทานให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ด้วยการหาเกษตรกรก้าวหน้าที่ผลิตสินค้ามูลค่าสูง อาทิ เมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์ปลา ไม้ดอก พืชผัก และให้ความสำคัญกับการเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มคุณค่า (Value Creation) ในการผลิตข้าวหอมมะลิ ด้วยการยกมาตรฐานการผลิตสู่สินค้าปลอดภัย มี Brand สำหรับข้าวหอมมะลิ พร้อมทั้งควรเตรียมการรองรับอุตสาหกรรมพลังงานทดแทน (Ethanol) อาทิ การจัดระบบ Contract Farming ที่เป็นธรรมแก่เกษตรกรและเจ้าของโรงงาน และการจัด Zoning สำหรับมันสำปะหลังและอ้อยโรงงาน ควบคู่กับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร

(ค) มีศักยภาพด้านทรัพยากรมนุษย์เนื่องจากมีสถาบันการศึกษาระดับสูงระดับมหาวิทยาลัย มีสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน และสถานประกอบการหรือโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก สามารถส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของภาคได้

(ง) มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเพราะมีแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่น่าสนใจ จึงควรมี ทิศทางการพัฒนาลักษณะการปกครองและการพัฒนา

4. กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 (นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์)

(ก) มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และอารยธรรมขอม เนื่องจากมีอุทยานแห่งชาติที่สำคัญหลายแห่ง อาทิ เขาใหญ่ ผาหินงาม ฯลฯ และมีแหล่งท่องเที่ยว อารยธรรมขอมที่สำคัญ อาทิ ปราสาทหินพิมาย ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทตาเมือนธม ที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวกับแหล่งท่องเที่ยวนครวัดของกัมพูชา ดังนั้นการพัฒนาควรสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และอารยธรรมขอม ด้วยการสร้างคุณค่าเพิ่ม (Value Creation) จากการจัดทำเรื่องราว ความเป็นมา ความสำคัญ และความยิ่งใหญ่ของแหล่งท่องเที่ยว (Story) ถ่ายทอดให้นักท่องเที่ยว และพัฒนาเส้นทาง (Loop) เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวของประเทศเพื่อนบ้านเพื่อเพิ่มศักยภาพของสินค้าและบริการ

(ข) มีศักยภาพด้านเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดภัยโดยเฉพาะข้าว หอมมะลิ รวมทั้งอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปอาหารและพลังงานทดแทน (Ethanol) เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรจำพวก ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ไข่ นอกจากนี้อุตสาหกรรมไหมและสิ่งทอ อุตสาหกรรมชิ้นส่วนยานยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ จึงเป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรม ของภาค ดังนั้นทิศทางการพัฒนา ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบรองรับการผลิตการเกษตรที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพ

การผลิต และการสร้างคุณค่าเพิ่ม (Value Creation) โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิให้เป็นสินค้ามาตรฐาน GAP และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ควบคู่กับ 11

การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ใหม่ตลอดจนเตรียมการรองรับอุตสาหกรรมพลังงานทดแทน (Ethanol) ควบคู่กับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนด้าน Logistics ด้วยการพัฒนาการขนส่งระบบรางให้สะดวก รวดเร็วขึ้น

5. กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร อำนาจเจริญ)

(ก) มีศักยภาพด้านการเกษตร ทั้งการผลิตข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ ไม้ผล ไม้ยืนต้น การผลิตและแปรรูปคัสตอร์ จาพวกอาหารแปรรูป การพัฒนาให้มีความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งน้ำ และระบบบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วมและขาดแคลนน้ำ และควรเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตพร้อมปรับระบบสู่มาตรฐาน GAP โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ

(ข) ศักยภาพเป็นประตูการค้าและการท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านทั้ง สปป.ลาว และกัมพูชาในลักษณะหุ้นส่วนทางธุรกิจ และเป็นศูนย์ผลิตและกระจายสินค้าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นควรมีทิศทางการพัฒนาที่สนับสนุนให้กลุ่มเป็นประตูการค้า (Gate Way) การลงทุน และการท่องเที่ยวตอนล่างของภาค เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะศูนย์บริการด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ที่เมืองชายแดน ด่านชายแดน พร้อมกับการสร้างงานและสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้มากขึ้น โดยการปรับปรุงสภาพแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีสิ่งอำนวยความสะดวกได้มาตรฐาน สะดวก สะอาด ปลอดภัย และจัด Loop เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวของเพื่อนบ้าน 12

บริบทและศักยภาพการวิจัยในภูมิภาค

บริบทและศักยภาพการวิจัยในภูมิภาคมีมากมายหลากหลายรูปแบบซึ่งโดยมากเป็นภาคีเครือข่ายที่ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกัน จึงขอใช้คำจำกัดความของภาคีเครือข่ายการวิจัย หมายถึง หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่มีเป้าหมายร่วมกัน แต่มีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบแตกต่างกันไปภายใต้เงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่ง กล่าวคือบางหน่วยงานบางครั้งหรือบางสถานการณ์ก็ทำหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นหน่วยงานหลัก แต่ในบางครั้งหรือบางสถานการณ์ก็ทำหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นหน่วยงานรองหรือหน่วยงานสนับสนุน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าทุกหน่วยงานจึงเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพเป็นภาคีเครือข่ายการวิจัย ซึ่งอาจมีหน้าที่เป็นผู้กำหนดนโยบายหรือกำหนดกรอบการวิจัย และ/หรือเป็นผู้ปฏิบัติการวิจัยและ/หรือเป็นผู้สนับสนุน และ/หรือเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย

หน่วยงานที่มีศักยภาพเป็นภาคีเครือข่ายการวิจัย จากข้อมูลดังกล่าวในข้อที่ 1) สถานะภาพทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชี้ให้เห็นว่าภาคนี้มีที่ตั้งติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน 2 ประเทศคือ สปป.ลาวและกัมพูชาและมีพื้นที่พร้อมทั้งประชากรมากที่สุดของประเทศ นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาของภาค ซึ่งการพัฒนาเหล่านั้นจะไปในแนวทางที่ถูกต้องมีประสิทธิภาพและยั่งยืนนั้นต้องเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานข้อมูลจากการศึกษาและวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน แบบการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการศึกษาและวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดนโยบาย ขั้นตอนการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ และขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากผลการวิจัย ดังนั้นสามารถจัดแบ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีศักยภาพต่อการเป็นภาคีเครือข่ายวิจัยเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มที่ 2 หน่วยงานภาคเอกชนและภาคประชาชน โดยแต่ละกลุ่มประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ และมีรูปแบบการบริหารจัดการแตกต่างกันไปดังนี้

กลุ่มที่ 1 หน่วยงานภาครัฐที่มีศักยภาพเป็นภาคีเครือข่ายการวิจัย

ปัจจุบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหน่วยงาน/สถาบันวิจัยและพัฒนามากมายที่ขึ้นตรงต่อจังหวัดและกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบหน่วยงานหรือสถาบัน และดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายการวิจัยและพัฒนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 ภาคีเครือข่ายรูปแบบหน่วยงาน/สถาบันวิจัยและพัฒนาในภาคของกระทรวงต่าง ๆ กระจายครอบคลุมทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่การดำเนินงานทุกขั้นตอนการวิจัยเอง 13

ตลอดจนมีงบประมาณ บุคลากร และสิ่งสนับสนุนเป็นของหน่วยงานเอง เพื่อตอบสนองภารกิจของ กรม / กระทรวง เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดต่าง ๆ จำนวน 15 แห่ง โรงพยาบาลศูนย์จำนวน 12 แห่งภายใต้กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ศูนย์วิจัยต่าง ๆ และศูนย์บริการด้านพืชและปัจจัยการผลิตภายใต้กรมวิชาการเกษตร สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดต่าง ๆ และศูนย์วิจัยและสถานีด่าง ๆ ภายใต้กรมปศุสัตว์ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้กรมพัฒนาที่ดิน กรมการข้าว กรมประมง และกรมส่งเสริมสหกรณ์ของกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น

1.2 ภาคีเครือข่ายรูปแบบภารกิจสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีภาคีเครือข่ายสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐมากมายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งโดยมากเป็นการส่งเสริมให้นักวิจัยที่อยู่ในสถาบัน การศึกษาภาครัฐ หน่วยงานรัฐและภาคเอกชนในพื้นที่ร่วมกันดำเนินการวิจัยตามความต้องการของพื้นที่และศักยภาพของนักวิจัย การบริหารจัดการในรูปของเครือข่ายที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งภาค โดยมีสำนักงานกลางคอยประสานงาน และหน่วยงานย่อย (Node) กระจายไปทั่วภูมิภาค และแต่ละสำนักงานกลางหรือหน่วยงานย่อย ก็จะมีการบริหารในลักษณะของคณะกรรมการ นอกจากนี้ในส่วนรายละเอียดของ

รูปแบบการบริหาร และการดำเนินงานย่อยแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของแหล่งทุนนั้น ๆ เนื่องจากแต่ละแหล่งทุนย่อมมีพันธกิจที่แตกต่างกันไป ดังตัวอย่าง ดังนี้

1.2.1 เครือข่ายบริหารการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการที่มีนโยบายเพื่อร่วมพัฒนาและสร้างงานวิจัยให้สอดคล้องกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 จนกระทั่งปัจจุบัน โดยใช้กลยุทธ์การบริหารจัดการในรูปเครือข่ายของสถาบันอุดมศึกษาในภาค มีการจัดตั้งสำนักงานบริหารเครือข่ายกลางที่ประสานงานกับศูนย์เครือข่ายที่แบ่งความรับผิดชอบตามภารกิจและพื้นที่จังหวัด และมีการบริหารในรูปของคณะกรรมการ โดยได้กำหนดประเด็นวิจัยที่สอดคล้องและเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดและจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันประกอบด้วย 1) เครือข่ายอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่มีสมาชิก จำนวน 27 แห่ง โดยมีสำนักบริหารเครือข่ายกลางตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประกอบด้วยสถาบันอุดมศึกษาหลักจำนวน 15 แห่ง และเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่เป็นวิทยาเขตจำนวน 12 แห่ง ในจำนวนนี้รวมวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ 7 แห่งด้วย 2) เครือข่ายอุดมศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างที่มีสมาชิก จำนวน 17 แห่ง โดยมีสำนักบริหารเครือข่ายกลางตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ประกอบด้วยมหาวิทยาลัยจำนวน 11 แห่ง และ วิทยาลัย 6 แห่ง 14

1.2.2 เครือข่ายการวิจัยระบบสุขภาพ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายใต้การสนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขที่มีพันธกิจในการบริหารจัดการและสนับสนุนการวิจัยระบบสุขภาพระดับท้องถิ่นที่สามารถใช้กระบวนการทางวิชาการและงานวิจัยเป็นเครื่องมือระดมความร่วมมือจากนักวิชาการในสาขาวิชาต่าง ๆ จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรชุมชน ที่เป็นหน่วยงานด้านสุขภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการกับประเด็นปัญหาและโอกาสสุขภาพเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2546 โดยมีการจัดตั้งประสานงานกลางแห่งเดียวและมีเครือข่ายในบางจังหวัด เช่น จังหวัดขอนแก่น นครราชสีมา และอุบลราชธานี ไม่ครอบคลุมทั่วภูมิภาค และมีการบริหารโดยคณะกรรมการ

กลุ่มที่ 2 หน่วยงานภาคเอกชนและประชาชนที่มีศักยภาพเป็นภาคีเครือข่ายการวิจัย

หน่วยงานภาคเอกชนโดยเฉพาะภาคธุรกิจและภาคการผลิตนั้นมีการจัดตั้งสภาอุตสาหกรรมจังหวัดและสภาหอการค้าจังหวัดทั้ง 19 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีโรงงานต่าง ๆ มากมายส่วนมากเป็นโรงงานอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งในส่วนนี้มีบุคลากรและการวิจัยน้อยและไม่ค่อยเปิดเผย อาจเนื่องจากการแข่งขันในด้านธุรกิจ ส่วนภาคประชาชนมีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดทั้ง 19 จังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบลที่จะดูแลรับผิดชอบการพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล นอกจากนี้ยังมีเป็นที่ยอมรับกันว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีประวัติความ

เป็นมายาวนานและเป็นแหล่งอารยธรรมแห่งหนึ่งของโลก ซึ่งมีชนเผ่าและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นแหล่งสะสมภูมิปัญญาของท้องถิ่นไว้มากมายที่สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตได้ ภูมิปัญญาเหล่านั้น สามารถแบ่งได้ 9 สาขาคือสาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม สาขาแพทย์แผนไทย สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สาขาศิลปกรรม/วัฒนธรรม/สื่อท้องถิ่น สาขาภาษาและวรรณกรรม สาขาปรัชญา ศาสนาและประเพณี สาขาพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารท้องถิ่นและสาขาจัดการองค์กรชุมชน ซึ่งในแต่ละสาขา มักจะมีผู้รู้ที่เป็นผู้นามากมาย จึงเรียกผู้เหล่านั้นว่าปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ชุมชน ซึ่งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรวมกลุ่มชาวบ้านอย่างมากหากิจกรรมต่าง ๆ เช่น

1. โครงการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่ สู้เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2. โครงการวิจัยการเกิดและเส้นทางหนี้สิน : ประสบการณ์ของชาวบ้านและทางออก

3. โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืน

4. โครงการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชนปลูกต้นไม้ยืนต้น

5. โครงการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชนบำรุงดิน ฯลฯ 15

ในแต่ละโครงการยังมีกลุ่มชาวบ้านร่วมเป็นสมาชิกมากมายกระจายทั่วไป เช่น โครงการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่ สู้เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเครือข่ายของปราชญ์ชุมชนดำเนินงานร่วมกันในเขตอำเภอ ลำปลายมาศ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอสาโรง อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ อำเภอพล อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาวิจัยด้วยตนเอง และทำการถ่ายทอดแนวคิดและองค์ความรู้แก่สมาชิกตลอดมา 16

หลักการ แนวคิด และกระบวนการพัฒนายุทธศาสตร์การวิจัย

การที่ประเทศไทยมีการติดต่อกับนานาประเทศทั่วโลก ปัญหาหรือ การเปลี่ยนแปลงใดๆในภูมิภาคอื่นย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน และส่งผลกระทบต่อตารางชีวิตของชุมชนและสภาพสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประชาชนและชุมชนจึงต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นพร้อมทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยองค์ความรู้จากการวิจัย ซึ่งรวมเอาการบริหารจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วและ/หรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ในอนาคตบนศักยภาพและบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาพที่ 1) ที่ผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นระดมความคิดและจัดทำยุทธศาสตร์การวิจัยตลอดจนบูรณาการทรัพยากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่จำกัดอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประสิทธิผล ภายใต้เป้าหมายเดียวกันเพื่อให้ยุทธศาสตร์

การวิจัย(พ.ศ.2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถตอบสนองความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด/ กลุ่มจังหวัด พร้อมทั้งนโยบายรัฐบาลและบริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ (ภาพที่ 2) บนพื้นฐานหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการสร้างผลงานที่เป็นองค์ความรู้และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างคุ้มค่าที่เป็นฐานของสังคมแห่งปัญญา (Wisdom Based Society) ในการพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

กระบวนการพัฒนายุทธศาสตร์การวิจัย ทำการศึกษาบริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังศึกษาสภาพทั่วไปและศักยภาพตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาของภาค แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาประมวลและวิเคราะห์สถานภาพในอนาคต จากนั้นนำไปผนวกกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติระยะสั้น (พ.ศ. 2551-2554) และระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572) และปฏิรูประบบการวิจัยในการจัดทำร่างฉบับที่ 1 ยุทธศาสตร์วิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากนั้นสร้างการมีส่วนร่วมทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยได้จัดประชุมระดมความคิดเห็น 6 ครั้ง และจัดประชุมประชาพิจารณ์จำนวน 1 ครั้ง รวมเป็นจำนวน 7 ครั้ง ดังนี้คือ ครั้งที่ 1 ที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมจากจังหวัดต่างๆใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 ได้แก่ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองบัวลำภู และจังหวัดเลย, ครั้งที่ 2 ที่จังหวัดมหาสารคามซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมจากจังหวัดต่างๆภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด, ครั้งที่ 3 ที่จังหวัดสกลนครซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ได้แก่ จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม และจังหวัดมุกดาหาร ครั้งที่ 4 ที่จังหวัดอุบลราชธานีซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดยโสธร และจังหวัดอำนาจเจริญ, ครั้งที่ 5 ที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดสุรินทร์ แล้วนำผลการประชุมระดมความคิดเห็นทั้ง 5 ครั้ง มาจัดทำร่างฉบับที่ 2 ยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วจัดประชุมระดมความคิด ครั้งที่ 6 ที่ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุมที่คัดเลือกมาจากการประชุมครั้งที่ผ่านมามีทั้ง 5 ครั้งจากทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครั้งที่ 7 ที่จังหวัดขอนแก่นเป็นการจัดประชุมประชาพิจารณ์(ร่าง)ยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ฉบับที่ 2) ที่ได้จากการประชุมครั้งที่ 6 โดยแต่ละครั้งเชิญผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ และภาคีเครือข่ายการวิจัยในจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งภาครัฐภาคเอกชน และประชาชน เช่น ส่วนราชการต่างๆ ใน

จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดและจังหวัด สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา สภาหอการค้าจังหวัด สภาอุตสาหกรรมจังหวัด ภาคเอกชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นายกเทศมนตรี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. และ อบจ.) ผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาญ์ ชาวบ้าน ประชาชน และสื่อมวลชน

นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยชาติ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

ประเทศไทยมีการติดต่อและสัมพันธ์กับนานาประเทศทั่วโลก (Globalization) การเปลี่ยนแปลงใดๆที่เกิดขึ้นในโลกย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศไทยและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย เช่นเดียวกัน ตัวอย่างในเชิงประจักษ์ คือ ภาวะโลกร้อนและภูมิอากาศแปรปรวน ตลอดจนปัญหาคาบน้ำมันซึ่งเป็นพลังงานฟอสซิลมีราคาสูงขึ้น นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงภายในประเทศไทยและในภาคย่อมส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชุมชนและสภาพสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีที่ประชาชนและชุมชนต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างมีความสุขในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสังคมที่มีภูมิคุ้มกันพร้อมทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนั้นการจัดทายุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยการศึกษาบริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและคุณภาพชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การศึกษาสภาพทั่วไปและศักยภาพตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาของภาค แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาประมวลและวิเคราะห์สถานการณ์ในอนาคต (Scenario) จากนั้นนำไปผนวกกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติระยะสั้น(พ.ศ.2551-2554) และนโยบายการวิจัยของชาติระยะยาว (พ.ศ. 2553-2572) และปฏิรูประบบการวิจัยในการจัดทำร่างฉบับที่ 1 ยุทธศาสตร์วิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วนำไปสร้างการมีส่วนร่วมโดยการจัดประชุมระดมความคิดเห็นจำนวน 5 ครั้ง กระจายไปตามกลุ่มจังหวัดและภาพรวมอีกครั้ง จากนั้นทำร่างฉบับที่ 2 ยุทธศาสตร์การวิจัยและจัดประชุมประชาพิจารณ์จึงกล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์การวิจัย(พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฉบับนี้เกิดจากการมีส่วนร่วมในการประชุมระดมความคิดและประชาพิจารณ์จำนวน 7 ครั้งและเชื่อมโยงกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติรวมทั้งที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด/ กลุ่มจังหวัด พร้อมทั้งนโยบายรัฐบาลและบริบทการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศบนพื้นฐานหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการสร้างผลงานที่เป็นองค์ความรู้และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเป็นฐานของสังคมแห่งปัญญา (Wisdom Based Society) ในการพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

วิสัยทัศน์

มีองค์ความรู้จากการวิจัยที่มีคุณภาพเพื่อการเรียนรู้และใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและภาคอย่างสมดุลและยั่งยืน 47

พันธกิจ

1) สร้างและพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในการคงความสุข ของประชาชนและเมื่อนำอยู่

2) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคมที่มีภูมิคุ้มกันควบคุมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมดุล

3) พัฒนาขีดความสามารถของจังหวัด/กลุ่มจังหวัดด้วยกระบวนการวิจัย แบบมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนโดยเฉพาะภาคประชาชน

4) การบริหารจัดการงานวิจัยและผลงานการวิจัยแบบธรรมาภิบาล

ยุทธศาสตร์การวิจัย ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ดังนี้

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 1 การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา ทางสังคม
ยุทธศาสตร์การวิจัยนี้เป็นการมุ่งเน้นให้ประชาชนมีความรู้และทักษะคู่คุณธรรม จริยธรรมและจิตสาธารณะเพื่อความมั่นคงในชีวิตและอาชีพ รวมทั้งเกิดการคงความสุขในสังคมและชุมชนหรือเมื่อนำอยู่บนบริบทของภาคที่มีประชากรมากที่สุดแต่ขาดโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษา ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและปัญหาด้านสุขภาพ พร้อมทั้งมีประชากรสูงวัยมากขึ้น อันมีผลให้แนวโน้มเป็นสังคมแห่งการพึ่งพิงและสังคมของผู้ด้อยโอกาสมากขึ้น รวมทั้งสถาบันครอบครัวอ่อนแอและมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นทำให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังมีการรวมกลุ่มที่เป็นเอกลักษณ์และมีความโดดเด่นด้านศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย จึงได้กำหนดเป็น 13 กลยุทธ์การวิจัยที่มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาคุณธรรม จริยธรรมและจิตสาธารณะ การอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ส่งเสริมสุขภาพอนามัยและสวัสดิการเพื่อความมั่นคงและคุณภาพ ของชีวิต ตลอดจนการบริหารกิจการบ้านเมืองน่ายุควัควัการส่งเสริมความเข้มแข็งและการสร้างภูมิคุ้มกันของท้องถิ่นและสังคม ตลอดจนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนด้วยศาสนาและเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพเยาวชน ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ เพื่อการเสริมสร้างความสันติสุขและความมั่นคงของประเทศ และความมั่นคงของมนุษย์

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 2 การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์การวิจัยนี้เป็นการมุ่งพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจที่ประกอบด้วย ด้านการเกษตร ด้านอุตสาหกรรมและด้านการบริการบนบริบทของภาคที่ตั้งอยู่กลางกลุ่มประเทศอนุ

ภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงที่มีความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานทดแทน ตลอดจนการเป็นแหล่งที่มีข้าว48

หอมมะลิที่ดีที่สุดของประเทศและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นและได้รับการพัฒนาและสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานจึงได้กำหนดเป็น 18 กลยุทธ์การวิจัยที่มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตและการแปรรูปทางการเกษตรและประมง ซึ่งครอบคลุมการเพิ่มศักยภาพข้าวหอมมะลิและสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่ออาหารและพลังงาน รวมทั้งการพัฒนาองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเชื่อมโยงกับประชาชน ทาการวิจัยเพื่อขยายผล นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางอุตสาหกรรมและการบริการ ซึ่งครอบคลุมถึงการท่องเที่ยว การพัฒนาด้านพลังงาน โลจิสติกส์และเทคโนโลยีโดยดาเนินการบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งสัมพันธ์ภาพกับประเทศเพื่อนบ้าน

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 3 การอนุรักษ์ เสริมสร้าง และพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์นี้มุ่งเน้นการฟื้นฟูและพัฒนาตลอดจนการใช้ประโยชน์ทุนทรัพยากร ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพด้านสังคม และเศรษฐกิจอย่างสมดุลและยั่งยืนบนบริบทของภาคที่สภาวะอากาศโลกร้อนขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงและพื้นที่ดินเค็มขยายจำนวนมากขึ้น การขยายตัวของชุมชนเมืองมากขึ้นอันมีผลให้เกิดมลพิษ แต่ภาคนี้เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายด้านทรัพยากรธรรมชาติและมีทรัพยากรแร่จำนวนมากที่ยังไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์รวมทั้งความโดดเด่นซากดึกดำบรรพ์ จึงได้กำหนดเป็น 10 กลยุทธ์การวิจัยที่มุ่งเน้นการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูดินและป่าไม้ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำรวมทั้งน้ำเสียจากชุมชนและอุตสาหกรรม การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างชาญฉลาด โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและสังคมอย่างแท้จริง(Meaningful Public Participation) เพื่อป้องกันและลดความขัดแย้ง รวมทั้งการสร้างองค์ความรู้และใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการลดภาวะโลกร้อน

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 4 การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา นวัตกรรม และบุคลากรทางการวิจัย

ยุทธศาสตร์การวิจัยนี้มุ่งเน้นพัฒนาและการนำความรู้วิทยาการและเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ควบคู่การพัฒนาทรัพยากรบุคคล จึงได้กำหนดเป็น 3 กลยุทธ์การวิจัยที่มุ่งเน้นการวิจัยที่ใช้วิทยาการและเทคโนโลยีเพื่อสร้างองค์ความรู้และต่อยอดภูมิปัญญาในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและแปรรูปด้านการเกษตร การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันรักษาโรค การอนุรักษ์และส่งเสริมความภูมิใจความเป็นไทย รวมทั้งการพัฒนา

ทรัพยากรธรรมชาติสู่การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ตลอดจนเสริมสร้างศักยภาพการวิจัย ด้วยการพัฒนาบุคลากร 49

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 5 การบริหารจัดการความรู้ ผลงานวิจัย นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ ทรัพยากร และภูมิปัญญาของประเทศ สู่การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ด้วยยุทธวิธีที่เหมาะสมที่เข้าถึงประชาชนและประชาสังคมอย่างแพร่หลาย

ยุทธศาสตร์การวิจัยนี้มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการวิจัยและผลงานวิจัยด้วยการบริหารจัดการด้านการวิจัยให้เป็นฐานความรู้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคมของภาคบนบริบทของภาคที่การวิจัยมีทุนสนับสนุนไม่เพียงพอ การวิจัยมีความซับซ้อนและขาดการต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยไม่เต็มที่และมีนักวิจัยไม่เพียงพอจึงได้กำหนดเป็น 3 กลยุทธ์การวิจัยที่มุ่งเน้นการวิจัยในการพัฒนาระบบบริหารงานวิจัย การบริหารจัดการองค์ความรู้ผลงานวิจัย นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ ทรัพยากรการวิจัยและภูมิปัญญา เพื่อใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ

ยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ยุทธศาสตร์เมื่อนามาพิจารณาจัดความสำคัญเป็นกลุ่มเรื่องที่ควรมุ่งเน้นโดยคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและการเมือง ความต้องการผลงานวิจัยและความรู้จากการวิจัยเพื่อเร่งแก้ไขปัญหาและนำไปสู่การเสริมสร้างพร้อมกับการพัฒนาภาคและประเทศให้ทันกับเหตุการณ์ สามารถกำหนดกลุ่มเรื่องวิจัยที่ควรมุ่งเน้นตามบริบทของภาคจำนวน 8 กลุ่มเรื่อง คือ 1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชนเข้มแข็ง 2) การป้องกันโรคและการดูแลสุขภาพ 3) การจัดการทรัพยากรน้ำ 4) การจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ 5) การพัฒนาด้านการเกษตร และอุตสาหกรรมอาหาร 6) ภาวะโลกร้อนและพลังงานทางเลือก 7) ระเบียบเศรษฐกิจและสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 8) การบริหารจัดการการท่องเที่ยว จากกลุ่มเรื่องที่ควรมุ่งเน้นตามบริบทของภาคจำนวน 8 กลุ่มเรื่องนี้สามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มเรื่องวิจัยที่ควรมุ่งเน้นตามนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติภาพรวมจำนวน 13 กลุ่มเรื่องโดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มเรื่องที่ 1 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และเอกลักษณ์รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในการคืนความสุขอย่างมั่นคงในการดำรงชีวิตและอาชีพร่วมกับพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนบนบริบทของภาคและการต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ 50

เป้าประสงค์ : สังคมมีความเข้มแข็ง ลดปัญหาการว่างงาน ประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีความสุข

กลุ่มเรื่องที่ 2 ความมั่นคงของรัฐและการเสริมสร้างธรรมาภิบาล

การวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูปประเทศไทย การปฏิรูปการเมืองทุกระดับ ร่วมกับการจัดการปัญหาอาชญากรรมและผู้ทรงอิทธิพลเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การพัฒนาขีดสมรรถนะและศักยภาพของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยการปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาล ตลอดจนเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศเกี่ยวกับปัญหาสถานการณ์ชายแดนและความไม่สงบภายในประเทศด้วยการบริหารจัดการด้านความขัดแย้งระหว่างรัฐบาล ท้องถิ่นและกลุ่มประชาสังคม พร้อมทั้งสร้างสันติสุขในสังคม

เป้าประสงค์ : เกิดความมั่นคงในภาคเกิดความปรองดอง มีความสมานฉันท์และ ความเป็นธรรมในสังคม ประชาชนมีความผาสุก

กลุ่มเรื่องที่ 3 การปฏิรูปการศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้

การวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา การจัดการศึกษา และรูปแบบการศึกษาในระบบและนอกระบบที่สนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองตลอดชีวิตเพื่อให้คนมีความรู้ ความสามารถมีคุณธรรม จริยธรรมและจิตสาธารณะ รวมทั้งการสร้างโอกาสด้านอาชีพและด้านสิทธิหน้าที่

เป้าประสงค์ : ยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของภาคที่สอดคล้องกับ ความต้องการของท้องถิ่น อันนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของสังคมฐานความรู้ในทุกระดับ และสร้างโอกาสด้านอาชีพในภาคเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของ ประเทศไทย

กลุ่มเรื่องที่ 4 การจัดการทรัพยากรน้ำ

การวิจัยเกี่ยวกับระบบชลประทานและโครงสร้างการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนร่วมกับการพัฒนาวิทยาการด้านเทคนิค ทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน ทั้งในและนอกระบบชลประทานของภาคตลอดจนลุ่มน้ำให้มีประสิทธิภาพและพอเพียง

เป้าประสงค์ : มีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีระบบและมีประสิทธิภาพอย่างเพียงพอและยั่งยืน

กลุ่มเรื่องที่ 5 ภาวะโลกร้อนและพลังงานทางเลือก

การวิจัยเกี่ยวกับการลดภาวะโลกร้อนและผลกระทบ การพัฒนาอุตสาหกรรมผลิตพลังงานทดแทน พลังงานชีวภาพ และพลังงานทางเลือกของภาคที่เป็นพื้นฐานการผลิตอาหารและพืชพลังงานของประเทศที่ก่อให้เกิดความคุ้มค่า ประหยัด มีประสิทธิภาพ และลดผลกระทบ ต่อสิ่งแวดล้อม

เป้าประสงค์ : สังคมมีความรู้และมีจิตสำนึกเกี่ยวกับผลกระทบอันเนื่องมาจาก การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศและการใช้พลังงานอย่างเหมาะสมพร้อมทั้งการพัฒนาพลังงานทดแทน และพลังงานทางเลือกอื่นๆ อันก่อให้เกิดการประหยัดเงินตราและทั้งลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานของชุมชนและประเทศ

กลุ่มเรื่องที่ 6 การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออกและลดการนำเข้า

การวิจัยเกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรทั้งพืช ปศุสัตว์และสัตว์น้ำเพื่อสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจของภาคและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งครอบคลุมรวมทั้งการพัฒนาคุณภาพสินค้าและผลิตภัณฑ์ มาตรฐานสินค้าและผลิตภัณฑ์ ความปลอดภัยของอาหาร (Food Safety) ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security) ระบบขนส่งสินค้า และวิทยาการสมัยใหม่ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

เป้าประสงค์ : เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจของภาค สร้างรายได้ให้กับชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม

กลุ่มเรื่องที่ 7 การป้องกันโรคและการรักษาสุขภาพ

การวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพป้องกันและการรักษาตลอดจนการฟื้นฟูประสิทธิภาพการให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุขต่อวิทยาการใหม่ทางสาธารณสุข การพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างความมั่นคงด้านสุขภาพในกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ใช้แรงงาน, ผู้สูงวัย, ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาส รวมถึงการวิจัยด้านการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และแพทย์ทางเลือก และการวิจัยเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ

เป้าประสงค์ : สุขภาพของประชาชนและระบบการบริการสาธารณสุขที่ดี

กลุ่มเรื่องที่ 8 การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ

การวิจัยเกี่ยวกับการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ ซึ่งครอบคลุมถึงการป้องกันและฟื้นฟูดินเค็ม การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดที่บูรณาการองค์ความรู้ใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นและ วิถีชุมชนตลอดจนใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพและความโดดเด่นด้านชาวดึกดำบรรพ์

เป้าประสงค์ : มีการบริหารจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ที่เหมาะสมบนฐานความรู้และลดการขัดแย้ง

กลุ่มเรื่องที่ 9 เทคโนโลยีใหม่และเทคโนโลยีที่สำคัญเพื่ออุตสาหกรรม

การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาและสร้างศักยภาพด้านวิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ เทคโนโลยีชีวภาพ และเทคโนโลยีที่สำคัญเพื่อเพิ่มมูลค่าด้านอุตสาหกรรมต่างๆทุกระดับ ร่วมกับการประยุกต์วิทยาการและเทคโนโลยีสนับสนุนในการพัฒนาสินค้า

เป้าประสงค์ : เสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน จากการพัฒนาและ การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีที่สนับสนุนภาคการผลิต ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ

กลุ่มเรื่องที่ 10 การบริหารจัดการการท่องเที่ยว

การวิจัยเพื่อการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความเชื่อมโยงกับประชาคมในอนุภาคลุ่มน้ำโขงและอาเซียน

เป้าประสงค์ : สร้างคุณค่าจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น สร้างรายได้ให้กับชุมชน เพิ่มรายได้ให้กับประเทศ และนำไปสู่การสร้างเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศ

กลุ่มเรื่องที่ 11 สังคมผู้สูงอายุ

การวิจัยเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิตของผู้สูงอายุทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการนำศักยภาพของผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาภาคและการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่สังคม

เป้าประสงค์ : ผู้สูงอายุมีความสุขในชีวิตอย่างมั่นคงและสร้างคุณค่าให้กับสังคม

กลุ่มเรื่อง 12 ระบบโลจิสติกส์

การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งและโลจิสติกส์อย่างบูรณาการ ทั้งในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาประสิทธิภาพและมาตรฐานการให้บริการด้านโลจิสติกส์ การพัฒนาบุคลากรด้านโลจิสติกส์ และระบบบริหารจัดการขนส่งที่เหมาะสม เพื่อรองรับการขยายตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจของภาคทั้งด้านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว ความมั่นคง ตลอดจนส่งเสริมความสามารถในการแข่งขันของภาค ด้านการพัฒนาเป็นระเบียบเศรษฐกิจและสังคมอนุภาคลุ่มน้ำโขง

เป้าประสงค์ : ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและเพิ่มขีดความสามารถ ในการแข่งขันของประเทศ

กลุ่มเรื่องที่ 13 การปฏิรูปประบบวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูปประบบวิจัยที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในด้านนโยบายการวิจัยงบประมาณการวิจัย ประเด็นการวิจัย สถาบันวิจัย บุคลากรวิจัย โครงสร้างพื้นฐานสำหรับการวิจัย มาตรฐานการวิจัย การจัดการผลผลิตการวิจัย ฐานข้อมูลการวิจัย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายผู้เกี่ยวข้องในระบบวิจัยซึ่งรวมถึงผู้ใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย การติดตาม และประเมินผล กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และอื่นๆในส่วนภาค เพื่อเป็นพื้นฐานอันมั่นคงในการพัฒนาประเทศสู่สังคมฐานปัญญา (Wisdom Based Society) และนำไปสู่สังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy and Society)

เป้าประสงค์ : มีระบบบริหารจัดการการวิจัยของภาคที่มีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรม พร้อมทั้งนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสร้างขีดความสามารถของภาคและก่อให้เกิดสังคมฐานปัญญา

การแปลงยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมระดับท้องถิ่นและระดับภาคนั้นจำเป็นต้องสร้างกลไกความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานที่มีหน้าที่ (Function) ต่าง ๆ รวมถึงหน่วยงานด้านนโยบาย หน่วยงานการสนับสนุนทุนวิจัย หน่วยงานปฏิบัติการวิจัยและหน่วยงานการใช้ผลงานวิจัยมาร่วมดำเนินการวิจัยอย่างธรรมาภิบาลในระดับท้องถิ่น จังหวัดหรือกลุ่มจังหวัด (Area) ทางด้านยุทธศาสตร์ (Agenda) นอกจากนี้ยังต้องมีการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล เป็นประจำทุกปีเพื่อการแก้ไขปรับปรุงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และให้สอดคล้องกับแผนการปฏิบัติราชการของหน่วยงาน ตลอดจนแผนการดำเนินงานของภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งการทบทวนและปรับปรุงขององค์กรวิจัยในภาคีเครือข่ายวิจัยของภาคและของประเทศต่อไป

ในการบริหารและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดให้มี “ระบบการบริหารการวิจัยภาคีเครือข่ายในระดับภูมิภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (เครือข่ายวิจัยภูมิภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ โดยให้มีการเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคและส่วนกลางให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ กำหนดให้มีการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินการกิจตามยุทธศาสตร์ด้านการวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้บรรลุผลสำเร็จ

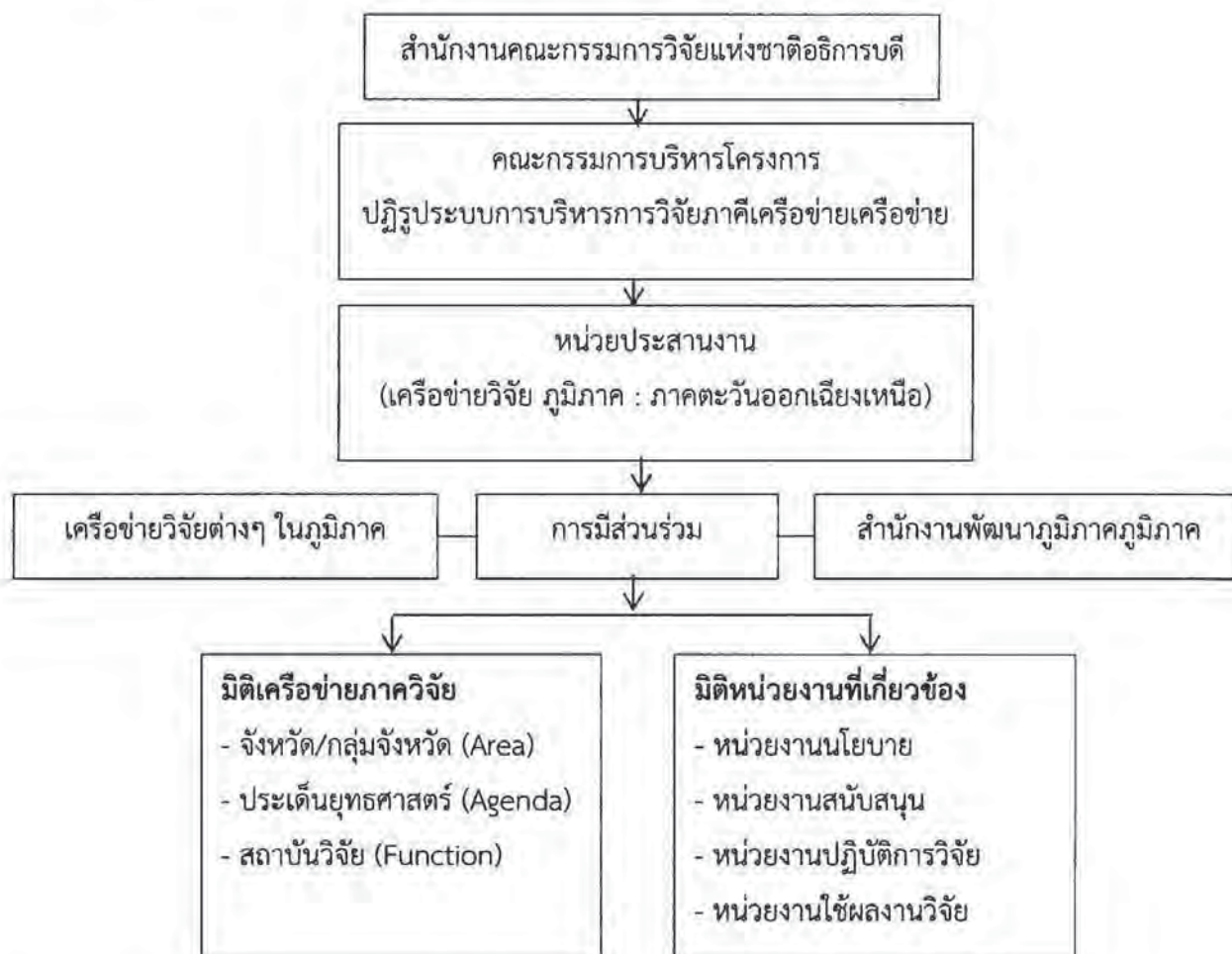
5. ระบบการบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การแปลงยุทธศาสตร์การวิจัยสู่การปฏิบัติ การแปลงยุทธศาสตร์การวิจัย (พ.ศ. 2555-2559) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การนำไปปฏิบัติเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้ตระหนักในเรื่องนี้จึงได้ศึกษาการผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2553) สู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2550 โดยการจัดประชุมระดมความคิดในการกำหนดกลไกการบริหารนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2554) แบบมีส่วนร่วมในระดับภาค และยังหาการศึกษาต้นแบบนาร่องในการนำกลไกการบริหารดังกล่าวสู่การปฏิบัติในระดับท้องถิ่นและจังหวัดพบว่า การผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. 2551-2554) สู่การปฏิบัติอย่างแท้จริงและเกิดผลเป็นรูปธรรมนั้น การวิจัยนั้นต้องสามารถบูรณาการกับแผนพัฒนาทุกระดับของหน่วยงานต่างๆ และความต้องการของพื้นที่ที่มีความหลากหลายด้วยกระบวนการการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของหน่วยงานเกี่ยวข้องตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและรับผิดชอบ ร่วมวางแผนและลงทุน ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ เพื่อให้ผลการวิจัยนั้นสนองความต้องการของผู้ใช้และเกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมทั้งจะทำให้เกิดการทางานร่วมกันระหว่างนักวิจัยภาครัฐกับนักวิจัยท้องถิ่นหรือกับนักวิจัยในภาคเอกชนทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอันนำไปสู่การร่วมใช้ทรัพยากรและเกิด

เครือข่ายภาควิชาวิจัยซึ่งเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลตลอดจนการสร้างวัฒนธรรมในการนำกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาและพัฒนาด้านอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวัน

การจะผลักดันสิ่งต่างๆเหล่านั้นให้เกิดมรรคผลนั้น จำเป็นต้องสร้างกลไกความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานที่มีหน้าที่ (Function) ต่างๆรวมถึงหน่วยงานด้านนโยบาย หน่วยงานการสนับสนุนทุนวิจัย หน่วยงานปฏิบัติการวิจัยและหน่วยงานการใช้ผลงานวิจัยมาร่วมดำเนินการวิจัยอย่างธรรมาภิบาลในระดับท้องถิ่นจังหวัดหรือ กลุ่มจังหวัด (Area) ทางด้านยุทธศาสตร์ (Agenda) และหน่วยงานหรือสถาบัน (ภาพที่3) ดังนั้นในระยะเริ่มแรกจึงจำเป็นต้องมีหน่วยงานประสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เครือข่ายวิจัยภูมิภาค) เพื่อหาหน้าที่ประสานและบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติโดยให้มีการเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคและส่วนกลางให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ กำหนดให้มีการติดตามตรวจสอบ และประเมิน การดำเนินงานภารกิจตามยุทธศาสตร์การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้บรรลุผลสำเร็จ รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆในการดำเนินการให้เกิดการบูรณาการในมิติต่างๆดังกล่าวและยังดำเนินการพัฒนาบุคลากรด้านการวิจัย การเชื่อมโยงฐานข้อมูลการวิจัย การแลกเปลี่ยนผลงานวิจัย และการใช้ประโยชน์ผลงานวิจัยในเชิงพาณิชย์และสาธารณะ ระหว่างหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับการวิจัย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ทั้งในส่วนกลาง43 และส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆและพัฒนาในระดับภูมิภาคอย่างรวดเร็วและทันต่อสถานการณ์โดยมีรายละเอียดสังเขปของหน่วยงานงานดังนี้

ก. โครงสร้าง

แผนภาพ แผนภูมิหน่วยงานประสานงานขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การปฏิบัติ

ข. การกิจองค์กร

1. ด้านการบริหารจัดการ ดาเนินการบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการในเชิงนโยบายวิจัยของชาติในระดับภูมิภาค การบริหารยุทธศาสตร์การวิจัย การประสานงาน การติดตามประเมินผลการวิจัย รวมทั้งการบริหารจัดการงานวิจัยแบบบูรณาการในระดับ44

ภูมิภาค ร่วมกับหน่วยงานวิจัยในภูมิภาคและท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงภารกิจต่างๆ ของ วช. จากส่วนกลางไปสู่ภูมิภาคด้วย

2. ด้านการเสริมสร้างความมีส่วนร่วม ดาเนินการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภูมิภาคในการดำเนินงานวิจัย การพัฒนาบุคลากรด้านการวิจัย การเชื่อมโยงฐานข้อมูล การวิจัย การแลกเปลี่ยน

ผลงานวิจัย และการใช้ประโยชน์ผลงานวิจัยในเชิงพาณิชย์และสาธารณะ ระหว่างหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับการวิจัย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ในภูมิภาค

3. ด้านการเสริมสร้างบทบาทของ วช. ในภาค ดำเนินการเสริมสร้างบทบาทของ วช. ในการพัฒนานโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยในท้องถิ่น การผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติในระยะต่างๆ สู่การปฏิบัติ การระดมทรัพยากรและงบประมาณเพื่อการวิจัยในภูมิภาค การเสริมสร้างภาคีเครือข่ายการวิจัยในภาค ทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ตลอดจนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการบริหารการวิจัย (Management Information System, MIS) การพัฒนานักวิจัยและบุคลากรทางการวิจัยในภูมิภาค การเผยแพร่ถ่ายทอดและนำผลงานวิจัยในภูมิภาคไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และสาธารณะ ตลอดจนการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายอย่างรวดเร็ว ทันต่อสถานการณ์ นอกจากนี้ ยังร่วมกับ “ศูนย์ควบคุมศัตรูพืชด้วยชีวอินทรีย์แห่งชาติ ในภาค” ในการบริหารจัดการงานวิจัยและขยายผลงานวิจัยสู่สังคมในภูมิภาคด้วย

การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการบริหารยุทธศาสตร์การวิจัย

ในการดำเนินการกิจตามยุทธศาสตร์ด้านการวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้บรรลุผลสำเร็จ ได้กำหนดแนวทางการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล ดังนี้

1. การวัดผลการดำเนินงานตามแผนงานวิจัยของหน่วยงานต่างๆ ในการวัดผลการดำเนินงานตามแผนงานวิจัยของหน่วยงานต่างๆ ควรดำเนินการให้ครอบคลุมในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านประสิทธิภาพหรือผลสัมฤทธิ์ตามแผนงานวิจัยด้านคุณภาพ ด้านประสิทธิภาพ และด้านการพัฒนาองค์กร

2. การติดตามและประเมินผลของยุทธศาสตร์การวิจัย

- การติดตามความก้าวหน้าประจำปี (Annual Report) ดำเนินการ ติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินการตามยุทธศาสตร์การวิจัย และเป็น การประเมินผลในช่วงขณะที่มีการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การวิจัย

- การประเมินผลเมื่อสิ้นสุดแผนงานวิจัย (Summative Evaluation) ควรมีการประเมินผลสัมฤทธิ์และผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการนำผลงานวิจัยไป สนับสนุนการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด กลุ่มจังหวัด พื้นที่ ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ประสบความสำเร็จ

3. การตรวจสอบเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Surveillance)

การเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ย่อมส่งผลกระทบต่อการบริหารแผนงานวิจัย จึงจำเป็นต้องมีการทบทวน ตรวจสอบ วิเคราะห์ความเสี่ยง และประเมินสถานการณ์อย่างเป็นระบบ เพื่อส่งสัญญาณเตือนภัยเป็นระยะๆ ให้เห็นถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นต่อยุทธศาสตร์การวิจัยของกลุ่มจังหวัดและการนำยุทธศาสตร์การวิจัยของ

กลุ่มจังหวัดไปปฏิบัติ อันจะนำไปปรับปรุงแผนงานวิจัยให้ทันต่อสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และให้สอดคล้องกับแผนการปฏิบัติราชการของหน่วยงาน ตลอดจนแผนการดำเนินงานของภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งองค์กรวิจัยในภาคีเครือข่ายวิจัยที่มีการทบทวนและปรับปรุง ในการบริหารและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กำหนดให้มี “ระบบการบริหารการวิจัยภาคีเครือข่ายในระดับภูมิภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (เครือข่ายวิจัยภูมิภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานและบริหารจัดการยุทธศาสตร์การวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ โดยให้มีการเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคและส่วนกลางให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้กำหนดให้มีการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานภารกิจตามยุทธศาสตร์ด้านการวิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้บรรลุผลสำเร็จ 4

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิเชษฐ์ คุรงเวโรจน์ จิตตภัทร เครือวรรณ และคณะ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทอุดมศึกษาในระบบวิจัยแห่งชาติ โดยได้เสนอสถานภาพงานวิจัยในสถาบันอุดมศึกษา ผลการศึกษาได้พบการศึกษาได้พบประเด็นปัญหาในการทำงานวิจัยในสถาบันอุดมศึกษาคือ

1) นโยบายด้านการวิจัยของประเทศรวมทั้งนโยบายด้านการวิจัยของมหาวิทยาลัยยังขาดความชัดเจน ไม่มีทิศทางและขาดความต่อเนื่อง

2) การบริหารงานวัดในระดับประเทศและระดับมหาวิทยาลัย ยังขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงาน รวมทั้งปัญหาระเบียบราชการและระเบียบของมหาวิทยาลัยที่เป็นอุปสรรคต่อการวิจัย

3) การบริหารงบประมาณและการเงินยังชัดเจนและเพียงพอ มีปัญหาขาดความเข้าใจร่วมกัน เช่น ความไม่ชัดเจนในการหักค่าดำเนินการเข้ามหาวิทยาลัย เป็นต้น

4) การขาดบุคลากรการวิจัยภายในมหาวิทยาลัยและระบบการบริหารงานบุคคลยังไม่เอื้อต่อการทำการวิจัย เช่น การกำหนดภาระงานสอนและงานวิจัยของอาจารย์ยังไม่ชัดเจน เป็นต้น

5) ความเชื่อมโยงงานวิจัยภายในมหาวิทยาลัยและระหว่างมหาวิทยาลัย ยังขาดการประสานและแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน ทำให้งานวิจัยมีโอกาสซ้ำซ้อน ก้าวหน้าได้ช้า

6) ความเชื่อมโยงงานวิจัยของมหาวิทยาลัยกับหน่วยงานภายนอกยังไม่มีมาตรการที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ขาดการระดมเงินทุนสนับสนุนการวิจัยจากหน่วยงานภายนอก เช่น ภาคธุรกิจเอกชน หน่วยงานของรัฐที่มีงบประมาณสนับสนุนงานวิจัย องค์กรต่างประเทศ เป็นต้น รวมทั้งการทำวิจัยของมหาวิทยาลัยไม่มีตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ (User)

กันยารัตน์ เอี่ยมอัมพร (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อปริมาณการผลิตผลงานการวิจัยของบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ พบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับปริมาณการผลิตผลงานการวิจัย คือ ภาระงานสอนและเวลาในการงาน โดยปัจจัยทั้งสองตัวนี้สามารถพยากรณ์ปริมาณการผลิตผลงานวิจัยของคณาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอธิบายได้ว่า หากคณาจารย์มีภาระงานสอนไม่มากจนเกินไปและไม่มีภาระงานด้านอื่น ๆ ในมหาวิทยาลัยมากนัก แนวโน้มของปริมาณงานวิจัยจะมีมากขึ้น

นอกจากนี้ยังได้พบปัญหาและอุปสรรคในการทำการวิจัยเพิ่มเติมดังนี้

- 1) คณาจารย์ขาดความรู้ในการทำวิจัยอย่างครอบคลุม รวมทั้งขาดความรู้ด้านสถิติในการทำวิจัย
- 2) ปัญหาด้านแหล่งเงินทุนอุดหนุนงานวิจัย ซึ่งมีปริมาณไม่เพียงพอและมีระเบียบยุ่งยาก นอกจากนี้คณาจารย์บางส่วนไม่ทราบว่าแหล่งทุนใดบ้างที่สนับสนุนงานวิจัย
- 3) ปัญหาด้านการขาดแคลนตำรา เอกสาร วารสารงานวิจัยที่ทันสมัย
- 4) คณาจารย์ขาดบุคลากรที่ให้คำปรึกษาการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มีจำนวนน้อยและไม่ค่อยมีเวลาในการให้คำปรึกษามากนัก
- 5) ปัญหาเรื่องการขาดแรงจูงใจในการทำวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัยกระบวนการรับใช้สังคม

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคมและชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ มีองค์ประกอบที่สำคัญตามระเบียบวิธีการวิจัยกระบวนการรับใช้สังคมประกอบไปด้วย

1. แนวคิดการมีส่วนร่วม
2. การบริหารงานวิจัยเชิงกระบวนการ
3. ศักยภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษสู่ความเป็นสถาบันอุดมศึกษา
รับใช้สังคม
4. การขับเคลื่อนวิสัยมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษสู่ความเป็นสถาบันอุดมศึกษา
รับใช้สังคม
5. คู่มือการลงพื้นที่ตำบลชะยูง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
6. ข้อมูลพื้นฐานระดับชุมชนสองฝั่งห้วยสำราญ
7. ประกาศ ก.พ.อ. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรง
ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ ๑๐) พ.ศ. ๒๕๕๖

1. การมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนคงคา (2546: 2,19) ได้ให้นิยามในเรื่องการมีส่วนร่วมในองค์กรว่า คือ “การที่ลูกจ้างหรือบุคลากรในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง เข้าไปเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ของหน่วยงานนั้น ๆ แต่การตัดสินใจจะเป็นระดับแตกต่างกันตามตำแหน่งในองค์กร ดังนั้นระดับการมีส่วนร่วมจึงต้องมีแตกต่างกันตามอำนาจหน้าที่ของแต่ละบุคคลในองค์กรมีความรับผิดชอบ” และยังได้มีความหมายการมีส่วนร่วมในระดับที่กว้างขึ้นไว้ว่า คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการและร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา รวมทั้งประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมก็คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเข้ามาร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มีใช้เพียงเข้าร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมอย่างแท้จริง โดยการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มต้นตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

วิรัช (อ้างในนรินทร์ชัย: 3) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า “เป็นกระบวนการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ชาวบ้านทั้งในรูปแบบของส่วนบุคคลและกลุ่มคนต่าง ๆ ให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม โดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ มีใช้เข้ามาร่วมเพราะการหวังรางวัลตอบแทน และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องสอดคล้องกับชีวิต ความจำเป็น ความต้องการ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย”

บัญญัติ (2531: 2-7) ได้นำเสนอการแนวความคิดของ Arnstein เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการวางแผนว่ามีลักษณะเป็นรูปบันไดของการมีส่วนร่วม (participation ladder) 8 ขั้น คือ (1) ขั้นถูกจัดกระทำ (manipulation) (2) ขั้นบำบัดรักษา (therapy) (3) ขั้นรับฟังข่าวสาร (informing) (4) ขั้นปรึกษา (consultation) (5) ขั้นทดแทน (placation) (6) ขั้นเป็นหุ้นส่วน (partnership) (7) ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (delegated power) (8) ขั้นควบคุมโดยประชาชน (citizen control) ดังภาพประกอบ

ภาพการแสดงการมีส่วนร่วมในการวางแผนว่ามีลักษณะเป็นรูปแบบใดของการมีส่วนร่วม (participation ladder) 8 ขั้น

ขั้นที่ 8	citizen control	}	การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
ขั้นที่ 7	delegated power		
ขั้นที่ 6	Partnership		
ขั้นที่ 5	Placation	}	การมีส่วนร่วมบางส่วน
ขั้นที่ 4	Consultation		
ขั้นที่ 3	Informing		
ขั้นที่ 2	Therapy	}	การมีส่วนร่วมเทียม
ขั้นที่ 1	Manipulation		

ในขั้นที่ 1-2 เรียกว่าการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo participation) หรือเป็นการไม่มีส่วนร่วม เพราะประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จุดประสงค์ของการมีส่วนร่วมในสองขั้นนี้คือช่วยให้ผู้มีอำนาจสามารถให้ควบคุมและชี้นำผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

ในบันไดขั้นที่ 3-5 เรียกว่าการมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม (degree of tokenism) หรือเรียกว่าการมีส่วนร่วมในบางส่วน เพราะการมีส่วนร่วมในระดับนี้ ความเห็นหรือข้อคิดเห็นของประชาชนได้รับการรับฟังมากขึ้น สามารถให้คำแนะนำแก่ผู้มีอำนาจได้ แต่ไม่มีหลักประกันว่าความคิดเห็นของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่หรือไม่ เพราะการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังอยู่ที่ผู้มีอำนาจนั่นเอง

บันไดขั้นที่ 6-8 เป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชน (degree of citizen power) หรือเป็นขั้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ประชาชนสามารถเข้าร่วมในการพิจารณาทางเลือกร่วมกับผู้มีอำนาจได้ หรือเป็นการตัดสินใจของประชาชนผ่านตัวแทนซึ่งหมายถึงประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจ

เราสามารถสรุปกรอบแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของ Arnstein ออกเป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo participation) คือการมีส่วนร่วมในระดับเข้าร่วมรับฟังแต่เพียงอย่างเดียว ไม่มีอำนาจ ในการตัดสินใจใด ๆ คอยกระทำตามการตัดสินใจของผู้มีอำนาจเท่านั้น

2) ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (partial participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็นต่อผู้มีอำนาจได้ แต่อำนาจในการตัดสินใจก็ยังคงอยู่ที่ผู้มีอำนาจ

3) ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมจะได้รับการรับฟังและยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจ อยู่ที่ผู้เข้าร่วมหรือประชาชน

ในปัจจุบันเราไม่สามารถที่จะละเลยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผนหรือพิจารณาโครงการใด ๆ ได้ บัญชร (อ้างแล้ว: 6) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อ กลยุทธ์ในการวางแผน นั่นคือยังมีการมีส่วนร่วมในการวางแผนมากเพียงใด แผนที่วางไว้จะมีลักษณะตอบสนองต่อความต้องการของส่วนร่วมได้ในวงกว้าง มีทางเลือกมากขึ้นและมีแนวทางที่จะเป็นนวัตกรรม (Innovation) มากยิ่งขึ้น

บัญญัติ แก้วส่อง (2531 : 2) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมในการพัฒนาของประชาชน ได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของปัญหาและความล้มเหลว ในการดำเนินการพัฒนาในอดีตที่มุ่งเน้นบทบาทของคนภายนอกชุมชน และการลอกเลียนพฤติกรรมการพัฒนาจากสังคมตะวันตก ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชนรวมทั้งความสามารถในการตอบสนองการแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่ประชาชน จึงได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อทบทวนประสบการณ์ต่างๆ ที่ปฏิบัติมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นานาประเทศก็ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาเหล่านี้และได้ข้อสรุปว่า “ประชาชนเองควรจะเป็นผู้มีส่วนในการกำหนดเป้าหมายในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหา ในการตัดสินใจ รวมถึงการประเมินผลว่าดีหรือไม่” แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชน” จึงได้เกิดขึ้นและได้ทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 24-25; อ้างใน กอบกาญจน์ จิตต์กระจ่าง, 2544 : 20) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศที่กำลังพัฒนาที่ต้องการความเป็นปึกแผ่นของชาติ การกระจายอำนาจจะต้องเกิดจากประชาชนที่มีความรับผิดชอบและความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อรัฐบาลมอบให้ประชาชนการมอบความรับผิดชอบให้กับประชาชนปกครองตนเองจึงเป็นวิถีทางที่แน่นอนที่สุด ที่จะทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบได้ และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ในแต่ละประเทศจึงต้องแสวงหาจุดสมดุลเชิงพลวัตระหว่างการกระจายอำนาจและการรวบอำนาจ การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุก ๆ ด้าน จึงต้องให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม

เมธี จันทจักรภรณ์ (2542 : 16-17) การพัฒนาสังคมและประเทศชาติเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีและมีความเสมอภาคในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งได้รับการยอมรับในความเป็นศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั้น ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการได้สำเร็จโดยปราศจากการมีส่วนร่วมจากประชาชน ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องได้รับผลพวงการพัฒนา ทั้งในส่วนที่ส่งผลดีและส่วนที่ส่งผลเสียที่เกิดขึ้นการดำเนินการพัฒนาต่างๆ โดยมุ่งหวังที่ส่งผลให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องรอคอยการช่วยเหลือจากรัฐอย่างในอดีตนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม รวมทั้งการร่วมพัฒนาศักยภาพอย่างถูกต้องตาม

ขั้นตอน กระบวนการ และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนเองและสังคมโดยรวมแล้ว เป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งหมายย่อมเป็นฝันที่เป็นจริง

ประเวศ วะสี (2544 ; อ้างใน เสรี พงศ์พิศ, 2544 : คำนำ) การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติการนำเอาความรู้ที่อยู่ในชุมชนและภายนอกชุมชนมาสังเคราะห์เป็นปัญญาและการจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และระหว่างชุมชนกับโลกภายนอกชุมชนเป็นไปอย่างรักษาสสมดุล เป็นทุนทางปัญญาที่ถูกสกัดกั้นจากความเกลียดชัง ความเอื้ออาทรต่อกัน ความไวเนื้อ เชื่อใจความสุจริต ความเสียสละ คุณค่านี้มีพลังผูกพันเข้าด้วยกันเรียกว่าเป็น “ธรรมะแห่งการถักทอ” อันนำไปสู่การถักทอกันทั้งสังคม ช่วยให้อำนาจเมืองร่มเย็นเป็นสุขถูกต้องเป็นธรรมและยั่งยืน

จำเริญ โภกม (2545 : 22) การพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันนั้น เป็นการพัฒนาที่มีรากฐานอยู่บนความต้องการของคนในชุมชน โดยบุคคลภายนอกจะมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นสนับสนุน หรือให้ความช่วยเหลือด้านข่าวสาร เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรในการค้นหาปัญหาเพื่อวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ของชุมชน ตลอดจนการพึ่งพาตนเองของประชาชนในระยะยาวต่อไป

สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร (2546 : 71) ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางปฏิบัติในกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ด้วยวิธีธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่ต้องให้คนที่อยู่กับปัญหาหรือมีปัญหา ร่วมกันมาพิจารณาหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ดังนั้น ความแตกต่างของแต่ละบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมมีมาก ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ในการเข้าถึงจิตใจ ธรรมชาติของคนที่มีส่วนร่วมจึงน่าจะเป็นกระบวนการที่ลื่นไหล โดยมีคนที่อยู่กับปัญหาเป็น “ศูนย์กลาง” สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546 :11) ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทย ทุกส่วนของสังคมควรผนึกกำลังในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนไทยในสังคมให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับชีวิต ทศนคติในการดำเนินชีวิตใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ขณะเดียวกันต้องประสานเชื่อมโยงบทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชน ให้มีส่วนร่วมทำงานด้วยกัน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสามารถสะท้อน ผลการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547:14)ได้กล่าวไว้ว่า หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมีหลักการพื้นฐานสำคัญ 10 ประการ คือ 1)เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน 2)เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วติมาตั้งแต่เกิด 3)ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ระดับหนึ่ง4)เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง 5)ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น 6) การมีส่วนร่วมยังมี

เพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสม 7)เชื่อว่าตนเองต่างกับชาวบ้านและชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง8) อาจมีการใช้ส่วนร่วมในหลายรูปแบบ 9)ไม่มีสิ่งไหนได้มาฟรี 10)การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจผู้อื่นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่นำไปสู่การพัฒนาเป็นวิธีที่จะแก้ปัญหาที่ประสบผลสำเร็จ ประชาชนนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทตั้งแต่เริ่มโครงการจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ ประชาชนจะเป็นผู้ดำเนินการในทุกขั้นตอน เป็นการสร้างรากฐานของชุมชนเข้มแข็งการพัฒนาตนเองด้วยตนเอง อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนา

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 : 138-139) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรมของชุมชน

กมลลา สาครณิทรัพย์ (2545 : 13) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการและร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้พัชรี สีโรรส(2546:1)ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและการเมือง ในปัจจุบันสังคมหันมาให้ความสำคัญกับ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นระบบที่นอกจากประชาชนเลือกผู้แทนเข้าไปปกครองและบริหารแล้ว ยังมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวปรากฏในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนกว้างขวางขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ได้มีความหมายเฉพาะการไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือร่วมรับประโยชน์เท่านั้น ครอบคลุมถึงการร่วมรับรู้ร่วมให้ความคิดเห็นในกระบวนการตัดสินใจของหน่วยงานของรัฐและร่วมสนับสนุนติดตามการทำงานของภาครัฐเพื่อทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบัน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การรับรู้ การเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกคน

เกียรติศักดิ์ เจริญคุณธรรม (2546 : 22) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของคนเป็นหลัก โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 :3) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ ร่วมรับประโยชน์จากโครงการพัฒนาและยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้นๆ ด้วยสภาพพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติ (United Nations, Department of International Economic and Social Affairs 1981 ; อ้างถึงใน ประสทิธิ แดงสกุล, 2541 : 48) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนก่อให้เกิด กระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยการเน้นที่การให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน คณะกรรมการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติ (United Nations, Economic and Social Council Resolution 1992 ; อ้างถึงใน ประสทิธิ แดงสกุล, 2541 : 48) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถที่จะมีโอกาสเข้าดำเนินการ มีอิทธิพลในกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา อีกทั้งยังได้รับผลจากการพัฒนาอย่างเสมอภาคอีกด้วย โดยมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. เข้าร่วมดำเนินการในความพยายามในการพัฒนา
2. ได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของการกระทำตามที่ควรจะเป็น
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย นโยบาย การวางแผน รวมทั้งดำเนินการกิจกรรมในโครงการพัฒนา

รีตเตอร์ (Reeder, 1974 : 50 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 :20) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977 : 7-9 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 :16) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจควบคู่กับเรื่องผลประโยชน์และการประเมินผลในกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนยาตาฟ (Yadav, 1980 : 80; อ้างถึงใน จำไพ โกมุท, 2545 :20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การร่วมมือของประชาชนด้วยความตั้งใจและสมัครใจโดยไม่ถูกบังคับ ซึ่งกระบวนการความร่วมมือของประชาชนนั้นต้องประกอบด้วย

1. การเข้าร่วมตัดสินใจ ตกลงใจ
2. การเข้าร่วมในการดำเนินการของแผนและโครงการพัฒนา

3. การเข้าร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการ และแผนงานของการพัฒนา

4. การเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา

อแลสแธร์ ทวีไท์ (White, 1982 ; อ้างถึงใน ประสิทธิ์ แดงสกุล, 2541 : 48) ได้ให้ความหมายโดยกล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 มิติดด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและทำอย่างไร มิติที่สอง การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจ มิติที่สาม การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมิติที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ไบรอันและไวท์ (Bryant and White :1984 ; อ้างถึงใน ปรีวรรณ์ แสงพิทักษ์ 2545 :20) ได้กล่าวถึง แนวคิดของการพัฒนาการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาการมีส่วนร่วมมีความยากในส่วนของการคิด และการปฏิบัติมากกว่าการจัดการพัฒนา เพราะสิ่งเหล่านี้ต้องการการเรียนรู้ทางสังคม การรู้จักหลีกเลี่ยงทักษะความร่วมมือและความอดทน

ลิสก์ (Lisk , 1985 ; อ้างถึงใน ปรีวรรณ์ แสงพิทักษ์, 2545 : 20) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของการเชื่อใจ และการยอมรับของตนเองเพื่อที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืนซึ่งสามารถสังเกตได้จากระดับความพึงพอใจ ระดับการไว้วางใจ และต้องครอบคลุมทัศนคติความคาดหวัง และกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน

เตอร์ตัน (Turton , 1987 ; อ้างถึงใน ปรีวรรณ์ แสงพิทักษ์, 2545 :20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การรวมความสนใจของแต่ละคน ซึ่งมีความเกี่ยวพันทางด้านความรู้สึกในกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะของความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมกำลังจนกระทั่งเกิดการรวมกันเป็นกลุ่มจากความหมาย คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการ และนักพัฒนาได้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การมีส่วนร่วมในการร่วมทำกิจกรรมใด ๆ หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินงานในขั้นตอนตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงขั้นการประเมินผลในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อการพัฒนาไปสู่จุดหมายที่ได้ตั้งไว้

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะ ๖3649 และขั้นตอนการมีส่วนร่วม จะส่งผลต่อลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ต่างๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977 : 55-56) อ้างถึงใน ปรีวรรณ์ แสงพิทักษ์, 2545 : 24) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ การตัดสินใจ (Decisionmaking) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) บัญชร

แก้วส่อง(2531 :14)ได้อธิบายการจำแนกตามลำดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมแนวคิดของโคเฮนและอัทซอพ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้นประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญต่อนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้วิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) ความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้จากแนวคิดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของบุคคลต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้น จะมีขั้นตอนที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่การเริ่มต้นจนถึงการสิ้นสุดโครงการ คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการตามโครงการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการ ซึ่งแสดงให้เห็น 3609 ว่าประชาชนนั้นมีบทบาทสำคัญในขั้นตอนการพัฒนา

การจำแนกการมีส่วนร่วม

นนท์ กอแก้วดี (2543:56) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม 2) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง 3) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยเต็มที่ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2543: 21) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ดังนี้

- 1. การร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหาและรากเหง้าของปัญหา
- 2. ร่วมค้นหาว่าสิ่งที่จำเป็นของตน พวกตน ในปัจจุบัน คืออะไร
 - 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนและหลัง
 - 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหาคือเป็นเรื่อง ๆ

- 2.3 ร่วมระดมความคิดถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางที่เหมาะสม
- 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้แล้วร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
- 2.5 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
- 2.6 ร่วมรับผลประโยชน์หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินการ

บุญชร แก้วส่อง (2531 :14-27) ได้กล่าวถึงการจำแนกการมีส่วนร่วมไว้ 10 ด้าน ดังนี้ 1) จำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม 2) จำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม 3) จำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม 4) การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม 5) การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม 6) การจำแนกตามระดับความสมัครใจ 7) การจำแนกตามระดับขององค์การ 8) การจำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม 9) การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน 10) การจำแนกตามรูปแบบของการมีส่วนร่วม และได้อธิบายการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การจำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมนั้นไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงเฉพาะชนิด (Kinds) และปริมาณของกิจกรรมที่กระทำเท่านั้น แต่ยังมีความเปลี่ยนแปลงในระดับความเข้ม (Degree) ในการเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการริเริ่มและวางแผนกิจกรรมด้วย พิสัยของการมีส่วนร่วมจึงอาจจะมีตั้งแต่ระดับการยอมรับบริการที่จัดไว้ให้แล้ว ไปจนถึงการรวมกลุ่มเพื่อตัดสินใจและริเริ่มโครงการพัฒนาเอง ซึ่งระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมหรือระดับการมีส่วนร่วมนั้น อาจจำแนกได้ 3 ระดับคือ 1) ระดับการตัดสินใจ (Decision - Making) ในระดับนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในการวางแผน และจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้นจึงถือว่าการมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง (Level of Responsibility by Themselves) 2) ระดับความร่วมมือ (Cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสียสละจากประชาชน ในด้านเวลา ทรัพยากร และแรงงานเพื่อช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้ (Acceptable Level of Participation) 3) ระดับการใช้ประโยชน์ (Utilization) ในระดับนี้ประชาชนจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากบริการที่วางโครงการไว้ให้ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการเท่านั้น ซึ่งบางโครงการมีความพึงพอใจแค่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับนี้เท่านั้น

การมีส่วนร่วมตามแนวคิดของอาร์นสไตน์ (Arnstein) นั้น บุญชร แก้วส่อง (2531: 19) ได้อธิบายแนวความคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์ (Arnstein) ไว้ดังนี้ในขั้นต่ำของบันไดคือข้อมูลจัดกระทำ และขั้นที่สองคือขั้นขำขันตลกขบขัน เรียกว่า การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าไม่ถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการตัดสินใจในกรณีนี้จะมีกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่อยู่ในอำนาจเท่านั้น ทำหน้าที่ตัดสินใจโดยไม่มีการพูดถึงเนื้อหาวิธีการของการตัดสินใจหรือตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่นั้น ขั้นที่สองนี้สร้างขึ้นมาเพื่อที่จะทดแทนการมีส่วนร่วมที่

แท้จริง วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสองขั้นนี้ไม่ใช่เป็นการทำให้ประชาชนเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือควบคุมโครงการ แต่จะช่วยให้ผู้กุมอำนาจอยู่ดำเนินการให้การศึกษา หรือการทำการรักษา ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมบันไดขั้นที่ 3 ถึง 5 ก้าวหน้าถึงระดับที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมแบบพิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วมบางส่วน โดยขั้นที่ 3 ขั้นรับฟังข่าวสาร และขั้นที่ 4 ขั้นปรึกษานั้น ความเห็นหรือข้อคิดของประชาชนได้รับฟังจากผู้กุมอำนาจอยู่มากขึ้น แต่ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้พวกเขาไม่มีอำนาจที่จะรับประกันได้ว่า ความคิดเห็นของพวกเขาจะได้รับการเอาใจใส่จากผู้มีอำนาจเต็ม เมื่อการมีส่วนร่วมถูกจำกัดที่ระดับเหล่านี้ จึงไม่มีทางที่จะทำการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ ส่วนในขั้นที่ 5 ขั้นปละบใจเป็นขั้นสูงของการมีส่วนร่วมบางส่วนนี้ที่ยอมให้คนจนให้คำแนะนำได้ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งสิทธิในการตัดสินใจของผู้มีอำนาจต่อไป

บันไดลำดับสูงขึ้นเป็นระดับที่เรียกว่า อำนาจเป็นของประชาชนซึ่งเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น ประชาชนสามารถเข้าไปสู่ขั้นที่ 6 ขึ้นเป็นหุ้นส่วนซึ่งจะทำให้เขาสามารถเข้าร่วมในการเจรจาเพื่อผลได้ผลเสีย กับผู้มีอำนาจดั้งเดิม ส่วนในขั้นที่ 7 ขึ้นใช้อำนาจผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของอาร์นสไตน์ (Arnstein) ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของการมีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแนวความคิดของอาร์นสไตน์ มาเป็นแนวทางในการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรกลุ่มตัวอย่างดุษเชลเตอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 : 35 – 53 ; อ้างถึงใน อุดร พูนสวัสดิ์ ,2544 : 18) ได้กล่าวถึงการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วม ไว้ 9 ประการ คือ 1)การจำแนกตามระดับความพอใจ 2)วิธีการของการมีส่วนร่วม 3) ความเข้มของการมีส่วนร่วม 4)ความถี่ของการมีส่วนร่วม5)ระดับของการมีประสิทธิผล 6) ฟิลัยของกิจกรรม 7)ระดับขององค์กร 8)ผู้เข้าร่วม 9)ลักษณะของการวางแผนนอกจากนี้ บัญชร แก้วส่อง(2531 : 232)ได้แบ่งขั้นตอนการพัฒนาโดยผสมผสานแนวคิดเชิงทฤษฎีของโคเฮนและอัทฮอฟเข้ากับประสบการณ์ของนักวิชาการหลายท่านได้เป็น5 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 การริเริ่มโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น

ขั้นตอนที่ 2 การวางแผนโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานและกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้โครงการ

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือโดยการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การรับผลจากโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากโครงการ หรือมีส่วนในการรับผลเสียที่อาจจะเกิดจากโครงการ ซึ่งผลประโยชน์หรือผลเสียนี้อาจเป็นด้านวัตถุ หรือด้านจิตใจที่มีผลต่อสังคมหรือบุคคลก็ได้

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลโครงการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการพัฒนาที่พวกเขาดำเนินการนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย ซึ่งเป็นการประเมินความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะ หรือการประเมินผลรวมซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมของโครงการทั้งหมดแนวคิดเกี่ยวกับระดับความเข้มของการมีส่วนร่วมสอดคล้องกับแนวคิด ที่ว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่บุคคลกลุ่มหนึ่งหรือสองกลุ่มขึ้นไป มีอิทธิพลต่อกันและกันในการจัดทำแผนการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ ดูจาลง ที่เห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นกระบวนการของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยการเน้นโดยเฉพาะต่อปริมาณของอิทธิพลที่บุคคลมีต่อการกำหนดแผน และได้สรุประดับความเข้มของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo - Participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

2. การจำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม ดัสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 : 22 -23 ;อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 22) ได้เสนอว่าการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล หมายถึงการมีส่วนร่วมที่ผู้ที่มีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจนทุกข้อ หรือเกือบทุกข้อส่วนการมีส่วนร่วมที่ไม่มีประสิทธิผล หมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้มีส่วนร่วมมีความเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการน้อยมาก หรือมีความเข้าใจเพียงบางส่วน ประสิทธิผลโดยทั่วไปนั้นหมายถึง สภาพการดำเนินงานที่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เรื่องของการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา เพื่อให้โครงการพัฒนาประสบผลสำเร็จ การพิจารณาประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงพิจารณาจากความพยายาม ที่บุคคลทุ่มเทแก่การทำงานในโครงการพัฒนาจนโครงการนั้นประสบผลสำเร็จ ยิ่งบุคคลทุ่มเทความพยายามในการกระทำกิจกรรมในโครงการพัฒนานั้น ๆ มากเท่าใด ก็ถือว่าบุคคลนั้นเข้าร่วมโครงการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพมากเท่านั้นการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยใช้

ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมเป็นตัววัดนี้เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในมิติเชิงคุณภาพตามแนวคิดของ ดูว์ลาร์ (Douglah, 1970 : 91 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 22) เพราะเป็นการวัดจาก ลักษณะ ของการกระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคล หรือของ กลุ่ม อย่างไรก็ตาม การวัดลักษณะการกระทำที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการพัฒนานั้น ไม่สามารถวัด ออกมาเป็นปริมาณความพยายามที่บุคคลทุ่มเทให้แก่โครงการได้ การวัดประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม ในทางปฏิบัติอาจวัดจากการรับรู้ของบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะของสังคมมิติ (Sociometry) ว่าการ ดำเนินโครงการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนนั้นมีบุคคลใดบ้างที่ทุ่มเทความพยายามจนการดำเนินโครงการ ในแต่ละขั้นตอนนั้นประสบผลสำเร็จผลของการมีส่วนร่วมนั้น

3. การจำแนกตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม ดัสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981 :22 – 23 ;อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 22) ได้กล่าวถึงประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมไว้ว่าหมายถึง การมีส่วนร่วมที่ผู้ที่มีส่วนร่วมเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการอย่างชัดเจนทุกอย่างการวัดการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาโดยใช้ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในเชิงมิติคุณภาพ เพราะเป็นการวัดจาก ลักษณะการกระทำที่บุคคลกระทำเพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายของบุคคลหรือของกลุ่ม

4. การจำแนกตามความถี่ของการมีส่วนร่วม ความถี่ของการมีส่วนร่วมเป็นการวัดการมี ส่วนร่วมในเชิงปริมาณ ซึ่งถ้าพิจารณาการมีส่วนร่วมในระดับชุมชนก็อาจจะวัดจากจำนวนของผู้เข้าไป มีส่วนร่วม แต่ถ้าพิจารณาการมีส่วนร่วมในระดับบุคคล ก็อาจจะวัดจากปริมาณความถี่จากจำนวนครั้งที่ บุคคลเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการพัฒนา เช่น การวัดปริมาณการมีส่วนร่วม การวัด ปริมาณการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ และการวัดปริมาณการมีส่วนร่วมของบุคคลอื่นๆ ซึ่ง ในเชิงปริมาณก็วัดในลักษณะเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

5. การจำแนกตามพิสัยของกิจกรรม ในส่วนที่เกี่ยวกับพิสัยของกิจกรรมนี้ อัพฮอฟ (UpHoff, 1981 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 24) ได้มีแนวความคิดไว้ว่า เป็นลักษณะหนึ่งใน มิติการมีส่วนร่วมที่เป็นปริมาณของการมีส่วนร่วม (Extent of Participation) ซึ่งเมื่อพิจารณาการมี ส่วนร่วมในกิจกรรมของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป จะเห็นว่าในแต่ละกิจกรรมนั้นบุคคลบางคนอาจจะมีส่วน ร่วมจนตลอดพิสัยของกิจกรรมในครั้งนั้นๆ บุคคลบางคนอาจมีส่วนร่วมในบางช่วงของพิสัยของ กิจกรรมหรือบุคคลบางคนก็เข้าร่วม ณ จุดใดจุดหนึ่งในพิสัยของกิจกรรม ซึ่งเป็นการเข้าร่วมใน กิจกรรมซึ่งครู่เท่านั้นดังนั้นการวัดปริมาณการมีส่วนร่วมโดยวัดเฉพาะปริมาณความถี่ที่บุคคลเข้าร่วม กิจกรรมเพียงอย่างเดียว อาจให้ภาพการมีส่วนร่วมที่เป็นภาพลวงตาได้ เพื่อให้การวัดปริมาณการมี ส่วนร่วมในการกระทำกิจกรรมได้ภาพชัดเจนขึ้น จึงต้องวัดปริมาณการมีส่วนร่วมจากพิสัยของ กิจกรรมที่เข้าร่วม

6. การจำแนกตามระดับความสมัครใจ บัญชร แก้วส่อง (2531 : 24) ได้กล่าวว่าคุณลักษณะที่เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นอาจเกิด ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์หรือการสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ที่ยังไม่ u3617 ีความศรัทธาหรือเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ของแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น ต่อกจากนี้อาจเกิดจากอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เป็นต้นการจำแนกระดับความสมัครใจที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่งก็คือ การจำแนกระดับของอิน-จุทวัง (Whang, 1981 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 24) ความสมัครใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยจำแนกความสมัครใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมไว้ 3 ประเภทคือ ประการแรก การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ (Voluntary Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง ประการที่สอง การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ (Induced Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ได้รับการกระตุ้นจากรัฐหรือชนชั้นนำ โดยการใช้ระบบสิ่งล่อใจ (Incentive System) ซึ่งอาจเป็นสิ่งล่อใจทางวัตถุหรือทางจิตใจก็ได้และประการสุดท้ายก็คือ การมีส่วนร่วมโดยการถูกบังคับ (Forced participation) หรือการระดมประชาชนแบบเบ็ดเสร็จโดยรัฐ (Total Mobilization) ซึ่งใช้อำนาจผ่านสังคมที่มีการจัดองค์การบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น (Hierarchically Organized Society) แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับระดับของความสมัครใจในการมีส่วนร่วมที่กล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่าระดับของความสมัครใจสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับคือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการคิดริเริ่มของประชาชนเอง ซึ่งอาจเกิดความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน หรืออาจจะเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือจากชนชั้นนำโดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรืออาจใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจ กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มีควมสมัครใจหรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมโดน3618 .การบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

7. การจำแนกตามระดับขององค์การ การจำแนกการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่งก็คือ การจำแนกตามระดับขององค์การ ซึ่งเป็นการพิจารณาการมีส่วนร่วมตามลำดับชั้นขององค์การวอลล์ และลิสเชรอน (Wall and Lischeron, 1977 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง , 2531 : 25) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การได้ 3 ระดับคือ ระดับแรกการมีส่วนร่วมระดับล่าง(Local Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับล่างสุดของสายงานขององค์การ (Organizational Hierarchy) การมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการดำเนินงานประจำวันซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคลนั้นๆ หรือเกี่ยวข้องหรือกระทบต่อบุคคลไม่กี่คน ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมระดับกลาง (Medium Participation) การมีส่วนร่วมลักษณะนี้มักจะ เป็นความรับผิดชอบของระดับผู้จัดการในองค์การ ผลของการตัดสินใจในระดับนี้จะกระทบต่อบุคคลจำนวนมากซึ่งอาจจะเป็นระดับกรม ฝ่าย หรืองาน และระดับที่สามการมีส่วนร่วมระดับห่างไกล (Distant Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับสูงสุดขององค์การการ จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การที่น่าสนใจอีกวิธีหนึ่งคือการจำแนกของเฮบเดนและชอร์ (Hebden and Shaw, 1977 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 26) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การออกเป็น 3 ระดับเหมือนกันคือ ระดับแรก การมีส่วนร่วมในระดับคณะกรรมการ (Participation at board level) การมีส่วนร่วมในระดับนี้คนงานจะมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) เพราะผู้มีอำนาจตัดสินใจก็คือคณะกรรมการขององค์การ ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลาง (Middle Range Participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบเป็นตัวแทน (Representational Participation) ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะกรรมการกับคนงานและระดับสุดท้าย การมีส่วนร่วมระดับเกี่ยวข้องกับงาน (Take Related participation) หรือการมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) ของคนงานซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมระดับนี้จะเกี่ยวข้องกับงานหรือกิจกรรมโดยตรงโดยสรุปแล้วการจำแนกการมีส่วนร่วมตามระดับขององค์การ จำแนกได้ 3 ระดับคือระดับแรก การมีส่วนร่วมในระดับล่างขององค์การ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องหรือการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตนเอง ระดับที่สอง การมีส่วนร่วมในระดับกลางขององค์การซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับสูงขึ้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นตัวแทน และระดับที่สาม การมีส่วนร่วมในระดับสูงขององค์การ การมีส่วนร่วมในระดับนี้เป็นการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายขององค์การ ซึ่งมักจะดำเนินการโดยคณะกรรมการการบริหารองค์การ

8. การจำแนกตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม ในการจำแนกการมีส่วนร่วมตามประเภทของผู้เข้าร่วม อัฟฮอฟ (Uphoff, 1981; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2351 : 27) ได้จำแนกผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภทคือ บุคคลในท้องถิ่น (local residents) ผู้นำในท้องถิ่น (local leaders) เจ้าหน้าที่ของรัฐ (Government Personal) และเจ้าหน้าที่ต่างชาติ (Foreign Personnel) เป็นต้น

ซึ่งการพิจารณาผู้เข้าร่วมดังกล่าวนั้น การวางแผนที่แตกต่างกัน ถ้าหากว่าการวางแผนเป็นแบบบนลงล่าง (Top - down Planning) การมีส่วนร่วมจะน้อยอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ชนชั้นนำระดับสูง แต่ถ้าเป็นการวางแผนแบบล่างขึ้นบน (Bottom - up Planning) การมีส่วนร่วมจะมากเพราะอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ระดับล่าง จะเห็นได้ว่าการจำแนกประเภทการมีส่วนร่วมวิธีนี้มีความสัมพันธ์กับการจำแนกตามลักษณะผู้มีส่วนร่วม และระดับขององค์การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม

9. การจำแนกตามลักษณะของการวางแผน บัญชร แก้วส่อง (2531 : 227) ได้กล่าวถึงการจำแนกการมีส่วนร่วมวิธีนี้อาศัยหลักการที่โครงการพัฒนาที่มีการวางแผนที่แตกต่างกัน ถ้า การวางแผนเป็นแบบบนลงล่าง การมีส่วนร่วมจะน้อยอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ชนชั้นนำระดับสูง แต่ถ้าเป็นการวางแผนแบบล่างขึ้นบน การมีส่วนร่วมจะมาก เพราะอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ ระดับล่างจะเห็นได้ว่าการจำแนกประเภทนี้มีความสัมพันธ์กับการจำแนกตามลักษณะผู้มีส่วนร่วม และระดับขององค์การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม

10. การจำแนกตามรูปแบบของการมีส่วนร่วม (Form of Participation) รูปแบบของการมีส่วนร่วมนี้ ดัสเซลดอร์ฟ (Dasseldorf, 1981 ; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 27) เรียกว่าวิถีของการเข้าไปมีส่วนร่วม (Way of Participation) โดยเขาให้แสดงให้เห็นว่าวิถีของการมีส่วนร่วมนี้มี 2 ประเภท คือ การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง เช่น การเข้าประชุม การร่วมอภิปราย การใช้แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น และการมีส่วนร่วมอีกประเภทหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง แต่อาจจะมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนก็ได้ สำหรับ อัฟฮอฟ (UpHoff, 1981; อ้างถึงใน บัญชร แก้วส่อง, 2531 : 27) ได้จำแนกให้เห็นว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วม นั้นสามารถจำแนกได้ 2 ประเภทคือ การมีส่วนร่วมในลักษณะขององค์การ และการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 รูปแบบ โดยเขาจำแนก ตามวิธีการและระบบที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมคือ การมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อม หรือการมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน สำหรับการมีส่วนร่วมทางตรงนั้นจะรวมการมีส่วนร่วม ทุกประเภทที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นการเข้าไปร่วมรายบุคคลหรือรายกลุ่ม แต่จะต้องเป็นลักษณะของการเสนอความคิดเห็นโดยตัวของเขาเอง ส่วนการมีส่วนร่วมโดย ทางอ้อมนั้นเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่บุคคลที่เป็นตัวแทนเข้าไปมีส่วนร่วมโดยสรุปแล้วรูปแบบของการมีส่วนร่วมอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงในการกระทำกิจกรรมในโครงการพัฒนากับการมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในโครงการพัฒนาโดยทางอ้อมผ่านตัวแทนจากการจำแนกลักษณะพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าการวัดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาจวัดได้ 10 ลักษณะ คือ 1) วัดตามประเภทของกิจกรรม หรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา 2)

วัดตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม 3) วัดตามประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม 4) วัดตามระดับความถี่ของการมีส่วนร่วม 5) วัดตามพิสัยของกิจกรรม 6) วัดตามระดับความสมัครใจในการเข้าร่วม 7) วัดตามระดับขององค์การ 8) วัดตามประเภทของผู้มีส่วนร่วม 9) วัดตามลักษณะของการวางแผน 10) วัดตามรูปแบบของการมีส่วนร่วมนอกจากนี้ บัญชร แก้วส่อง (2531 : 26) ได้กล่าวถึงวิธีการวัดการมีส่วนร่วมในการวิจัยนั้นไว้ดังนี้

การวัดการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาโดยทั่วๆ ไปจะวัดใน 4 ด้าน ดังต่อไปนี้คือ

1. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม เป็นการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1.1 ขั้นริเริ่มในโครงการ ได้แก่ การตระหนักถึงปัญหา การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และการกำหนดและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

1.2 ขั้นวางแผนโครงการ เป็นข้อกำหนดนโยบายและน3623 วัตถุประสงค์ของโครงการ ตลอดจนการกำหนดวิธีการในการดำเนินโครงการ

1.3 ขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่จะต้องทำประโยชน์ให้แก่โครงการซึ่งอาจจะเป็นการออกทุนทรัพย์ ออกวัสดุอุปกรณ์ หรือใช้แรงงาน หรือทำการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ตามแผนงานที่วางไว้

1.4 ขั้นรับผลของโครงการ เป็นขั้นรับผลประโยชน์หรือผลเสียที่อาจตามมา ผลที่จะได้รับอาจเป็นผลด้านวัตถุ สังคมหรือบุคคล

1.5 ขั้นประเมินผลโครงการ เป็นขั้นตีคุณค่าของโครงการพัฒนาที่ได้ ดำเนินมาว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ การประเมินนี้อาจกระทำในระหว่างการดำเนินโครงการ หรือกระทำภายหลังโครงการเสร็จสิ้นแล้วก็ได้

2. ปริมาณการมีส่วนร่วม เป็นการมีส่วนร่วมในเชิงปริมาณ วัดจากพิสัยของกิจกรรมหรือปริมาณเวลาที่บุคคลเข้าไปร่วม และปริมาณทรัพย์สินที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วม

3. ระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม เป็นการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 3 ระดับคือ

3.1 การมีส่วนร่วมเทียม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาในลักษณะผู้ถูกกระทำ กล่าวคือ ผู้ดำเนินโครงการให้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนา แก่ผู้มีส่วนร่วม

3.2 การมีส่วนร่วมบางส่วน ได้แก่ การที่ผู้มีส่วนร่วมเข้าไปมีบทบาท ในโครงการพัฒนา มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น แต่ไม่มีส่วนในการตัดสินใจ และการกำหนดนโยบาย

3.3 การมีส่วนร่วมแท้จริง ระดับนี้ผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบาย และข้อเสนอที่เสนอได้รับการรับฟังและยอมรับนับถือปฏิบัติ

4. ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม เป็นการมีส่วนร่วมในเชิงคุณภาพ ซึ่งแสดงถึงความพยายามของบุคคลในการทุ่มเทการกระทำ เพื่อให้โครงการพัฒนาประสบผลสำเร็จ วัดได้จากการรับรู้ของบุคคลอื่นๆ ที่เข้าร่วมโครงการโดยวิธีการทางสังคมมิติ

เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม

วินัย มนัสปัญญากุล (2544 : 22) ได้กล่าวถึงเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมดังนี้ เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม คือ การบ่งบอกถึงระดับของการมีส่วนร่วมว่ามากหรือน้อยเพียงใดโดยใช้อะไรเป็นเกณฑ์ คือข้อกำหนดอย่างเป็นรูปธรรมไขแปง(Chapin, 1977 : 317 ; อ้างถึงใน วินัย มนัสปัญญากุล, 2544 : 22) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของบุคคล หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคมโดยได้กำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กรของชุมชนดังนี้

1) การมีความสนใจและร่วมประชุม 2)การให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ 3 การเป็นสมาชิก 4) การเป็นเจ้าหน้าที่ค้ำเพชรสัน และ เบอแบงค์ (Kasperson & Breibank, 1974 : 3 ; อ้างถึงใน เกียรติศักดิ์เรือนทองดี, 2536 : 12) ได้เสนอมาตรวัด ว่าการกระทำอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. พิจารณาจากความถี่ของการกระทำ ซึ่งแสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้ง และมีระยะเวลาของการกระทำกิจกรรมที่ยาวนาน

2. พิจารณาถึงคุณภาพของการเข้าร่วม ซึ่งพิจารณาได้จากผล และผลกระทบของการกระทำ เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถและความคิดเห็นของคนอื่นจากแนวคิดและขั้นตอนลักษณะของการมีส่วนร่วมตามที่นักการศึกษาและนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้แล้วนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นหลัก โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสามารถที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง (Bottom – up Approach) โดยกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ การดำเนินกิจกรรมและการพัฒนาที่มีรากฐานอยู่บนความต้องการของคนในชุมชนเพื่อนำไปสู่การร่วมวางแผน การดำเนินงาน การติดตามประเมินผล เพื่อไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในสังคม ให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้ประชาชนมีบทบาทในการพัฒนาและแก้ปัญหาของตนเองตามหลักการปกครองตนเอง (Self – Government)

ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (People s Participation Theory)ทฤษฎีประชาธิปไตย (Democratic Theory) พาลมา, ริคคิ, และโอเซน (Di Palma, Ricci, &Olsen. In 1978 : 5 – 6 ; อ้างถึงใน วินัย มนัสปัญญากุล, -2544 : 24) ทฤษฎีประชาธิปไตยนี้มีมาจากแนวคิดของรุสโซ, ล็อก, และ มิลล์ (Jean Jacques Rousseau, John Locke, & John StuartMill . 1987) และนักปรัชญาของศตวรรษที่ 18 ทฤษฎีนี้ต้องการให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรื่องที่มีผลต่อเขา ความเชื่อเบื้องต้นของทฤษฎีนี้ คือ ประชาชนทุกคนมีความเท่าเทียมกัน

ทั้งในด้านการแสดงออก ความคิดเห็นในเรื่องของรัฐและการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นในที่สุดประชาชนทุกคนควรจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในเรื่องสาธารณะอย่างเท่าเทียมกัน

การที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างนั้นประชาชนแต่ละคนจะต้องได้รับโอกาสที่จะได้รับข้อมูล และความสามารถที่จะแสดงบทบาทของประชาชนถ้าปราศจากโอกาสอันนี้แล้วประชาชนก็จะเพิกเฉยในเรื่องของรัฐ ซึ่งทำให้พวกเขาไม่สนใจในเรื่องของรัฐ และไม่สามารถที่จะมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพได้นักประชาธิปไตยได้ตระหนักถึงว่า ถ้าแต่ละคนได้เรียนรู้ถึงการมีส่วนร่วม อย่างมีประสิทธิภาพในกิจการของรัฐและได้รับการจูงใจ พวกเขาจะได้รับโอกาสที่เหมาะสม ในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จากแนวความคิดที่สำคัญนี้ได้กลายเป็นความเชื่อที่สำคัญของความคิดร่วมสมัยของการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ในระดับประเทศซึ่งคุณภาพของประชาชนสามารถที่จะได้รับการพัฒนา โดยผ่านกระบวนการทั้งหลายในระบบต่างๆ ที่จะตัดสินใจต้องใช้วิธีการประชาธิปไตยและได้รับการกระตุ้นด้วย ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน โครงการอาสาสมัครที่ทำงานและชุมชนท้องถิ่น โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ให้โอกาสแก่ประชาชนทุกคนที่จะมีความคุ้นเคยและมีประสบการณ์ ในขบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐบาลจากทฤษฎีประชาธิปไตยนี้ผู้วิจัยได้นำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์พฤติกรรมการมีส่วนร่วม ของบุคลากรทางการศึกษาสังกัดเทศบาลในจังหวัดราชบุรี การแสดงออกในวิถีทางของประชาธิปไตย เช่น เวทีชาวบ้าน การใช้สิทธิเลือกกรรมการซึ่งเป็นตัวแทน และบทบาทการมีส่วนร่วมอื่น ๆ

ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow , 1970 :35 – 47 ; อ้างถึงใน ประสิทธิ์แดงสกุล , 2541 : 53) ได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐานที่เกิดจากความพึงพอใจความต้องการเหล่านี้ได้ถูกจัดลำดับของความต้องการจากน้อยไปหามาก โดยที่ได้แบ่งความต้องการของบุคคลใน 5 ระดับตามความสำคัญ ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Need) เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการในเรื่องอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ เป็นต้น
2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety Need) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อย่างมั่นคง ความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน ความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม
3. ความต้องการทางสังคม (Love and Belongingness Need) ได้แก่ ความต้องการความรักความต้องการที่จะทำให้สังคมยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
4. ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง (Esteem Need) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูง ที่เกี่ยวกับความมั่นใจตนเองในเรื่องของความรู้ ความสามารถและความสำคัญของบุคคล

5. ความต้องการสำเร็จแห่งตน (Self – Actualization Need) เป็นความต้องการระดับสูงซึ่งเป็นความต้องการที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตัวเองให้ดีที่สุดเท่าที่ทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นไปตามแนวทางที่ดีที่สุดจากทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ ข้างต้น จะเห็นว่า กิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐาน และก่อให้เกิดความพึงพอใจของบุคคล หรือกลุ่มคนในชุมชน กิจกรรมนั้นๆ ก็จะได้รับ การสนับสนุนจากประชาชน โดยที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในที่สุด ทฤษฎีนี้จึงเป็นทฤษฎีที่ตรงกับธรรมชาติของมนุษย์ เป็นการสนองตอบความต้องการของมนุษย์ โดยที่มนุษย์จะมีระดับของความต้องการที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งความต้องการนี้เป็นไปโดยลำดับตามสภาพของแต่ละบุคคล ผู้วิจัยได้นำมาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาความต้องการในการมีส่วนร่วมเพื่อช่วยให้ประชาชนประสบความสำเร็จในขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรม การติดต่อสื่อสาร (Communication Theory) นัฐพงศ์ เภาสูงเนิน (2532 : 20) ได้กล่าวว่าในกระบวนการสื่อสารประกอบด้วยองค์ประกอบของการสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร (Source) 2) สาร (Message) 3) สื่อ (Media) 4) ผู้รับสาร (Receiver) องค์ประกอบทั้ง 4 นี้ จะมีความสำคัญในการกำหนดความสำเร็จของการสื่อสารที่ทำให้ได้รับสาร เกิดความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติ และพฤติกรรมไปในแนวทางที่ผู้ส่งสารปรารถนา แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลไว้ 4 ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีความแตกต่างของบุคคล กล่าวคือ โครงสร้างทางบุคลิกภาพส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ จะมีส่วนต่อการกำหนดแบบการรับรู้หรือการเรียนรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและข่าวสารต่าง ๆ ที่แตกต่างกันตามทฤษฎีนี้ สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลในแง่สร้างความรู้ หรือการย้ำในสิ่งที่เขาอยู่แล้ว

2. ทฤษฎีการจัดประเภททางสังคม กล่าวว่า บุคคลในกลุ่มเดียวกันย่อมจะเปิดรับสารและปฏิกิริยาตอบสนองต่อเนื้อหาข่าวสารที่คล้ายคลึงกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากความใกล้ชิดสนิทสนมผูกพันของกลุ่ม ฉะนั้นสื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อกลุ่มคนเหล่านี้ ก็ต่อเมื่อส่งมาในลักษณะที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานของกลุ่ม

3. ทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในกลุ่มแบบไม่เป็นทางการมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร นักสังคมวิทยาชนบทเชื่อว่า เครือญาติของชาวนา มีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ และชาวชนบทมีความผูกพันทางสังคมอย่างแน่นแฟ้นกับเพื่อนบ้าน ผู้นำความคิดเห็นในสังคม จะเป็นผู้มีอิทธิพลต่อข่าวสารและการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมของบุคคลในสังคมนั้น ในกรณีนี้สื่อมวลชนจะมีอิทธิพลได้ในลักษณะ ทฤษฎีการการ

สื่อสารสองขั้นตอน (Two – Step Flow Theory) ซึ่งต้องอาศัยอิทธิพลของบุคคล (Personal Influence) เข้าร่วมด้วย

4. ทฤษฎีบรรทัดฐานของสังคม กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลอาจขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานและสภาพแวดล้อมทางสังคม ถ้าสื่อมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมสื่อมวลชนอาจเพียงย้ายบรรทัดฐานเดิม และสร้างบรรทัดฐานใหม่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนทำหน้าที่ทางอ้อม 3 ประการ คือ 1) สื่อมวลชนจะส่งเสริมสนับสนุนหรือยับยั้งบรรทัดฐานทางสังคมให้ดำรงอยู่ตลอดไป 2) สื่อมวลชนจะสามารถสร้างความรับผิดชอบร่วมกันให้เกิดขึ้นในสังคม 3) สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนแปลงแบบอย่างการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมของบุคคล โดยช่วยให้เกิดพฤติกรรมใหม่แต่ต้องใช้เวลามากโรเจอร์ (Roger 1973 : 45 – 49 ; อ้างถึงใน อินทรา มณีคุณ, 2540 : 21 - 22) ได้ระบุถึงสำคัญของการรับสิ่งใหม่ๆ กับกระบวนการติดต่อสื่อสารไว้ว่า การที่บุคคลจะมีการรับสิ่งใหม่ๆ นั้นขึ้นอยู่กับกระบวนการติดต่อสื่อสารนั้น คือช่องทางการสื่อสารและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะส่วนบุคคล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะของบุคคล ได้แก่ อายุ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ รายได้ การถือครองที่ดิน และความสามารถเฉพาะ 3607 .างรวมไปถึงการศึกษาด้วย

2. ช่องทางการสื่อสาร ความรู้ หรือกระบวนการติดต่อสื่อสาร ประกอบด้วยผู้ส่งการหรือแหล่งกำเนิดสาร ตัวสารและผู้รับ ซึ่งช่องทางการสื่อสารนี้สามารถแยกได้เป็น 2 แบบ คือ

2.1 ช่องทางด้านสื่อมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิถีทางในการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

2.2 ช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (Interperson Channel) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลหรือถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งและผู้รับสารสรุปได้ว่าในทางสื่อมวลชน ถือว่าถือว่ามี ความสำคัญในการให้ความรู้ การแพร่กระจายข่าวสารรวมทั้งพฤติกรรม ทัศนคติ ของบุคคลได้ แต่สื่อ บุคคลมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากกว่าสื่ออื่น ๆ จากกระบวนการติดต่อสื่อสารตาม ทฤษฎีนี้จะมีอิทธิพลและส่งผลต่อการเพิ่มความรู้การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้ ซึ่งจะส่งผล ไปสู่ความเข้าใจ ความชัดเจน เกี่ยวกับข้อมูลต่างๆในการที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากขึ้นอาจเรียกได้ว่าเป็นปัจจัยกระตุ้นก็ได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมา ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล ด้านการเข้าไปมีส่วนร่วมประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ของโครงการ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม เพศกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบไปด้วย

นัฐพงษ์ เภาสูงเนิน (2532 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สนับสนุนโครงการพัฒนาสิ่งพิมพ์สำหรับชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าเพศเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สนับสนุนโครงการพัฒนาและผลิตสิ่งพิมพ์ นั่นคือเพศต่างกันทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับที่ต่างกัน โดยเพศชายมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง

ศิริพร ลือวิภาสกุล (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ในเขตรับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรอำเภอสามพรานจังหวัดนครปฐม พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม คือ เพศ อายุ และรายได้

ปวิวรรณ แสงพิทักษ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในโครงการป้องกันไข้เลือดออกของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดนครปฐม พบว่า ด้านปัจจัยส่วนบุคคลและการดำรงตำแหน่งมีผลต่อการมีส่วนร่วม ในโครงการแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอายุกับการมีส่วนร่วม

แพทยา แก้วพวง (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง พบว่า กรรมการหมู่บ้านที่มีอายุมากจะมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นมากกว่ากรรมการหมู่บ้านที่มีอายุน้อย

อานวย สุวรรณรักษ์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของพยาบาลในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในโรงพยาบาลสิริราช พบว่าการมีส่วนร่วมของพยาบาลในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมขึ้นอยู่กับ ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน การประชุมอบรมสัมมนา

การศึกษากับการมีส่วนร่วม

การศึกษานั้นเป็นตัวบ่งชี้บุคคลได้ว่าผู้ใดได้รับการศึกษาหรือมีความรู้มากก็จะช่วยพัฒนาสิ่งต่างๆ ได้มากกว่าผู้ที่ด้อยการศึกษา ซึ่งมีงานวิจัยสนับสนุน ดังนี้

อานนท์ เปเหล้าดา (2535 : 63 - 69) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด : กรณีจังหวัดจันทบุรี จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการศึกษาต่ำกว่าระดับประถมศึกษาและระดับประถมศึกษาจำนวน 175 คน และการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 25.20 และ 24.80 ตามลำดับ และพบว่าระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นิพนธ์ จันดารักษ์ (2536 : 90 - 134) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการแก้ปัญหการขาดแคลนน้ำในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 92 คน รองลงมา มีการศึกษาระดับปริญญาโทจำนวน 34 คน และมีการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นน้อยที่สุด จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 50.30, 18.60 และ 1.10 ตามลำดับ จากการวิจัยพบว่าระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการแก้ปัญหการขาดแคลนน้ำในประเทศไทย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ธวัช เพ่งพานิช (2537 : 43-61) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในการพัฒนาหมู่บ้านตามระบบ กชช.ภ. : ศึกษาเฉพาะกรณี อ.เมือง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 86 คน รองลงมา มีระดับการศึกษาต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 6 คน และมีระดับการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 4 - 5 หรืออาชีวศึกษาน้อยที่สุด โดยมีจำนวนเท่ากันคือ ระดับละ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 88.66, 6.19 และ 1.03 ตามลำดับ จากการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ประศาสตร์ สิทธิเลิศ (2537 : 62 - 74) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล ในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสิงห์บุรี พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี หรือสูงกว่าจำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 30.60 รองลงมา มีระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

พิบูลย์ แพนพา (2538 : 46 - 57) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นมากที่สุด จำนวน 12 คน และมีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 66.70 และ 33.30 ตามลำดับ จากการวิจัยพบว่าระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

วัชรภรณ์ เอี่ยมสะอาด (2538 : 78) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 - 7 จำนวน 152 คน คิดเป็นร้อยละ 45.50 รองลงมา มีการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 13.80 และมีการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรีน้อยที่สุด จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.70 สำหรับผลที่ได้จากการทดสอบ

หาความสัมพันธ์ พบว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ 3617 .พันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น คือ สตรีที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีแนวโน้มที่จะเข้ามามีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่นสูงกว่าสตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุรีย์ ชลเกตุ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ : กรณีศึกษา ผู้สูงอายุในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี จากการศึกษาพบว่าระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อชุมชน กิจกรรมทางการศึกษา และกิจกรรมนันทนาการ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงจะเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมากกว่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

รายได้ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

โกศล สายใจ (2536 : 25 - 80) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบางโคล่ แขวงบางโคล่ เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรายได้ต่ำสุด 1,000 บาท และสูงสุด 46,500 บาท และกลุ่มตัวอย่างมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ต่อครัวเรือนเท่ากับ 6,202.42 บาท จากการวิจัยพบว่า รายได้ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ ผู้มีรายได้ประจำต่อเดือนสูงจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนมากกว่ากลุ่มที่มีรายได้ประจำต่อเดือนต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นิพนธ์ จันดาร์ภ (2536 : 90 - 134) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือน 75,000 บาท และต่ำกว่า จำนวน 70 คน รองลงมาได้ระหว่าง 75,001 - 100,000 บาท จำนวน 55 คน และมีรายได้มากกว่า 200,000 บาท จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 38.30, 30.10 และ 6.60 ตามลำดับ จากการวิจัยพบว่า รายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ความรู้และความเข้าใจในการพัฒนา

วัชรภรณ์ เอี่ยมสะอาด (2538 : 81 - 88) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเข้าใจงานของกลุ่ม มีจำนวน 261 คน คิดเป็นร้อยละ 77.00 รองลงมาเข้าใจงานของกลุ่มปานกลาง จำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 21.50 และมีความเข้าใจงานของกลุ่มต่ำ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.50 สำหรับผลที่ได้จากการทดสอบความสัมพันธ์พบว่าความเข้าใจงานของกลุ่มสตรี ความสัมพันธ์กับการมีระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาท้องถิ่น คือ สตรีที่มีความเข้าใจงานพัฒนาท้องถิ่นสูงจะเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าสตรีที่มีความเข้าใจงานพัฒนาท้องถิ่นต่ำ

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01การมีส่วนร่วมของประชากรในการพัฒนานั้น ถือได้ว่าเป็นหัวใจของงานพัฒนาและในการที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้นั้นจะต้องมีปัจจัยหลายประการที่ก่อให้เกิดความร่วมมือได้มีผู้กล่าวถึงปัจจัยของการมีส่วนร่วมไว้หลายท่าน ดังรายละเอียดดังนี้

อัลวิน เบร์ทรันด์ (Aertrand 1958 : 147 – 157 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 :23) กล่าวถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ลักษณะส่วนบุคคลต่างๆ คือ อายุเพศ สถานภาพทางสังคม อาชีพ การศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่นอยู่ในท้องถิ่นปัจจัยอื่นๆ เช่น การอาศัยในเมืองหรือชนเมือง จำนวนสมาชิกในครอบครัวและลักษณะครอบครัว ค่านิยม และทัศนคติ

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1977 : 59 -7 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 : 23) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ อายุและเพศ สถานภาพในครอบครัว ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม เช่น ศาสนา อาชีพ รายได้และทรัพย์สิน ระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ พื้นที่ดินที่ถือครอง และสถานภาพการทำงานประพจน์ ปิยรัตน์ (2534: 17 – 18 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 : 24) ได้รวบรวมเอกสาร และข้อสรุปของนักพัฒนาพบว่า ปัจจัยที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมได้จำแนกออก ดังนี้

- 1.1 มีความแตกต่างของกลุ่มในประเด็นต่างๆ
- 1.2 ขาดองค์การพื้นฐานของชุมชนที่จะรวมกลุ่มชนชั้นเหล่านั้น
- 1.3 ประชากรหนาแน่นมากหรือกระจุกกระจายมากเกินไป
- 1.4 ความแตกต่างทางด้านความเชื่อและวัฒนธรรม
- 1.5 ขาดผู้นำที่มีความสามารถและขาดการมีหุ้นส่วนร่วมกันระหว่างองค์กรของชุมชน
- 1.6 ประชาชนไม่ให้ความสนใจในกิจกรรมที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการวางแผน
- 1.7 ความสนใจที่แตกต่างกันในกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน
- 1.8 ประชาชนคุ้นเคยในการเป็นผู้รับมากกว่าเป็นผู้ร่วมตัดสินใจ
- 1.9 บุคคลในชุมชนไม่ยอมรับปัญหาของชุมชน นอกจากมีผู้ชี้ให้เห็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ
- 1.10 การรายงานผลสำเร็จของการปฏิบัติงานมากเกินไปจนความจริง
- 1.11 การประจบสอพลอของผู้ปฏิบัติต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า
- 1.12 ไม่ได้เน้นบทบาทเฉพาะบุคคล แต่ละบุคคลจะถูกกำหนดให้แสดงบทบาทมากเกินไป
- 1.13 เทคนิค วิธีการประชาสัมพันธ์มากเกินไป ไม่คำนึงถึงเนื้อหา
- 1.14 บุคลากรมีคุณสมบัติไม่เหมาะสม

1.15 ขาดการกระจายอำนาจและขาดกลไกที่จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนจากการที่ประชาชนหรือบุคคลในทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นจะเกิดความพร้อม ความ

สมัครใจ และการมองเห็นประโยชน์ของการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการเปิดโอกาสให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แสดงความคิดเห็นและให้เขาเกิดการยอมรับกลุ่มผู้นำต้องลดบทบาทให้มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชน และยอมรับบทบาทของบุคลากรทางการศึกษาของเทศบาลให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือการจัดกิจกรรมของชุมชนให้มากขึ้น

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

วันชัย วัฒนศัพท์ (2544 : 25 - 28) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ดังนี้

1.การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุดเนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนผ่านกิจกรรมกระบวนการทำงานตามโครงการ

2.การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ และการกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน

3.เป็นช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องตรงประเด็น

4.เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากเป็น การสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม

5.เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะกระบวนการมีส่วนร่วม ย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้ และข้อคิดเห็นระหว่างกันดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก

6.เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น3609 .

7.ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจากโครงการพัฒนา ที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และจะแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลบำรุง

พัชรี สีโรส (2546 : 2 -3) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ 1) การเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ 2)การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา 3)การสร้างฉันทาคติ 4)การเพิ่มความง่ายในการปฏิบัติงาน 5)ลดความขัดแย้งและความรุนแรง 6)ช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมีความใกล้ชิดกับประชาชนและเกิดความตระหนักในการสนองต่อความกังวลของประชาชน 7)การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน 8)เป็นการเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการอนุรักษ์

การพัฒนาสังคมที่ทำกันอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเป็นระยะเวลาอันยาวนานนั้น ก่อให้เกิดบทเรียนที่สำคัญสำหรับนักพัฒนาว่า ความพยายามในการแก้ไขปัญหาและเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยการยื่นความปรารถนาดี เมตตาจิตและทรัพยากรอื่นใดจากคนภายนอกชุมชนเพียงลำพัง ไม่เคยประสบความสำเร็จที่ยั่งยืนถาวรได้เลยแต่ในทางตรงกันข้ามการพัฒนาในแนวทางดังกล่าวกลับไม่ได้ทำให้ประชาชนในชุมชนได้รับประโยชน์เท่าที่ควร แต่ทำให้ชุมชนที่ได้รับการพัฒนากลับต้องพึ่งพาทรัพยากรภายนอกชุมชนมากขึ้นนักวิชาการด้านการพัฒนาจึงให้ความเห็นว่าการพัฒนาในแนวเก่าที่ทุ่มเทความช่วยเหลือทั้งด้านบุคลากรวิชาการและทรัพยากรจากภายนอกเข้าไปเพียงฝ่ายเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหามุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้ เพราะการแก้ไขปัญหและการพัฒนาชุมชนจะบังเกิดผลเมื่อมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำของทั้งนักพัฒนาและประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้กระทำ การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการดำเนินงานพัฒนาจะก่อให้เกิด ปัญญา และพลัง ในการก้าวผ่านความยากลำบากในการแก้ไขปัญหและสร้างสิ่งใหม่ๆซึ่งในปัจจุบันเรียกว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมีนักวิชาการทั้งของไทยและต่างประเทศให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม(2548 :41)

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 3) ได้ให้คำจำกัดความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 320)ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่เรากำหนดไปแล้วว่าประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องหนึ่งเรื่องใด ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนคิดขึ้นมา นอกจากนั้นยังได้แบ่งการมีส่วนร่วมของตนในชุมชน ได้แก่

- 1) การค้นหาปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
- 2) การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
- 4) การประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

ลือชัย ศรีเงินยวง และผาสุก เอนกวานิช (2526 : 12-13) กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าแค่การดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบเป้าหมายของงาน และกำหนดให้มีการเข้าร่วมงานดังที่ผ่านมามีแต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วม

ร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ตั้งแต่คิดค้นปัญหาวางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับตลอดจนประเมินผลติดตามงานการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง จะต้องหมายถึงการมอบอำนาจ อธิปไตยขั้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชนการพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527: 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลให้การส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งในรูปบุคคล กลุ่มคน ชุมรรมสมาคม และองค์กรอาสาสมัครรูปต่างๆ ได้มีส่วนร่วมดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

อำนาจ วงศ์บัณฑิต (2545: 122) กล่าวถึงการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ นั้น ได้รับความสนใจและปฏิบัติมากขั้นกว่าแต่ก่อนและได้ให้ความหมายกับการมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องแก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนใช้ในการแสดงความคิดเห็น ความกังวล ความต้องการ และข้อเสนอแนะต่อกิจกรรม หรือโครงการที่ต้องมีผลกระทบส่งแวดล้อมนั้น

ยศ สันตสมบัติ(2542:5)กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ทุกหมู่ ทุกเหล่าโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนในชนบท ผู้ซึ่งนอกจากจะอยู่ใกล้ป่ามากที่สุด และสมควรจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากป่าพวกเขายังเป็นผู้ที่มีความ รู้ความเข้าใจเรื่องของป่าอย่างรอบด้านละเอียดลออและลึกซึ้ง ความรู้นี้เกิดจากการเรียนรู้ที่เป็นประสบการณ์จริง ผ่านการทดลองใช้ และได้รับการถ่ายทอดจากคนช่วงอายุ และสิ่งที่พวกเขาเรียกกันต่อมาว่า ภูมิปัญญาท้น๓629 .งถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

อลาสแตร์ ที. ไวท์ (White 1982: 18) มองการมีส่วนร่วมในเชิงการปฏิบัติว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย 3 มิติ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำและไม่ควรทำอย่างไร
- 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา เช่น การดำเนินงานตามที่ได้วางไว้
- 3) การแบ่งสรรประโยชน์จากโครงการที่สร้างขึ้น

อาร์ลีน โฟนารอฟ (Fonarof 2536 : 31) เสนอความคิดว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะต้องประกอบด้วยอย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทของการมีส่วนร่วม คือ

- 1)การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธีทรัพยากรที่ใช้ตลอดจนการติดตามและประเมินผล
- 2) การดำเนินงาน
- 3) การใช้บริการจากโครงการ
- 4) การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

ชนินทร์ เจริญกุล (2526: 11) ได้ให้ข้อคิดเป็นว่าการตีความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนอาจแตกต่างกันในรายละเอียด แต่ในส่วนของแนวความคิดหลักนั้นยังมีจุดร่วมกันอยู่ 4 ประการใหญ่ๆ คือ

- 1) ชุมชนต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจว่า ควรทำอะไรและอย่างไร
- 2) ชุมชนต้องให้ความร่วมมือในการกระทำตามการตัดสินใจนั้น
- 3) ชุมชนพึงได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วม
- 4) ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ทวิวงศ์ ศรีบุรี (2541: 83) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นวิธีการที่จะพัฒนา ประเทศและเป็นการคุ้มครอง และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ควรหวางแหอย่างมีประสิทธิภาพเพราะไม่ใช่เฉพาะผู้มีอำนาจเท่านั้น ที่จะตัดสินใจดำเนินโครงการ โดยไม่เห็นความสำคัญของคุณภาพของประชาชน และคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในบริเวณพื้นที่ โครงการหรือกิจการ หรือบริเวณโดยรอบเพราะคุณภาพชีวิตของประชาชนและคุณภาพสิ่งแวดล้อมถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้ประเทศชาติมีการพัฒนาที่สำคัญ ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ (2534 : 76-78) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า คือ การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิด แก้ไขปัญหาความต้องการของตนโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด และได้กล่าวถึงระดับการมีน3626 ่วนร่วมของประชาชนไว้ถึง 7 ระดับ คือ

- 1) ถูกบังคับให้ร่วม ประชาชนเข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ ไม่มีทางเลือกเลย
- 2) ถูกหลอกให้เข้าร่วม อาจเป็นเพราะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ ค่าจ้างรางวัล หรือด้วยความสะดวกสบายบางอย่าง
- 3) ถูกชักชวนให้ร่วม ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองแล้ว พยายามชักชวนประชาชนให้ความร่วมมือ โดยอาศัยการประชาสัมพันธ์
- 4) สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะนี้ปัญหาความต้องการของประชาชนได้รับการเอาใจใส่บ้างโดยการสอบถาม สัมภาษณ์แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรแก้ไขด้วยวิธีใด ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ
- 5) มีโอกาสเสนอความเห็น แต่การตัดสินใจยังคงเป็นของส่วนราชการอยู่
- 6) มีโอกาสเสนอโครงการทางราชการกับประชาชน จะมีการปรึกษาหารือกัน อย่างใกล้ชิด ประชาชนมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไรจะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุดจนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

7) มีโอกาสตัดสินใจในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลโครงการการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น ย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง และเป็นการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเองซึ่งผ่านกิจกรรมกระบวนการ การทำงานและมีการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีการสนับสนุนให้ ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจ โดยที่เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากเป็นการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม การพัฒนาศักยภาพของบุคคลเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนที่มีประโยชน์อย่างมากโดยที่มีการ สนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน อันเนื่องมาจาก โครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้านและจะช่วยแบ่งเบา ภาระของรัฐในการดูแลบำรุงรักษาการมีส่วนร่วมของชุมชนถือว่าเป็นส่วนสำคัญ๓629 .อย่างมากในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐาน เมื่อมาดู โครงสร้างทางสาธารณสุขของประเทศไทยจะพบว่าคล้ายกับโครงสร้างด้านอื่นๆเช่นด้านการศึกษาด้านเศรษฐกิจที่ความเจริญมักจะอยู่ในส่วนของเมืองหลวงและเมืองใหญ่จะเห็นได้ว่า โรงพยาบาลใหญ่ๆ ที่มีเครื่องมือทันสมัย และแพทย์จำนวนมากมักอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อเทียบอัตราส่วนของแพทย์และบุคลากรด้านการแพทย์ 1 คน ต่อประชากรจะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนระหว่างเมืองและชนบท จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศต้องรวมพลังกันเพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง ซึ่งจะมีผลตามมาคืออำนาจต่อรองที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งด้านสังคมการเมือง ซึ่งจะทำให้สถานการณ์ในชนบทดีขึ้น การเน้นการพัฒนาแต่ด้านวัตถุอย่างเดียวโดยบุคคลภายนอกจัดทำให้จะทำให้ชาวชนบทขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและคอยความช่วยเหลือจากภายนอกตลอด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตัวเองจึงเป็นวิธีการพัฒนาที่น่าจะเหมาะสมและถูกต้อง เพราะเป็นการศึกษานอกระบบ ชาวบ้านและโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทของไทยเป็นนักปฏิบัตินิยมที่จะยอมรับการริเริ่มใหม่ หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต่อเมื่อเขาเห็นว่า จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองเท่านั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนในความหมายที่แท้จริงจะทำให้ชาวชนบทได้รับการศึกษาในขณะเข้าร่วมกิจกรรมและถ้าชาวชนบทเห็นว่าดีมีประโยชน์ต่อไปก็จะนำไปปฏิบัติเอง กิจกรรมที่กลุ่มบุคคลในชนบทร่วมปฏิบัติ ถ้าหากเป็นกิจกรรมที่ตรงกับปัญหาที่แท้จริงของกลุ่มบุคคลนั้นร่วมกัน กิจกรรมจะเป็นตัวยึดโยงให้ชาวชนบทนั้นได้อยู่ได้เพราะทุกคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มจะเริ่มรู้ถึงการแก้ปัญหาร่วมกัน เมื่อชาวชนบทสามารถรวมตัวกันได้ และมีความมั่นใจที่จะพึ่งตนเองมากขึ้นชาวชนบทจะเลิกเป็นผู้ขอจากเจ้าหน้าที่ราชการ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 2-9)จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนจากนักวิชาการหลายท่านสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น คือ การทำให้

ประชาชนมีสำนึกรับผิดชอบต่อปัญหาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหา นั้น โดยมีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา นั้นด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการบริหารงานในภาคสาธารณะตามระบบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานของรัฐบาลระดับชาติ หรือการบริหารจัดการในระดับท้องถิ่น เนื่องจากปัจจัยในการชี้วัดความสำเร็จของการดำเนินงานว่ามีประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลเพียงใดนั้น เรื่องของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนนับได้ว่าเป่าตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ภารกิจดังกล่าวสามารถบรรลุได้ตามวัตถุประสงค์ ตลอดจนเป็นการสำคัญในการลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นต่อสังคมและชุมชน ทั้งนี้พึงระลึกอยู่เสมอว่าการบริหารที่อยู่บนพื้นฐานของความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบในระดับกว้างต่อประชาชนในสังคมและชุมชน ทั้งจากผลของการบังคับใช้กฎหมายก็ดี การดำเนินงานตามนโยบายสาธารณะที่กำหนดไว้ก็ดี ทั้งนี้หากประชาชนได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลหรือสามารถที่จะแสดงความคิดเห็น หรือด้วยวิธีการอื่นใดก็ตามที่ ที่ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่รู้สึกว่าเป็นผู้ถูกปกครองอยู่เพียงฝ่ายเดียว มีวิธีและช่องทางที่จะให้ประชาชนสามารถที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางความเป็นไปของการบริหารได้ จะเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความชอบธรรมของการดำเนินการใด ๆ และลดอุปสรรคในเรื่องของแรงต้านตลอดจนความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายได้

1. ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายที่แตกต่างกัน เพื่อความเข้าใจในการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมให้ดีขึ้น จึงได้ศึกษาแนวความคิดในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

ทะนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาส และใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออก ซึ่งความรู้สึกนึกคิดแก้ไขปัญหาความต้องการของตน โดยกรช่วยเหลือจากภายนอกน้อยที่สุด

เอกชัย ไชแสง (2535) สรุปว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วม

กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการโดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

อคิน รพีพัฒน์ (2537) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจปัญหาเป็นผู้ที่ทำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอก แล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง ซึ่งอาจแบ่งการมีส่วนร่วมออกได้ 5 ขั้นตอน คือ (1) การมีส่วนร่วมในการค้นหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (2) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุ และที่มาของปัญหา (3) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการ และวางแผนในการแก้ปัญหา (4) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน (5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค ปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ

วีระ ทิพย์พาหน (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่บุคคลและกลุ่มคนเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความต้องการ และการแลกเปลี่ยนที่ต้องการ ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อตนเองและส่วนรวม จนเกิดการลงมือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการนั้นโดยการนำทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์

บรรณรักษ์ เสริมทอง (2543) สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่บุคคล กลุ่มคน หรือองค์การประชาชน ได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการ ร่วมกันปฏิบัติงาน ในรูปแบบการเสียสละแรงงานบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมคิดติดตามผลการดำเนินงานต่างๆด้วยความสมัครใจ เพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ประภาพร ศรีสถิตธรรม (2543) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ในลักษณะของการเข้าร่วมการจัดการตั้งแต่ การเข้าร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผลในรูปของชุมชนที่ได้รับประโยชน์หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนา

ธงชัย เสียงเทียนชัย (2544) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนทั้งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ หรือร่วมติดตามประเมินผลในฐานะสมาชิกทางสังคม โดยความสมัครใจ

2. รูปแบบลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน จากมาตรา 56 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2540 ที่ได้บัญญัติให้ประชาชนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาสุขภาพสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การดำเนินโครงการหรือ

กิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว และหากมีการละเมิดโดยหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ ประชาชนก็มีสิทธิที่จะฟ้องร้องได้

จะเห็นได้ว่าปัจจุบันสังคมเริ่มให้ความสนใจและตระหนักถึงความจำเป็นของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเหตุผลสำคัญเนื่องจากประชาชนเป็นทั้งผู้ก่อปัญหาและผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหานั้นๆ ด้วยเหตุนี้โครงการทางด้านสิ่งแวดล้อมทางด้านผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของประชาชนเริ่มถูกตรวจสอบจากสังคมมากขึ้น และโครงการพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนก็ย่อมที่จะขาดความชอบธรรมในการดำเนินการตามมาด้วย บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาตินั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการและแนวคิดในเรื่องของสิทธิชุมชน (Community right) ซึ่งเป็นการให้สิทธิแก่ประชาชนในการเลือกที่จะรับ หรือไม่รับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ท้องถิ่นและชุมชนสามารถดูแลได้นั้น (แก้วสรร อดิโพธิ์.2544) มีดังนี้

1. การดูแลจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีขนาดเพียงพอกับการดำรงดูแลและมีความผูกพันกับชุมชนอยู่ ควรที่จะมอบให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาภายใต้กรอบและเกณฑ์ในการกำกับดูแลต่างๆของรัฐ เช่น กรณีป่าต้นน้ำใกล้บ้านทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ แหล่งประมงชายฝั่งที่หากินกันมานั้นรวมถึงแหล่งน้ำในท้องถิ่นด้วย

2. การดูแลจัดการทรัพยากรส่วนร่วม เช่น ต้นน้ำ ลำธาร และลุ่มน้ำนั้น แม้จะต้องอาศัยกลไกอำนาจรัฐในการเข้าจัดการ ดูแล แบ่งปันก็ตามแต่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการทรัพยากรเหล่านั้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีโครงการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาในพื้นที่และจะมีผลกระทบต่อวิถีในการดำรงชีวิตของประชาชน ประชาชนสามารถมีสิทธิในการเข้าร่วมรับรู้และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการนั้นๆได้ตามเครื่องมือและกลไกที่กฎหมายกำหนดเอาไว้ อาทิสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารตาม พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ.2540 การดำเนินการในการศึกษาและจัดทำรายงานผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมในการทำประชาพิจารณ์

3. องค์กรชุมชน บทบาทในการเป็นตัวแทนของชุมชนในการจัดการและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น จะทำให้ประชาชนสามารถที่จะตรวจสอบ ทักทวน และท้วงติงการใช้อำนาจที่ไม่ถูกต้องได้ และมีผู้รับผิดชอบโดยตรงในเรื่องดังกล่าวได้ การที่ประชาชนในท้องถิ่นสามารถร่วมกันดูแลในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในท้องถิ่นของตนเองได้ นอกจากจะเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่กฎหมายรับรองแล้ว ยังถือว่าเป็นการเคารพในสิทธิ

ของชุมชนในพื้นที่ ตลอดทั้งยังเป็นการทำให้ประชาชนเองตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้สึกถึงสิทธิความจำเป็นเจ้าของร่วมกัน (Ownership) ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำให้การจัดทำแผนหรือโครงการต่างๆในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมได้รับความสำคัญและมีการร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งเป็นหลักในการบริหารจัดการที่ให้แก่ในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมกับการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนอย่างแท้จริง

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดทำประชาพิจารณ์

ประชาพิจารณ์ (Public hearing) เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการให้ประชาชนมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็นก่อนการออกกฎ คำสั่ง หรือการตัดสินใจของฝ่ายบริหารจะมีผลกระทบต่อสิทธิต่างๆของประชาชน โดยมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่รัฐต้องการที่จะทำโครงการ หรือนโยบายที่มีผลกระทบได้เสียถึงประโยชน์สาธารณะ ชุมชน หรือประชาชนเป็นจำนวนมากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ในการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะโดยวิธีประชาพิจารณ์ มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มาตรา 59 ความว่า “ บุคคลย่อมได้สิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจาก หน่วยงานราชการ หน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่เกี่ยวกับตนเองหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนจึงยังต้องใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ ” โดยวิธีพิจารณา พ.ศ.2539 เป็นหลักในการดำเนินการ

ทั้งนี้วิธีการประชาพิจารณ์ เป็นวิธีการรับฟังการแสดงความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย หน่วยงานของรัฐ และบุคคลอื่นๆเพื่อเป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจของรัฐ ในกรณีที่เห็นว่าการดำเนินงานตามโครงการของรัฐในเรื่องใดๆอาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม อาชีพ ความปลอดภัย วิถีชีวิต หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งได้ โดยหลักประชาพิจารณ์ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะโดยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ.2539 ได้แก่

1. การประชาพิจารณ์ต้องดำเนินการก่อนการตัดสินใจหรือก่อนการให้สัมปทานอนุญาตหรืออนุมัติ แล้วแต่กรณี
2. การประชาพิจารณ์ต้องมีการแต่งตั้งกรรมการประชาพิจารณ์จากผู้ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการที่ประชาพิจารณ์
3. วิธีการประชาพิจารณ์ต้องเป็นประชาธิปไตย โดยต้องดำเนินการอย่างเปิดเผยและเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประชาชนทั่วไปได้แสดงความคิดเห็นและสอบถามข้อสงสัยจากการดำเนินโครงการหรือผลกระทบที่เกิดจากโครงการ

4. ผลที่ได้จากประชาพิจารณ์มีใช้ข้อยุติที่ต้องดำเนินการตามนั้นแต่ใช้เป็นแนวทางหรือข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ให้ดำเนินการตามโครงการหรือให้สัมปทาน อนุญาตหรืออนุมัติ

5. บทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนอกเหนือจากเป็นหน่วยการปกครองระดับรากหญ้าที่มีความสำคัญและใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดแล้ว การบริหารขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะประสบความสำเร็จได้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งบทบาทสำคัญอีกด้านขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนอกเหนือจากการบริหารงานภายใต้ท้องถิ่นแล้ว ก็คือการเสริมสร้างให้ประชาชนในท้องถิ่นเองมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองด้วย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเพื่อให้เป็นไปตามหลักการและสอดคล้องของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) หรืออีกนัยหนึ่งก็เพื่อความสะดวกเรียบร้อยและความชอบธรรมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเองในการบริหารท้องถิ่น บทบาทหน้าที่สำคัญที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรที่จะทำให้เกิดขึ้นสอดคล้องกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง คือหลักการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ดี (Good Government)

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรวมทั้งรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประเทศต่างๆ ได้ดำเนินการในปัจจุบันสามารถสรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมออกได้เป็น 5 รูปแบบ คือ

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็น และตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อประกอบการทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยหลักการแล้ว การจัดการให้มีการหารือ จะต้องมีการดำเนินการก่อนที่จะมีการเสนอผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้การประเมินผลกระทบในบางประเด็นที่อาจมีการมองข้ามไป การหารือในขั้นตอนนี้ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ การที่ผู้ศึกษาผลกระทบกำหนดขอบข่ายการศึกษา (Scoping) ซึ่งจะต้องมีการหารือกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยว่า ขอบข่ายการศึกษาผลกระทบมีความครอบคลุมเหมาะสมหรือยัง ซึ่งจะมีการหารือระหว่างกัน เพื่อแก้ไขปรับปรุงก่อนที่จะนำไปเป็นกรอบในการจัดทำรายงาน Environmental Impact Assessment (EIA) ต่อไป การหารือยังเป็นช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังผู้ที่ได้รับผลกระทบเพื่อให้

เกิดความเข้าใจในโครงการมากขึ้น และหารือเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

3. การประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) เป็นรูปแบบที่พบเห็นบ่อยๆมีวัตถุประสงค์เพื่อให้อีกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้ได้รับผลกระทบ ผู้ที่อาจได้รับผลกระทบหากมีการดำเนินโครงการ หน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้มีอำนาจตัดสินใจได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ ค้นหาเหตุผลที่จะดำเนินโครงการหรือไม่ดำเนินโครงการในพื้นที่นั้นๆ

4.การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การจัดประชุมในลักษณะนี้จะต้องจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการจะส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ซึ่งหลังจากนั้นก็จะเป็นเรื่องของ การซักถามของผู้ร่วมในประเด็นปัญหาข้อสงสัยต่างๆ แต่อย่างไรก็ดีการประชุมในระดับชุมชนนี้อาจจัดเป็นเฉพาะจุดในระดับชุมชนย่อย ซึ่งในโครงการอาจมีชุมชนย่อยที่ได้รับผลกระทบหลายชุมชน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่อาจจะมีการจัดประชุมรับฟังข้อคิดเห็นในระดับที่กว้างขวางขึ้นรวมหลายๆชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

4.1 การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Public hearing) บางโครงการมีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จึงจำเป็นต้องมีการจัดประชุมเชิงเทคนิควิชาการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาภายนอก ช่วยอธิบายซักถาม และให้ความคิดเห็นต่อรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การประชุมและสาธารณชนอีกทางหนึ่ง การประชุมจึงอาจจัดในที่สาธารณะทั่วไป ผู้เชี่ยวชาญทั้งโครงการและภาครัฐก็จะเข้าร่วมในการหารือนี้ ผลการประชุมจะต้องนำเสนอสู่สาธารณะและผู้เข้าร่วมประชุมจะต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

4.2 การประชุมในลักษณะนี้จะมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจนมากขึ้น และเป็นเวทีในการเสนอข้อมูลจากสองฝ่ายคือเจ้าของโครงการและผู้ได้รับผลกระทบ การประชุมจะต้องเปิดกว้างและเจ้าของโครงการจะเปิดเผยข้อมูลอย่างไม่มี การปิดบัง การประชุมและคณะกรรมการจัดประชุม นั้นจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับกันได้ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจนและแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบโดยทั่วกัน อาจมาจากการร่วมกันกำหนดขึ้น ทั้งนี้รูปแบบการประชุม นั้นควรจะเป็นลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก และไม่เกี่ยวข้องกับนัยของกฎหมายที่จะต้องมีการชี้ขาดเหมือนการตัดสินใจทางกฎหมาย การจัดประชุมจึงอาจ จัดเพียงครั้งเดียวและสถานที่เดียวตลอดไป สามารถเปลี่ยนไปตามพื้นที่โครงการได้ตามความเหมาะสม

5. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ ไม่ใช่เรื่อง ที่ดำเนินการได้ง่ายๆอย่างแน่นอน อาจดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเลือกตัวแทนของตน เข้าไปนั่งยังคณะกรรมการคณะใดคณะหนึ่ง ซึ่งจะมีอำนาจในการตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ เช่น

อาจเป็นสภาที่ปรึกษา (Advisory Council) หรืออาจเป็น Consultative Committee รวมทั้งการได้รับคัดเลือกในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กร ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ สำหรับประชาชนจะมีบทบาทชี้้นำการตัดสินใจใดเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้นๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

3. ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชน

Reeder (อ้างอิงใน สุรัสวดี หุ่นยนต์ , 2528) ปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน มี 11 ประการ คือ

3.1 การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลเสมือนเลือกแบบวิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

3.2 มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานและคุณค่าของตนเอง

3.3 เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริม ปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

3.4 ประสบการณ์ที่ผิดธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล บางครั้งมีมาตรฐานจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

3.5 ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวัง ว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน

3.6 การมองแต่ตัวเรา บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตัวเองจะต้องกระทำเช่นนั้นเป็นปกติ

3.7 การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆด้วยความรู้สึกที่ตนถูกบีบบังคับให้ทำ

3.8 นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆซึ่งเขามีนิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์เช่นนั้น

3.9 โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งสังคมเปิดโอกาสให้เข้าร่วม

3.10 ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่า สามารถทำสิ่งที่ต้องการให้เขาทำให้สถานการณ์เช่นนั้น

3.11 การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติงานเมื่อเขาารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุน

กาญจนา และกนกศักดิ์ (2530 : 54) กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทขึ้นอยู่กับ

1. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ที่สามารถจะช่วยตนเองพร้อมกับ การช่วยเหลือผู้อื่นได้ และจำต้องแสดงศักยภาพจะเข้าร่วมต่อการพัฒนา

2. โครงสร้างทางเศรษฐกิจต่างๆมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเป็นข้อเรียกร้องเบื้องต้น (Requirement) จะทำให้คนจนและกลุ่มคนยากจนในหมู่บ้านไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้และวิธีการแสดงออกในรูปแบบตามประเพณีมาใช้ในการพัฒนา

3. หน่วยครอบครัวมีความเข้าใจในเรื่องของการมีส่วนร่วมจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมและการควบคุมจากเบื้องล่าง (Control From Below) มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็คือ พลังทางสังคม อันได้แก่ มาตรการทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา

4. การให้มีอิสระแก่กลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันตัดสินใจด้วยกัน ในกิจกรรมต่างๆจะสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวบ้าน

5. การตัดสินใจรวมกลุ่ม ไม่ได้เป็นหลักการตามเหตุผลของการเก็งผลกำไร ผลประโยชน์สูงสุดทางวัตถุ หากแต่ตัดสินใจเข้าร่วมบนพื้นฐานคุณค่าอย่างอื่น ผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่ตามมา

โสภณ หมวดทอง (2533 : บทคัดย่อ) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆของชุมชนนั้นจะมีปัจจัยทางสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ อาชีพ และที่อยู่อาศัยเข้ามาเกี่ยวข้อง และกิจกรรมต่างๆของชุมชนจะได้รับความร่วมมือ บรรลุความสำเร็จได้ จะได้รับความเห็นพ้องต้องกันของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ หรือการดำเนินงานกิจกรรมในนามกลุ่ม องค์กรชุมชน

ชูเกียรติ ภัยลี (2536 :45) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งมีปัจจัย 3 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส
2. ปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ สถานภาพทางสังคม ความเชื่อ รายได้ อาชีพ พื้นที่ถือครองทำกิน
3. ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ ความสะดวก ทางเลือกในการใช้ช่องทางการสื่อสาร การมีโอกาสได้รับข่าวสาร และการพบปะกับเจ้าหน้าที่สนับสนุน

4. ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและมีความต่อเนื่อง ซึ่งข้อดีของการมีส่วนร่วม คือ ก่อให้เกิดการผลิตนโยบายและการบริการสาธารณะที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเป็นการเสริมสร้างพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรสาธารณะให้สูงขึ้น ทั้งนี้ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถแยกพิจารณารายข้อได้ดังนี้ (วันชัย วัฒนศัพท์ .2544 : 20)

4.1 เพิ่มคุณภาพในการตัดสินใจกระบวนการปรึกษาหารือกับประชาชนและการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ช่วยทำให้เกิดความกระจ่างในวัตถุประสงค์และความต้องการของนโยบายของโครงการนั้นๆ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการพิจารณาทางเลือกใหม่ๆ แทนวิธีการ ที่เคยใช้มาในอดีต ซึ่งแทนวิธีการ ที่เคยใช้มาในอดีต ซึ่งเป็นการทำให้การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ มีความรอบคอบมากขึ้น

4.2 ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา โดยทั่วไปกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเต็มรูปแบบ มักจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเสียเวลา แต่ในทางปฏิบัติแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น สามารถที่จะลดความล่าช้าและลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้ การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันของคนหลายฝ่ายอาจดูว่าสิ้นเปลืองและเสียเวลาที่จะสามารถตัดสินใจได้ แต่เมื่อตัดสินใจได้แล้วและนำไปสู่การปฏิบัติอาจจะเป็นวิธีที่ประหยัดกว่าด้วยซ้ำ การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างรวดเร็ว โดยที่ไม่มีการทำการตกลงระหว่างกลุ่มหรือขอความเห็นชอบจากกลุ่มต่างๆ ที่มีผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง อาจจะนำความขัดแย้งมาสู่ประชาชน เมื่อนำการตัดสินใจดังกล่าวมาทำการปฏิบัติได้

4.3 การสร้างฉันทามติ เป็นการลดความขัดแย้งทางการเมืองและก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ

4.4 เพิ่มความง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ เป็นการสร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

4.5 การมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้าและความขัดแย้งในโครงการอาจนำไปสู่การเป็นปรปักษ์ อันยากที่จะแก้ไขกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่ต้นในการเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้มีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาสามารถที่จะลดความรุนแรง ที่จะเกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่ยาวิเศษ มันไม่อาจที่จะลดหรือจัดการความขัดแย้งในทุกกรณีได้

4.6 มีความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม โดยทั่วไปแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิธีทางที่จะนำไปสู่ความชอบธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการตัดสินใจทำให้เกิดความขัดแย้ง จำเป็นจะต้องใช้กระบวนการตัดสินใจซึ่งเป็นความโปร่งใสและน่าเชื่อถือและให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้โครงการที่ได้รับการยอมรับหรือการเข้าร่วมจากประชาชนยังก่อให้เกิดโครงการนั้นได้รับการเชื่อถือและมีความชอบธรรมไปด้วย

4.7 การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ประชาชนในชุมชนในอีกมิติหนึ่งเป็นการเรียนรู้ในกระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีในการฝึกฝนผู้นำในท้องถิ่น

4.8 ช่วยให้ประชาชนสนใจในประเด็นสาธารณะมากขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มทุนทางสังคมและเป็นการช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น สอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตย

เหตุผลที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น คือ (1) เหตุผลในเชิงหลักการหากพิจารณาในเชิงหลักการก็กล่าวได้ว่า ประชาชนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งหมายถึงว่าประชาชนเป็น “ พลเมือง ” (Citizen) ไม่ใช่เป็นเพียง “ ประชากร ” (Population) และในฐานะของ “ พลเมือง ” ประชาชนจึงย่อมมีสิทธิ หน้าที่ ในการร่วมกันกำหนดทิศทางของประเทศหรือสังคมที่ตนเองอยู่ กล่าวคือ มีสิทธิในการกำหนดอนาคตของท้องถิ่นตนเองได้ว่าจะเป็นอย่างใด นอกจากนี้ในทางปฏิบัติ ประชาชนควรมีส่วนร่วมเพราะประชาชนเป็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น ฉะนั้นย่อมรับทราบและเข้าใจปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นนั้นได้ดีกว่า หรืออีกนัยหนึ่งคือ “ ปัญหาของท้องถิ่นทางแก้ไขย่อมอยู่ที่ท้องถิ่น ” (local Problem local solution) นอกจากนี้การพัฒนาหรือโครงการต่างๆที่เกิดขึ้นสามารถดำเนินไปได้ในทิศทางที่ตอบสนองต่อพื้นที่มากกว่าการที่ไม่มีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่ และเป็นการสร้างความชอบธรรมและการยอมรับจากประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจจะช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการนั้นๆ ทั้งยังเป็นกลไกในการลดการขัดแย้งที่จะเกิดตลอดจนเป็นการสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันระหว่างท้องถิ่นกับประชาชนด้วยที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อผลของแผนหรือโครงการดังกล่าวร่วมกัน (สมฤดี นิโครวิวัฒน์ยิ่งยง ,2544 : 19) (2) เหตุผลเพื่อการรองรับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น หัวใจสำคัญต่อความสำเร็จของการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือการให้ประชาชนหรือภาคประชาสังคม เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเสนอความเห็นในการตรวจสอบการทำงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญที่สร้างไว้ให้ท้องถิ่นมีความเข้มแข็งได้แก่ สำนักในความเป็นเจ้าของพื้นที่หรือชุมชนของตนเอง ซึ่งจะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าและมีความตื่นตัวต่อกระบวนการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ซึ่งเท่ากับการเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นสามารถที่จะเข้ามากำหนดชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชนของตนได้มากขึ้น (3) เหตุผลเพื่อการป้องกันและตรวจสอบการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานการปกครองที่มีความใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด นอกจากนี้หน้าที่ในการจัดการบริการสาธารณะแก่ประชาชนก็เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง การเกิดและเติบโตอย่างรวดเร็วขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสุขาภิบาลที่ทำการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบล และการเกิดขึ้นขององค์การบริหารส่วนตำบลทั่วทั้งประเทศ ซึ่งมีมากถึงเกือบ 7,000 แห่ง ยังไม่นับองค์การบริหารส่วนจังหวัด และเทศบาลต่างๆแค่ภายใต้ การเติบโตดังกล่าว องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ประสบปัญหาหลายด้าน ปัญหาหนึ่งที่สำคัญ คือ ปัญหาการบริหารงานที่ขาดความโปร่งใสและการทุจริตคอร์รัปชัน ภายใต้สภาพการณ์เหล่านี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการและตรวจสอบองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งเพราะความเสียหายต่างๆที่เกิดขึ้นจากปัญหาดังกล่าว ย่อมที่จะส่งผลกระทบไม่เฉพาะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งนั้นๆ หากยังมีผลกระทบในวงกว้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ

ประชาชนในพื้นที่และชุมชนรวมถึงสถานภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในสายตาของสังคมสังคมส่วนใหญ่

งานวิจัยภายในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีผู้วิจัยได้สรุปไว้ดังนี้

ลัดดา เสนาะพิน (2537 : บทคัดย่อ) พบว่าบทบาทหน้าที่ ของผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานการมีส่วนร่วมและมีความสัมพันธ์กับชุมชน คือ การจัดองค์กร การกำหนดนโยบาย การวางแผนและพัฒนา ประสานงาน ด้านกระบวนการที่ผู้บริหารใช้คือ กระบวนการศึกษาวิเคราะห์ ชุมชนการติดต่อสื่อสารสองทาง การแก้ปัญหา การมีส่วนร่วม และการประชาสัมพันธ์ สำหรับเรื่องอื่นๆ ที่ได้พบเพิ่มเติมพบว่าคุณลักษณะส่วนตัวของผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ สามารถสร้างศรัทธาได้อย่างแรงกล้าได้ต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี บริการและช่วยเหลือชุมชนเป็นนักพัฒนา เป็นผู้มีความเสียสละ มีคุณธรรมไปร่วมงานและพบปะชุมชนด้วยตนเองให้เกิดเกียรติและยกย่องผู้นำชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความเชื่อมั่น (2519: 134) พบว่าด้านการมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนนั้น โรงเรียนทำได้น้อยที่สุดในจำนวนห้าด้านและที่เป็นปัญหาพบว่าร้อยละเจ็ดสิบ ปฏิบัติงานด้านนี้น้อยซึ่งได้แก่งานต่าง ๆ ดังนี้ คือ การเชิญผู้ปกครองมาประชุมชี้แจงเกี่ยวกับกิจกรรมของนักเรียนการดำเนินงานของโรงเรียนขาดการประสานงานในด้านเชิญผู้ปกครองเป็นวิทยากรของโรงเรียนขาดการติดต่อพบปะสังสรรค์กับผู้ปกครองโรงเรียนแทนที่จะเป็นศูนย์กลางทางวิชาการแก่ชุมชนกับแยกตนออกไปจากชุมชน

ทองขาว โคตรโยธา (2521:153) โรงเรียนไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากชุมชนเท่าที่ควรเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ เห็นว่าโรงเรียนเป็นของรัฐซึ่งมีเงินงบประมาณอุดหนุน จึงไม่ใช่หน้าที่ของประชาชนที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจความมุ่งหมายของหลักสูตรและมักไม่พอใจให้บุตรหลานเรียนวิชาซีพามาก เพราะคิดว่าโรงเรียนให้ความรู้ทางวิชาการน้อยไปโดยยังคงยึดค่านิยมทางการศึกษาเก่า ๆ อยู่

อดุลย์ พลประอินทร์ (2536 : บทคัดย่อ) ผลการวิจัยพบว่าอำนาจในการบริหารและการจัดการด้านนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ยังผูกขาดอยู่กับ กรมป่าไม้เพราะถือว่าเป็นงานเฉพาะด้านที่ต้องการอาศัยความเชี่ยวชาญพิเศษ

วิกรม กมลสุโกศล (2520 : 65) ได้ศึกษาวิจัยเขตการศึกษาที่ 2 พบว่าโรงเรียนให้ความสนใจเรื่องการบริหารความสัมพันธ์กับชุมชนในระดับต่ำและสรุปว่า ไม่ปรากฏว่ามีโรงเรียนใดได้ตั้งหน่วยงานหรือกรรมการเฉพาะสำหรับการประชาสัมพันธ์กิจการต่าง ๆ ของโรงเรียน และปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ ปัญหาเรื่องภาษาในการติดต่อสื่อสารกับผู้ปกครองจำนวนมากพูดภาษาไทยไม่ได้

เชษฐา ชนะบุญ (2543) ผลการวิจัยพบว่า

1. ด้านสภาพการดำเนินงาน

1.1 การประชาสัมพันธ์โรงเรียน มีการดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติคือการประชุมผู้ปกครองนักเรียน

1.2 การให้บริการแก่ชุมชน มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติคือการให้ความร่วมมือกับทางราชการในปัญหายาเสพติด และเปิดโอกาสชุมชนใช้อาคารสถานที่โรงเรียน

1.3 การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน มีการดำเนินงานอยู่ระดับปานกลาง กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติคือการร่วมมือกันจัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

1.4 การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน มีการดำเนินการอยู่ระดับมาก กิจกรรมส่วนใหญ่ที่มีการปฏิบัติคือ การเชิญบุคคลในชุมชนมาร่วมเป็นเกียรติในโอกาสพิเศษของโรงเรียน และการความร่วมมือจากหน่วยงานอนามัยหรือสาธารณสุขมาช่วยให้บริการแก่นักเรียน

1.5 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและหน่วยงานอื่นในท้องถิ่นมีการดำเนินการอยู่ในระดับปานกลาง กิจกรรมส่วนใหญ่ที่มีการปฏิบัติคือการร่วมมือกับหน่วยงานอื่นในท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน

2. ด้านการดำเนินงานทุกด้านมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาสูงสุดของแต่ละด้านคือ

2.1 ด้านการประชาสัมพันธ์โรงเรียน ปัญหาสูงสุดคือการขาดแคลนงบประมาณ

2.2 ด้านการให้บริการชุมชน ปัญหาสูงสุดคือสถานที่ไม่สะดวกที่จะให้บริการ

2.3 ด้านร่วมกิจกรรมของชุมชน ปัญหาสูงสุดคือครูส่วนใหญ่ไม่ได้พักอยู่ในชุมชนจึงไม่มีเวลาที่จะเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน

2.4 ด้านให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ปัญหาสูงสุดคือ ประชาชนมีฐานะยากจนต้องใช้เวลาในการประกอบอาชีพ

2.5 ด้านการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและหน่วยงานอื่นในท้องถิ่น ปัญหาสูงสุด คือ ประชาชนยังไม่เกิดความรู้สึกในความร่วมมือร่วมเป็นเจ้าของ

3. แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียน ข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ ส่วนใหญ่เสนอว่า

3.1การประชาสัมพันธ์โรงเรียน ควรมีกิจกรรมเผยแพร่ ใช้หอกระจายข่าว และผู้บริหารควรหาโอกาสเยี่ยมชุมชนให้มากขึ้น

3.2การให้บริการแก่ชุมชนโรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถใช้อาคารสถานที่โรงเรียนให้มากขึ้น

3.3การร่วมกิจกรรมของชุมชน ควรส่งเสริมให้ครู นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ตามลักษณะของกิจกรรม

3.4การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน ควรเชิญบุคคลที่เป็นแกนนำ ในชุมชนเข้าร่วมให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน3.5การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และหน่วยงานอื่นในท้องถิ่น ควรให้บุคลากรของโรงเรียนสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองกับชุมชนและหน่วยงานอื่นให้มากขึ้น

เอื้อมพร พูนขวัญ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมองค์ปฐมเจดีย์” ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม ระดับปานกลาง และพบว่าการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านบุคคลคือ ระยะเวลาที่พักอาศัย รายได้ความรู้เกี่ยวกับอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม พฤติกรรมการรับข่าวสาร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมคือ การขาดความรู้และการเผยแพร่ข่าวสาร

สมชาย วิริภิรมณ์กุล (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดป่าชุมชนกรณีศึกษา :ป่าชุมชนบ้านโคกสันติสุข ตำบลวังหมี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชนพบว่า อายุความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้านปัญหาอุปสรรค ในการจัดการป่าชุมชนพบว่ายังมีปัญหาเรื่องความไม่สมบูรณ์ของป่า การถูกบุกรุกถางป่า ไฟป่า แนวเขตไม่ชัดเจน ขาดการสนับสนุน จากภาครัฐในเรื่องอุปกรณ์ พันธุ์ไม้และความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

งานวิจัยในต่างประเทศ

ทอย (Toy. 1983 : บทคัดย่อ, อ้างอิงจากนุชนาฏเรขา สุขตา, 2547 : 59) ได้ศึกษาถึงการพัฒนากการมีส่วนร่วมและสร้างความสัมพันธ์ให้กับชุมชนในโรงเรียนข้อวิจัยในการเสนอนี้ได้เสนอไว้ว่าในการที่จะวางแผนเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียนในชนบทนั้น ควรมีการพัฒนาทางด้านนโยบาย และกฎต่าง ๆ ให้มีการวิจัยปรับปรุงเป้าหมายให้ชัดเจน สร้างความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอก จัดให้มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี การทำให้เกิดความไว้วางใจ ความกระตือรือร้นในการทำงาน และจัดให้มีผลในการทำงานด้วย

ฮิลล์ (Hill. 2000 : บทคัดย่อ,อ้างอิงจาก นุชนาฏเรขา สุขตา, 2547 : 60) ได้ศึกษาชุมชนที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนโรงเรียนในรัฐอะลาบามา ระหว่างชุมชนที่ไม่มีการแบ่งแยกสีผิว และมีการแบ่งแยกสีผิว ซึ่งได้ศึกษาการให้ความช่วยเหลือ ของชุมชนในด้านงบประมาณ ด้านสื่ออุปกรณ์ ด้านการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ด้านการให้ความสะดวกและสร้างประโยชน์แก่โรงเรียนด้านแผนงาน ด้านการประเมินแผนงาน ผลการวิจัย แสดงให้เห็นว่ามีการแบ่งแยกสีผิว มีการแบ่งชนชั้นมีผลต่อระดับการให้ความช่วยเหลือ โรงเรียนของชุมชนและมีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย นโยบายด้านการศึกษาของรัฐและของชาติ ควรจะเป็นตัวจักรสำคัญในการสนับสนุนความช่วยเหลือของชุมชนใน

ท้องถิ่นและควรมีการจัดสรรงบประมาณเพิ่ม 3629 .การดำเนินการด้วยจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่เกี่ยวกับการการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั้น สรุปได้ว่าโรงเรียนกับชุมชนที่จะมีส่วนร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยความร่วมมือบุคลากรภายในโรงเรียนทุกคน ตลอดจนบุคคล ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนก็จะต้องมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมในการดำเนินงานตลอดจนแนวปฏิบัติงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนให้ดำเนินไปอย่างมีระบบ เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่งเสริม ห่วง แห่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีประสิทธิภาพและเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอีกด้วย

บัญชา แก้วส่อง (2531 : 2) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมในการพัฒนาของประชาชน ได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของปัญหาและความล้มเหลว ในการดำเนินการพัฒนาในอดีตที่มุ่งเน้นบทบาทของคนภายนอกชุมชน และการลอกเลียนพฤติกรรมการพัฒนาจากสังคมตะวันตก ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชนรวมทั้งความไม่สามารถในการตอบสนองการแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่ประชาชน จึงได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อทบทวนประสบการณ์ต่างๆ ที่ปฏิบัติมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นานาประเทศก็ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาเหล่านี้และได้ข้อสรุปว่า “ประชาชนเองควรจะเป็นผู้มีส่วนในการกำหนดเป้าหมายในกระบวนการวิเคราะห์ปัญหา ในการตัดสินใจ รวมถึงการประเมินผลว่าดีหรือไม่” แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชน” จึงได้เกิดขึ้นและได้ทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 24-25; อ่างใน กอบกาญจน์ จิตต์กระจ่าง, 2544 : 20) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศที่กำลังพัฒนาที่ต้องการความเป็นปึกแผ่นของชาติ การกระจายอำนาจจะต้องเกิดจากประชาชนที่มีความรับผิดชอบและความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อรัฐบาลมอบให้ประชาชนการมอบความรับผิดชอบให้กับประชาชนปกครองตนเองจึงเป็นวิถีทางที่แน่นอนที่สุด ที่จะทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบได้ และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ในแต่ละประเทศจึงต้องแสวงหาจุดสมดุลเชิงพลวัตระหว่างการกระจายอำนาจและการรวบอำนาจ การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน เป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุก ๆ ด้าน จึงต้องให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม

เมธี จันทจารุภรณ์ (2542 : 16-17) การพัฒนาสังคมและประเทศชาติเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีและมีความเสมอภาคในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งได้รับการยอมรับในความเป็นศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์นั้น ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการได้สำเร็จโดยปราศจากการมีส่วนร่วมจากประชาชน ซึ่งเป็นผู้ที่ต้องได้รับผลของการพัฒนา ทั้งในส่วนที่ส่งผลดีและส่วนที่ส่งผลเสียที่เกิดขึ้นการดำเนินการพัฒนาต่างๆ โดยมุ่งหวังที่ส่งผลให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องรอคอยการช่วยเหลือจากรัฐอย่างในอดีตนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม รวมทั้งการร่วมพัฒนาศักยภาพอย่างถูกต้องตาม

ขั้นตอน กระบวนการ และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนเองและสังคมโดยรวมแล้ว เป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งหมายย่อมเป็นฝันที่เป็นจริง

ประเวศ วะสี (2544 ; อ้างใน เสรี พงศ์พิศ, 2544 : คำนำ) การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติการนำเอาความรู้ที่อยู่ในชุมชนและภายนอกชุมชนมาสังเคราะห์เป็นปัญญาและการจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และระหว่างชุมชนกับโลกภายนอกชุมชนเป็นไปอย่างรักษาสมดุล เป็นทุนทางปัญญาที่ถูกสกัดกั้นจากความใกล้ชิด ความเอื้ออาทรต่อกัน ความไว้วางใจ ความสุจริต ความเสียสละ คุณค่านี้มีพลังผูกพันเข้าด้วยกันเรียกว่าเป็น “ธรรมะแห่งการถักทอ” อันนำไปสู่การถักทอกันทั้งสังคม ช่วยทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขถูกต้องเป็นธรรมและยั่งยืน

ราโพ โกมุท (2545 : 22) การพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันนั้น เป็นการพัฒนามีรากฐานอยู่บนความต้องการของคนในชุมชน โดยบุคคลภายนอกจะมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นสนับสนุน หรือให้ความช่วยเหลือด้านข่าวสาร เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรในการค้นหาปัญหาเพื่อวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ของชุมชน ตลอดจนการพึ่งพาตนเองของประชาชนในระยะยาวต่อไป

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตติสาร (2546 : 71) ได้กล่าวไว้ว่า แนวทางปฏิบัติในกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ด้วยวิธีธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่ต้องให้คนที่อยู่กับปัญหาหรือมีปัญหา ร่วมกันมาพิจารณาหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ดังนั้น ความแตกต่างของแต่ละบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมมีมาก ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ในการเข้าถึงจิตใจ ธรรมชาติของคนที่มีส่วนร่วมจึงน่าจะเป็นกระบวนการที่ลื่นไหล โดยมีคนที่อยู่กับปัญหาเป็น “ศูนย์กลาง”

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546 :11) ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทย ทุกส่วนของสังคมควรผนึกกำลังในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้ จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนไทยในสังคมให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับชีวิต ทศนคติในการดำเนินชีวิตใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ขณะเดียวกันต้องประสานเชื่อมโยงบทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชน ให้มีส่วนร่วมทำงานด้วยกัน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนา และเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพัฒนาดัชนีชี้วัด เพื่อสามารถสะท้อนผลการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศได้

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547:14) ได้กล่าวไว้ว่า หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมีหลักการพื้นฐานสำคัญ 10 ประการ คือ 1) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน 2) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วตัวมาตั้งแต่เกิด 3) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ระดับหนึ่ง 4) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง 5) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น 6) การมีส่วนร่วมยังมี

เพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสม 7)เชื่อว่าตนเองต่างกับชาวบ้านและชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง8) อาจมีการใช้ส่วนร่วมในหลายรูปแบบ 9)ไม่มีสิ่งไหนได้มาฟรี 10)การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจผู้อื่นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมที่นำไปสู่การพัฒนาเป็นวิธีที่จะแก้ปัญหาที่ประสบผลสำเร็จ ประชาชนนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทตั้งแต่เริ่มโครงการจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ ประชาชนจะเป็นผู้ดำเนินการในทุกขั้นตอน เป็นการสร้างรากฐานของชุมชนเข้มแข็งการพัฒนาตนเองด้วยตนเอง อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของประชาชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542 : 138-139) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรมของชุมชน

กมล สาครมณีทรัพย์ (2545 : 13) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการและร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้พัชรี สิริโรส(2546:1)ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและการเมือง ในปัจจุบันสังคมหันมาให้ความสำคัญกับ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นระบบที่นอกจากประชาชนเลือกผู้แทนเข้าไปปกครองและบริหารแล้ว ยังมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวปรากฏในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนกว้างขวางขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ได้มีความหมายเฉพาะการไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือร่วมรับประโยชน์เท่านั้น ครอบคลุมถึงการร่วมรับรู้ร่วมให้ความคิดเห็นในกระบวนการตัดสินใจของหน่วยงานของรัฐและร่วมสนับสนุนติดตามการทำงานของภาครัฐเพื่อทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบัน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การรับรู้ การเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกคน

เกียรติกู้ศักดิ์ เจริญคุณธรรม (2546 : 22) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของคนเป็นหลัก โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547 :3) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ ร่วมรับประโยชน์จากโครงการพัฒนาและยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้นๆ ด้วยสภาพพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติ (United Nations, Department of International Economic and Social Affairs 1981 ; อ้างถึงใน ประสทิธิ แดงสกุล, 2541 : 48) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนก่อให้เกิด กระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยการเน้นที่การให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน

คณะกรรมการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งสหประชาชาติ (United Nations, Economic and Social Council Resolution 1992 ; อ้างถึงใน ประสทิธิ แดงสกุล, 2541 : 48) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึง การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถที่จะมีโอกาสเข้าดำเนินการ มีอิทธิพลในกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา อีกทั้งยังได้รับผลจากการพัฒนาอย่างเสมอภาคอีกด้วย โดยมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. เข้าร่วมดำเนินการในความพยายามในการพัฒนา
2. ได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของการกระทำตามที่ควรจะเป็น
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย นโยบาย การวางแผน รวมทั้งดำเนินการกิจกรรมในโครงการพัฒนา

รีดเดอร์ (Reeder, 1974 : 50 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 :20) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977 : 7-9 ; อ้างถึงใน อินทิรา มณีคุณ, 2540 :16) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจควบคู่กับเรื่องของผลประโยชน์และการประเมินผลในกิจกรรมการพัฒนาของประชาชน

ยาดาว (Yadav, 1980 : 80; อ้างถึงใน ราไพ โกมุท, 2545 :20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การร่วมมือของประชาชนด้วยความตั้งใจและสมัครใจโดยไม่ถูกบังคับ ซึ่งกระบวนการความร่วมมือของประชาชนนั้นต้องประกอบด้วย

1. การเข้าร่วมตัดสินใจ ตกลงใจ
2. การเข้าร่วมในการดำเนินการของแผนและโครงการพัฒนา

3. การเข้าร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการ และแผนงานของการพัฒนา

4. การเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา

อแลสแทร่ ทิวท์ (White, 1982 ; อ้างถึงใน ประสิทธิ์ แดงสกุล, 2541 : 48) ได้ให้ความหมายโดยกล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 มิติด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร มิติที่สอง การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ มิติที่สาม การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และมิติที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ไบรอันและไวท์ (Bryant and White :1984 ; อ้างถึงใน ปวิรรณ แสงพิทักษ์ 2545 : 20) ได้กล่าวถึง แนวคิดของการพัฒนาการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาการมีส่วนร่วมมีความยากในส่วนของการคิด และการปฏิบัติมากกว่าการจัดการพัฒนา เพราะสิ่งเหล่านี้ต้องการการเรียนรู้ทางสังคม การรู้จักหลีกเลี่ยงทักษะความร่วมมือและความอดทน

ลิสก์ (Lisk , 1985 ; อ้างถึงใน ปวิรรณ แสงพิทักษ์, 2545 : 20) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของการเชื่อใจ และการยอมรับของตนเองเพื่อที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืนซึ่งสามารถสังเกตได้จากระดับความพึงพอใจ ระดับการไว้วางใจ และต้องครอบคลุมทัศนคติความคาดหวัง และกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน

เดอร์ตัน (Turton , 1987 ; อ้างถึงใน ปวิรรณ แสงพิทักษ์, 2545 :20) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การรวมความสนใจของแต่ละคน ซึ่งมีความเกี่ยวพันทางด้านความรู้สึกในกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะของความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมกำลังจนกระทั่งเกิดการรวมกันเป็นกลุ่ม

จากความหมาย คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการ และนักพัฒนาได้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การมีส่วนร่วมในการร่วมทำกิจกรรมใด ๆ หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินงานในขั้นตอนตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงขั้นการประเมินผลในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อการพัฒนาไปสู่จุดหมายที่ได้ตั้งไว้

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม จะส่งผลต่อลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้อย่างต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977 : 55-56) อ้างถึงใน ปรีวรรัตน์ แสงพิทักษ์, 2545 : 24) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ การตัดสินใจ (Decisionmaking) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation)

บุญชร แก้วส่อง (2531 : 14) ได้อธิบายการจำแนกตามลำดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมแนวความคิดของโคเฮนและอัฟฮอฟ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้อย่างไรได้ เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่ต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) ความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

จากแนวคิดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของบุคคลต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้น จะมีขั้นตอนที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตั้งแต่การเริ่มต้นจนถึงการสิ้นสุดโครงการ คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการตามโครงการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชาชนนั้นมีบทบาทสำคัญในขั้นตอนการพัฒนา